

ЛННБ України ім. В. Стефаника

01411797U

~~2. 216~~
10- ГАНС Ф. К. ГІНТЕР

ЛИЦАР СМЕРТЬ І ЧОРТ

ГЕРОЙСЬКА МИСЛЬ

658 670

Ь В І В

1 9 3 7

Hans F. K. Günther

Ritter Tod und Teufel

Der heldische Gedanke

Verlag „Prometheus“ Wien 1937.

И - 58486/2пр.

ЛИЦАР
СМЕРТНОГО ПОРТА
ПЕРША ЧАСТИНА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ ~~4-58652~~ 1134

00

ГАНС Ф. К. ГІНТЕР

2269

ЛИЦАР СМЕРТЬ І ЧОРТ

ГЕРОЙСЬКА МИСЛЬ

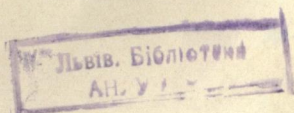
ВСТУП ТА ПЕРЕКЛАД ІЗ IV. НІМЕЦЬКОГО ВИДАННЯ
РОСТИСЛАВА ЄНДИКА

ВИДАВНИЦТВО „ПРОМЕТЕЙ”

ЛЬВІВ

1937

с. 658670

103/47/6

УРА - 574

Всі права застережені.
Дозвіл автора на україн-
ський переклад із 17-го
лютня, дозвіл видавця
з 8-го вересня 1936-го р.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И 58486

ЛННБ України
ім. В. Стефаника

5332345

ГРАФІЧНІ ЗАВЕДЕННЯ «ВІКТОРІЯ» ЛЬВІВ, ВУЛ. 3. МАЯ 5

ВІД ПЕРЕКЛАДАЧА

Гінтер і Шпенглер — імена, що стали гаслами. Вони схвилювали духове життя повоєнної Німеччини і пронеслися відгомоном по цілому світі. Оба вони — нерозлучні сини своєї доби, але якжеж різні їх постави до життя! Вистарчить кинути оком на їх знімки, щоб переконатися, що їх світогляди мусять бути виразниками зовсім іншого світовідчуження. Нехай що твердо і відважно дивиться на нас Шпенглер, неначе б не лякався тих жахливих візій, що їх вичарував його геній, аналізуючи факти бувальщини світа! Жахливі і понурі візії кидають понуру тінь на очі, в кутиках затиснених уст перлилися краплі гіркоти, неначе в пережитого старця... Гінтер — молодий, зухвало молодий, для нього молодість — вічне життя, очі — ясні, вони хватають нас своєю безпосередністю, з них промінує радість із себе і кепкування з оточення; він не тривожить, він вірить у добро, легким скоком проноситься понад небезпечний і брудний будень, бо перемога для нього єдиноможлива з усіх можливостей. Перемога доброго і гарного...

Дві знімки — два світовідчуження, два світовідчуження — дві філософії: філософія песимізму і філософія оптимізму. Не диво, що змучена війною Німеччина і скривавлений світ мусіли наперед прийняти Шпенглера і шойно через Шпенглера доходити до Гінтера. Гінтер кинув визов дійсності і теперішності, Шпенглер надав їм, невідчужим, філософічну шату; Гінтер забажав нової дійсності і теперішності, Шпенглер махнув знуженою рукою як Бен Акіба: але ж бо це все було, але ж бо

я це все знаю; у Гінтера пінилася кров і прагніння життя, Шпенглер глядів на них із погордою. Один був неповажний, другий такий суворий як жрець смерти. Звідсіль і в їх успіхах инша фаза, в успіхах, які ще тепер не набрали кінцевої й остаточної форми, бо їх школи ще не мали часу сказати свого останнього слова, хоч нема сумніву, що перемога буде належати до Гінтера, не до Шпенглера, ро радости, не до смутку, до чину....

Гінтер був неповажний і не міг бути поважаний. Це ж був 1920 рік, коли він виступив із своєю зухвалою книжкою, в якій стрічаємо майже всі первні його пізнішого, щораз виразніше й ясніше зарисовуваного світогляду. Це був рік, коли Німеччина лежала долілиць, її мечі — поломані або відібрані, кораблі — затоплені, державне майно — зрабоване, колірові ж ватаги тратували горду землю і насилували жінок, міжнародні спекулянти, злодії і злочинці обкрадали безстидно і в білий день народ, її вождям, покритим ранами, кидано в обличчя слова наруги. Рік ганьби, безсилля та холодної і тупої самотності, бо все, що шляхетне лишилося з боїв, скривалося між чотирма стінами, щоб не дивитися на упокорення, яке здавити не було сили, яке піднести своїми кривавими заслугами поза гордою самосвідомістю не було змоги, бо ж банда, яка дорвалася до влади, висунула суспільності устами жида Толера нову правду, до тепер нечувану: нема дурнішого ідеалу ніж ідеал героя.... Вони, ці самотники, були героями....

І коли трусливі раби заливалися своїм ревом, в палкій обороні геройськості станув невідомий молодий борець Ганс Ф. К. Гінтер із своєю книгою — Лицар Смерть і Чорт, з книгою, що мала звіщати героя, що проти надій казала сподіватися його приходу, його долі, його пристрастей, його любови, його ненависти.... Старі герої, покриті ранами, лишилися на девах самотності, замість них виступив новий герой, духмяно-молодий, з розжареним словом, виступив він у їх обороні і своїй власній. Джерелом натхнення для нього не було його оточення, але власні груди, з яких виривався крик протесту. З'явився він з обвинуваченням своєї доби і заклинами, які голосили, що нова гряде в первопочини, що вона мусить на-

дійти з тією конечністю, з якою по ночі наступає світанок. Цілою душею зненавидів молодий автор свою добу і заправив нової, що не мала би м'якості і затертих границь, але виступала б у кам'яних зарисах. Так станула його туга в героїському первопочині, оспівуючи нордійську людину, яку перед ним оспівував такий Плятон, називаючи її гарна і дужа, такий Карляйль, шукаючи героя в нордійському божестві, такий Ніцше, називаючи її *blonde bestie*, навіть такий Шпенглер із своїм *Raubtier*, хоч стратив віру в нього. Та іменно оспівували, бо мислителі нордійського духа є одночасно майже без винятку і поети, заслухані в таємниці буття серед шумів лісів, громів бур і гураганів океану. Хто ж бо поет, чи той, хто „робить“ вірш, чи той, хто шукаєть первнів світа в могутніх візіях нехай що і в невязаній мові?

Ганс Ф. К. Гінтер уродився 16. лютого 1891 року в Фрайбургу як син міського музика. Від батька з прикметами нордійської раси дістав він шляхетний спосіб думання, гін до свободи, гострий та холодний як сталь розум, при великим змислі дійсності в світі ідей і змаганні до їх гармонійности життєву непрактичність і непорадність, м'якість ув особистому житті, простоту, що граничить із скромністю, погорду до блиску, що зрештою не виключає зовсім свідомости своїх сил. Дальшими прикметами — щирість і безпосередність, нехай що закреслені якимсь ледве вичувальним колом, яке не переступає він навіть супроти себе самого!

До самотности ніколи не потребував себе виховувати, бо вже з уродження мав так великий нахил, що на безлюдному острові сам із жінкою міг видержувати цілі роки. Це — родинна прикмета. Кузин його батька підчас довгих залізничних подорожей вдовольнявся двома-трьома словами розмови зо своїми товаришами. Гінтер мовчазний, він говорить тоді, коли має щось в'яснити другим. В'яснює в найбільш вирозумілий спосіб, без злости і зарозумілости, бо ж чи винен той другий, що, маючи очі, не бачить? Його завдання в'яснювати, бо він вістун тієї долі, про яку говорить ця книга. І в цьому власне, що він твердий для себе, вирозумілий для других, видимо ми цілого Гінтера й його шляхетність. Це варта собі затамити тим молодим

людям зо східної Європи, що не виrozumілі, але благі для себе, що не тверді, але жорстокі супроти других, бо саме в цій притаманності нордійської крови, скажім зле і не науково, в західнеевропейській людині міститься її європейськість. Не треба зле розуміти! Це не значить потурати проклятому лихові і слабощам других, тільки перш усього самому доконувати великих і шляхетних чинів, серед яких що більший труд, то більше щастя. Пристрасно любить Гінтер своє домашнє життя і найкраще почувається в товаристві двох або трьох осіб. Перекладач ширò був здивований, коли на Різдво застав у гостині тільки дві особи, на чайних вечірках — чотири або пять. Такий малий круг знайомих і другів вповні йому вистарчає, дає змогу свòбідно з кожним обмінятися словом і розмова з ним стає прямо змісловою розкішшю. Перед ширшими зборами не любить виступати і запросини відхиляє з добродушною на-смішкою над собою, і темою, і зборами; врешті просить лишити його в спокою, перепрошує, але бо кожний має святе право задержати в собі дрібку дивака. Та коли виступить, сама його поява викликає якнайбільш корисне вражіння, в декого навіть подив: прекрасна постава на 186 см., твердий хід, мужеське обличчя, отінене мрією на очах, металічний голос, поетична мова без одного чужого слова, легкий жарт, вміло розсипаний між думками, змісл до парадоксу, що вистрілює як шампанський корок, і прозорий виклад — це все робить з нього першорядного бесідника. Більшу частину цих прикмет дістав він від своєї матері як ознаки динарської раси.

На університеті студіював він духові науки, не природничі, і з цього приводу вирунули пізніше труднощі при обсаджуванні катедри. На війну іде як доброволець, але в наслідок тяжкої хвороби звільнюють його. Всежтаки війська не покидає і працює як колись Фридрих Ніцше в 1870/71 роках при Червоному Хресті. Гінтер антрополог, але що він до антропології дійшов иншим шляхом ніж майже всі учені на цій ділянці, почав збуджувати до себе і своїх дослідів недовіря, яке замінювалося дуже часто в нагінку. Духових наук не могли йому антропології ніколи простити, хоч саме це була причина, що він уніс у мертву спеціальщину свіжий подих, перспективу і зма-

гання до синтези, бо поняття раси далеко не вичерпувалося в його творах біологічністю, але виходило поза її обсяг; раса нерозривно зв'язана з громадою людей, серед неї діє, творить форми життя і виповнює їх своєрідним змістом, який різниться суттєво від других рас.

Два роки по написанні твору „Лицар, Смерть і Чорт“ появляється чергова праця — „Расознавство німецького народу“, яка того самого року вийшла ще раз і має до нині шіснацять видань, побільшуючи з кожним роком свій обсяг і глибину та стаючи капітальним твором, без якого студії над сучасною антропологією — немислимі, розвій і форма націоналсоціалістичного руху — не повні.*) Стаючи співтворцем нового світогляду, поставив себе Гінтер поза скобки тодішнього державного життя і організував проти себе цілу ватагу учених і „вчених“. Перші не могли йому вибачити, що він взявся за антропологію самотужки, не перейшовши приписаного університетського курсу в їх інститутах, хоч уже початки праці ясно вказували, що він переростає своїх земляків ясністю цілі і глибинсю думки, дає методу, впроваджує взагалі порядок у ділянку, занецишену зле зрозумілою наукою про спадщинність та злою аналізою доісторичних рас; далі закидували йому ненауковість, субективізм, дарма що Гінтер ішов утертим шляхом такого Плятона, Бруна, Шопенгавера, чи Ніцше і багато, багато інших, що переводили над собою вівісекцію, розкривали ділання біологічних законів у власній душі, шукали у власному мікрокосмосі образу макрокосмосу, будучи мислителями, не зберачами. „Учені“ закидали йому шарлятанство, бо його мислі були такі прості як сама правда.

Як з рога обильности сипляться його твори кожного року, але батьківщина не має для нього місця до праці. Щойно шведський університет в Упсалі запрошує його з гостинними викладами. По їх закінченні замешкує на острові перед Штокгольмом, з якого легко можна було дістатися перед саму браму королівської бібліотеки, щоб там студіювати і досліджувати, а потім на самоті передумувати. В 1928 році життя починає сміятися

*) Погляди Гінтера як антрополога знайде читач у моїй книзі „Бойовий расизм“, що незабаром появиться друком.

до нього сміхом гієни. Не стає грошей на власне мешкання і Гінтер користує з гостинності друзів у батьківщині і Норвегії, не перериваючи студій, бо твердість і жилавість у здобуванні цілей — основна прикмета його духа. До нього можна прикласти слова Шілера з „Валенштайна“, що він — дух, який сам собі будує тіло. В 1930 році зрікається своєї золотої свободи приватного ученого і займає місце учителя в гімназії. В ній застає його покликання на професора суспільної антропології в Єні, бо на тамошньому університеті створив для нього катедру Фрік, перший націоналсоціалістичний міністер у Тірінгії, нехай що і проти волі й одноголосного протесту сенату. Сенат зеленів із злости, що хтось, нехай що і міністер, поважився зломити його ще середньовічну автономію і накинати університетові „письменника, який хоч, із людського боку беручи, й є вартісною особистістю, однак щодо якого члени факультету не могли переконатися, щоб він розпоряджував потрібним науковим вишколенням“. І далі що за злочин: Гінтер не піддався відповідним приписаним іспитам. Всежтаки стає він професором, а на його інавгураційний виклад прибувають провідні мужі націоналсоціалістичного руху з Гітлером на чолі. Підчас святкового обіду в гостинниці виголошує бесіду до мас Герінг про зближення нової доби, в вечір уряджують студенти перед домом свого нового професора маніфестаційний похід зо смолоскипами.

Протест сенату відбивається широким відгомонам по цілій Німеччині, марксистські часописи в ганебний спосіб починають жирувати, в наслідок чого приготовано і виконано атентат, вложивши пістоль в руки вісімнадцятилітнього марксиста. Професор виходить з раною в рамя, часописи підносять бурю проти нападу на науку при чому, розуміється, напад на науку виконав Гінтер, не марксистський злочинець, що стріляв до професора, проти „католи для антисемітизму“, а замаховець борониться перед судом, що виконав атентат на представника капіталізму, представника, що частіше півмертвий з голоду плентався по таних кухнях ніж колинебудь представники марксизму, що справували найвищу владу в державі.

Недовіря безпристрасних професорів до нового товарища

поволі розвівається, бо приступом здобуває він їх своїм глибоким знанням і особистою поведінкою, яка попросту чарівна, сторонничі мусять вмовкнути, бо незабаром до влади приходить Гітлер, його особистий друг. Гінтера покликають до міністеріальної ради, в якій він ставить основи під нове законодавство, а разом із цим повстає питання перенесення до столиці. Не те саме, далеко інше, але всежтаки подібне становище зустрічає знову його на берлінському університеті. Вистарчить згадати, що пів року взагалі не мав він власного інституту, пів року тиснувся в приймах ув одній кімнаті і щойно на третьому семестрі дістав прекрасну вілю в Далем. Цей епізод знаменито характеризує його як людину і вченого, що, маючи велитенську владу, зовсім з неї не користує, бо для нього далеко важніше дати собі раду з власними мислями ніж з чужою впертістю. Хто знає себелюбство, злосливість і дрібничковість професорів університету, той вповні зрозуміє, що значить Гінтерівська шляхетність і великодушність, нехай що без даху над власною головою й учнів. Та не завжди це могли і завважити учні, заслухані в виклади, з яких деколи дзвенів навіть якийсь вищий тон; наприклад в викладі про вагу самотності в духовому житті молодой людини, в добі її шукання і неспокою, далеко від людей, в повнім відокремленні від жінок. І ще вчить він своїх учнів усміхатися при скрипах міських брам та тупотах занятої товпи. Ця бездушна біганина безвартна, не дає дужости ні тілові, ні духові, не відкриває в них вартостей, тимто супроти цього краще вже голосити євангелію лінівства ніж євангелію праці. Менше буде галасу.

Гінтер покликаний, він має долю. Його завдання, він знає його, дати теоретичні основи під духову міцність, праздоровля і сміливість для німецької нації, не питаючи, яка думка світа. Але чи може його праця ограничатися тільки до Німеччини?

Українського читача можуть здивувати деякі місця книги Гінтера, але хай він памятає, що її передумувано в стрілецьких окопах, писано тоді, коли батьківщина лежала горілиць. І писав книгу патріот, що кохав свою батьківщину і свій нарід, пристрасно прагнув повороту її величі і чином засвідчував віру в неї. Ми знаємо, що багато наших критиків накинуть на

книгу за її німецькість. Нестійний це закид, бо тільки приклади в книзі переважно німецькі, дух у ній той самий, що леготить зо сторінок наших лицарських епосів та козацьких хронік. Про нього саме йде. „Морські коти“ накинуться на книгу, бажаючи знівечити в ній кожну мисль, та вони занадто далеко стоять од нас світоглядом, щоб ми потребували і хотіли з ними заходитися; для них маємо мовчазну погорду. І всякі лиси брехатимуть про черлені щити, відмежовуючись від цієї книги, та наше молоде покоління миттю пізнасть, що вони фарбовані лиси, не леви і не повірять їм.

Данціг — Львів, осінь 1936.

ПЕРЕДМОВА

Ця книга має на цілі звіщати героя. Тимто мусить вона оказатися ворожою супроти своєї доби. Вона має звіщати лицаря, смерть і чорта в часі мас, у часі, що ледве ще видається достойним смерті, і в часі, що нікчемність у самій людині бере з історично-розв'язного боку та їй вибачає, а тимто самому чортові мусить зогиджувати його прекрасну злість.

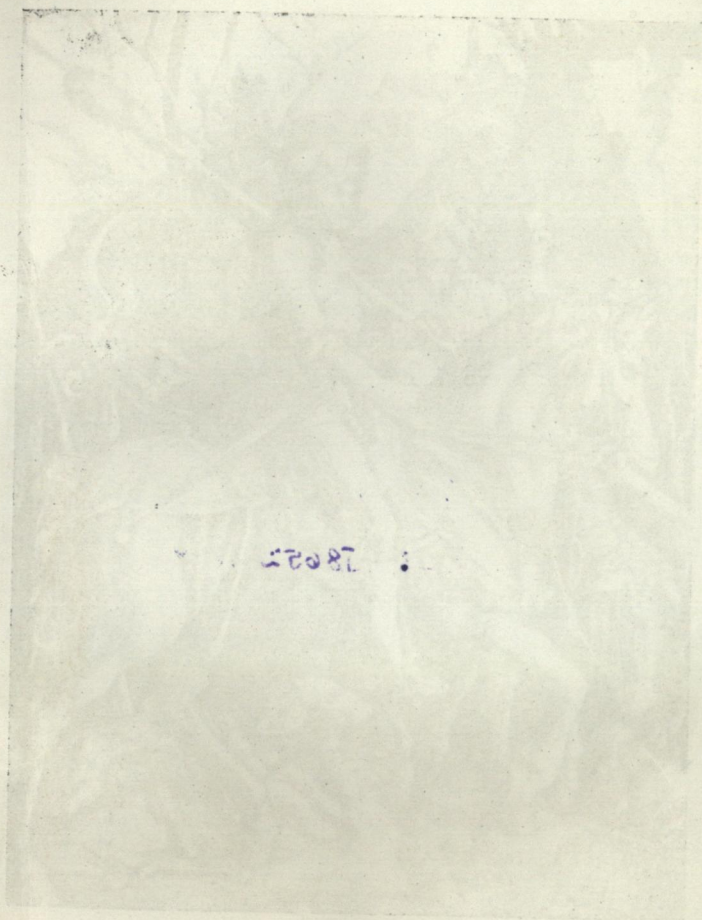
Що значить така книга в такому часі? — Вона мусить говорити про справи, яким доба стерла їх значіння: вона мусить говорити про героя, а доба вже давно вибрала те, що вигідніше; вона мусить говорити про долю героя: доба ж знає ще тільки примусові розвої; про його пристрасть: доба палає від жаги; про його любов: саме тут думає доба про статевість і потім зизує за її брудом або вказує, як здається, на суспільні обезпечення, отже на громадські установи, на змагання, як запобігти біді. Книга мусить говорити про ненависть героя: тут галасує час, він жеж не зносить ненависти й як завсіди там, де міститься щонебудь гнилого, ставить йому свої послуги чуже слово: гуманність! — І так крок за кроком: слова мови можуть бути ті

самі, воля в слові — іншого духа: іншого — там, у до-
би, іншого — тут, у книзі.

Однак що сходить як праобраз життя і життєвого
формування, те хоче мати свою дійсність і теперіш-
ність та вірити в свою майбутність. Так і ця книга, а
звідтіль її віра, не зважаючи на все, саме в цьому часі.

Хай жеж вона окажется !

В серпні 1920.

1802

1901 11/11/11 11/11/11

Лицар, смерть і чорт

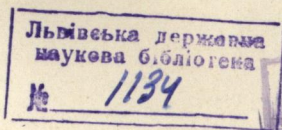
1141

СИЛА ГЕРОЯ

Героя має на цілі звіщати ця книга. Ми мусимо зараз глядіти за тим, щоби схопити його суть. Сила в ній мусить бути, що добі зовсім чужа, бо инакше не було б стільки блюзнірства геройськості в нашім часі і в тих, які віддано належать духові часу. — Звідкіль героєві струмує ця сила? Треба зараз сказати: герой завжди стоїть у первопочинах світа — незалежно, чи він цього свідомий, чи ні. Його протилежність — наступник. Тимто ненавидять геройськість всі пізніші і наслідники, тимто ненавидить маса героя Бісмарка і не знає, що зробити з Бетовеном. Досить цього: про героя буде тут бесіда. Він стоїть у первопочинах. З цього слідує все инше.

Довгий час живе герой в дитинному віці. Він передає себе часові і так мчить, лінивий і сам для себе. Є геройське лінивство і місяцями бути лінивим має право тільки герой. Лінивство значить тільки в героя не могли співділати при праці інших, бо вона не його власна робота. Воно доходить у ньому до правдивого чину. Про лінивство героя з вдовіллям оповідає ісландська зага про Гретира Сильного. Заги безупинно передають вістки про дитинство героя: як він стільки років прожив попелюхом — нордійська людина ще ніколи не була вчаснозріла — як він лежить на попелищі і скочується під ноги мужам, коли вони вхо-

дять у хороми. Геройське лінивство є відпочинком у собі самім: добродушно, скупословно, байдужно супроти метушні в хаті — такі гризуни попелу, що пізніше доходять шаленої відваги, цього пралюдського вибуху сили й охоти до боротьби. Дозвольте їм тільки дійти себе самих, зараз пропаде вуглевий гризун. Заги оповідають про те, як герой себе знаходить у годині самотності. Ненависть і родова помста, ділова запальність й охота до буревійної їзди через нордійське море, гін у далечінь, погоня за долею — ось хто будить героя.

Герой розуміє своє життя як очайдушність, свою очайдушність, своє завдання. Цим усе сказане, цим будить він льва своєї долі — тільки герой має долю. Він шукає справувального життя, долі, що має його знайти, завсіди того самого. Він прагне бути тим шляхетним, що вдирається в ліс смока, що великодушний, що шукає дванацятьох робіт героя. Йому не йде про заплачу або про оплеск вулиць, йому йде тільки про себе, щоби вдержати вірність. „Я незворушливий, я зважися на це й очікую кінця“ (Ульрих фон Гутен).

Так живе його віра, не зважаючи на смерть і чорта. Так виходить він у свій ранок. Завсіди був герой початком. Що знаємо ми, пізні, про вчасність такого буття? Хто ж вчасніший від Зигфрида і простіший за нього?

Герой невибагливий, бо він завсіди стоїть у первопочинах: незамотаний у спадщинність, незв'язаний вже передуманим, частіше пережитим, невловимий в сіті звязків — так дійсно вільний.

Герой стоїть завсіди в первопочинах світа. Це прасила в ньому. Він не може себе инакше подумати як єдиним, байдужим супроти того, що другий робить, відверненим від того, чого другий бажає, обезцінюючи користі й осяги дня. Це робить його зненавидженим у товпи.

В зненавидженні товпи переживає герой як моло-

дець свою самотність, заки йому як мужеві стане са-
мотність героя силою і гордістю. Герой досвід-
чує, що бажати долі — значить зброїтися, себто зре-
тися щастя, обходитися малим та подати твердий ка-
мінь м'якій душі, яка кричить за щастям як голодний
за хлібом. Гретир досвідчив цього: „щастя й мужесь-
кість не йдуть у парі“. — Кожний живий прагне щастя,
герой найбільше, бо він невибагливий і любить життя.
Але він має долю і то невблагану долю; він знає, що це
не його дорога, яка веде до щасливого буття з іншими
людьми. Так пережив це Лесінг, коли йому вмерла ди-
тина, а за нею матір: „я також хотів би нераз зажити
добре як інші люди, але мені це зле приходить“. Він
пройшов вірно своїй долі, як його король Фридрих
Великий, що казав: треба буками парити свою душу.

Ніщо не допоможе: прагнути долі, значить бути вели-
ким, як сама доля — невблагано велика. „Я хочу схо-
пити долю за пашеку“, казав Бетовен і так він жив.

Своєю самотністю переживає герой мисль долі і тим-
то він буває часто мовчазливий, що не знає рівного
соби, щонайвище споріднений з морем, і верхом, і ду-
бом.

Тимто любить герой море й їзду в вікінгському змій,
тимто ступає він на гори.

На верху почуває він себе вічним, заприязненим
з орлами первопочину, і слідкує за тим, що єдине його
виповнює: безчасова могутність! — Герой і вселенна
— це найглибший вгляд у день творіння. Так пережи-
ває це самотній муж:

Хоч би, природо, я був єдиний,

Людиною бути, був би труд милий.

(Гете, Фавст).

Так з могутности і прагніння, веселости і терпіння
приходить героєві незаспокоєна любов до верха і ліса,
до струму і моря.

І ще це: що він самотній, що стоїть у первопочинах,

також і його радість та веселість мусять бути пралюдськими. Геройська веселість прагне брати світ як велитенську забавку. Геройська радість є певністю неспуistoшеного буття, голосистою гордістю опанциреного, сміхом здоров'я, лицарською шаленістю дикого пройдисвіта, що кидає на карту ціле життя, щоб товстий жарт поставити на ноги й йому дорогу дати, це бенкет на бенкетами, його святкує спільнота неспуistoшених при широких столах і ставить на покутті.

Треба досвідчити геройської веселости у пісні про Трима, яку нам передає Еда; треба її пережити в деяких творах романських і готичних церков; треба її пережити в праздоровлі Лютра, що завжди радів і дозволив своїм спудеям божої премудрости будувати кругольню. Якжеж він, твердо стоячи в первопочинах нової культури, носить на навколо зо старими потугами світа як із незугарною забавкою: „перш усього мій поклін і привіт, найсвятіший престоле! Не подайся й не хитайся перед цим новим привітом, при яким нагорі ставлю я своє ймення й забуваю поцілунка в пантофлю. Причину почувеш“. — Треба геройську веселість наново пережити в Баха, як він святкує свій великдень при трубах і литаврах; треба її наново пережити в Бетовена, якого радісні мелодії часто з гудзоватою силою звучать як пригравка до народнього свята геройського племені: пралюдська кремезність, неспуistoшеність героя щораз наново гримить в бетовенівському творі. Це геройська веселість. Геройський мислитель старини Геракліт досвідчив світ як гру Зевеса. Так з'являтиметься самотньому світ у веселій годині. Зевес - герой, що переживає свій радісний день. В болючій й забавній самотності, в пізнанні могутньої долі стоїть герой в первопочинах свого світа. Він зважився прожити долю, не лякатися смерті і наставитися на ненависть багатьох. Він знає своє багатство, витягає свої рамена і ступає в даль. Що ще все лежить облогом, що навколо ясніє первопочин, всюди — по-

твердження — це геройська віра, віра, яку знає тільки чистий, великодушний: Зигфрид.

*

Хто простіший від Зигфрида й кого менше розуміє теперішність? Знає ще хто з нас, сучасних, про свіжість буття, яка є уділом героя?

Наша вина. Ми зреклися всієї свіжости світа в XIX. столітті. Ми заміняли народню пісню на оперетковий шлягер, ми віддали пословицю за часописну фразу і погірдливий зворот великоміського хову. Ми передали казку дітям і то з бідую їм або зловживаємо нею в символістичній сваволі. Ми перевчилися говірок або взагалі їх недовчилися — яке ж це диво, що стоїмо голомшиві? Це нещасливе XIX. століття знало, як вигнати з Заходу свіжість життя. Під його руками все скостеніло або злягло: наука та штука, обичайність, світогляд і державницьке життя. XIX. століття виплекало перекотипільну й викорінену людину, без говірки людину, міщука. Воно з робило з народів маси, а потім цій полові створило негеройську й героєві ворожу науку, яка творитиме щораз далі більше полови.

Нас усіх навчено, що ми вплетені в довгий розвій та що розвоевий ланцюг веде від поступу до поступу. В цій вірі — треба говорити про віру в розвій, не тільки про ідею розвою — в цій вірі розпаношилася з одної сторони відразлива гординя доби: якжеж далеченько ми зайшли! — гординя всезнайка й усетворця — з другої сторони гнітужне виречення, глуха певність залежності в усьому: тілесно — в розвоевій зумовленості, духово — в історичній. Природописні і гуманістичні науки XIX. століття намагалися звернути струм пізнання на збріддя, який глибоко й могутньо прибув у часах Канта й Олександра фон Гумбольдта. Глибока бистрість ума, з якою Гете й Олександр фон Гумбольдт вглядали в діяльність природи — геройський досвід природи був би міг від них починатися — якжеж це все звелось на нінащо в плиткій розумовості нащадків

Дарвіна. Дарвінізм, лібералізм, наукове, державницьке й мистецьке думання XIX. століття — ціла всесторонність негеройського, нетворчого почуття життя, чесно подумані старання викладу короткозорого, слабоплідного роду. Коби цьому столітті не було зявилося все так зразковим, що його принесла з собою багатосторонність і фабричний поділ праці! Якщо оглядається всіх тих, що так дуже заприсяглися на дух часу, вдоволені осягами нового духа, чи це мистці, поети, мислителі, чи дослідники — всі вони належать до безнадійної людської породи, до середнього стану духа, який не зовсім без правди і не зовсім без помилки й якого правди такі плиткі й якого помилки такі нужденні, що противник цього духа, якщо тільки він творча людина, в самому поборюванні мусить щораз наново пресквтувати цю задушливу гидоту.

Сьогодні на часі це XIX. століття схопити як цілість і зрозуміти, що наш обов'язок у тому, щоб його в собі безоглядно побідити. Воно було найбільш нещасливе з усіх діб, воно зруйнувало, що інші збудували, воно було жіноче, слабко затираючи грядиці, де інші творчо й по мужеськи ці грядиці ставили — так ув обичайності, так у мистецтві, так у всьому. Далі це щораз наново будемо пізнавати. —

В цьому стоїть воно геройському світоглядові найдалі: воно вирвало людині можливість бачити себе в первочині. Наперед у природознавстві: дослідники на цій царині не опанували забаганки, щоби свій з коначности матеріялістичний спосіб досліду, який приніс їм справжні висліди, послідовно допровадити до способу думання і то не тільки для себе — якщо вони мовчали би, ще далі сиділи б на лаврах, — однак вони вложили світогляди з своїх наукових вислідів і як вірні сини цієї доби вийшли на ярмарок та говорили до мас; і то не тільки говорили: вони держали нікчемні проповіді і захвалювали різного рода заступства релі-

гій. Врешті скінчилося недільними богослуженнями монізму. —

Куди ж ми влетіли? Що нас стягнуло в таке пониження короткозорості й натуралістичних обичаєвих наук із висоти поважної розваги, яку признала доба Канта за свій обов'язок? Якщо всежтаки остав би був чесним матеріялістичний спосіб думання XIX. століття, якщо дозволив би був матерії бути матерією, полишаючи людину як матерію — але він зробив безсилий рух перемінити бідного, в розвій вплетеного ссавця в пристойного, ліберальнопросвіченого громадянина світа, створив йому з нічого обичайність і її захвалив як зразкову. Подивляйте ж його гординю над вірою вугляра, переданим обичаєм, над селянином і престоловірним! — адже ж він просвічений міщух, який знає, що всі люди рівні, що від пратварини до людини провадить розвій і що кожна чинність в основі є рухом матерії.

Тут вдираються повновартні часові гуманістичні науки і філософія XIX. століття та провадять далі розважання. Натуралізм у природознавстві був тим, що зробив неможливим геройське наставлення; тут, у гуманістичних науках, був ним так званий історизм. Був жеж при кінці XIX. століття хоч один між „славетними“ мислителями, що відважно станув би перед первopочинoм? Названі зразковими філософи були університетськими професорами, затопленими в історії філософії. У вислідній виділено стільки і стільки „типів світоглядів“, знано історію проблеми аж до дрібничок, та саме питання виховзнулося з рук. Не було ж нечуване діло для міродатних професорів, коли мислитель відсував на бік підручні мислі і відважно ставив себе у первopочин? Герой завсіди стоїть у первopочинах світа. Однак доба віддалася історизизмові і тим закінчилася, що взагалі поставила в сумнів пізнання одної прийнятої правди: хай буде умовної правди, кожний час вірить, що дійшов загальноважної правди, а

всєжтаки дійшов він тільки своєї правди. Та на багатьох катедрах не було вищого завдання над передання цього або иншого часу в „тонкому вчуванні“, над „аналізу людини“ і закрєслєння цього або иншого світогляду „в найпевнішому по впадєбі наставлєнні“ серед обставин часу та життєписних історичних даних. Де ж поділася пристрасна воля, глибока наукова відвічальність, безугавна творча праця думки, гін до відскоку від себе і так довгого змагання, аж всі власні мислі стануть у вогнищі правди, в вогнищі одної важної правди, що являєтьєся безчасовою?

Якщо нам вдалося б наново здобути силу і пристрась мислі, яку розбило XIX. століття, все осягнулося б. Натуралістичний погляд став би нешкідливий, прогайнуванням часу назадників, історизизм, історизування духового життя признали б безсильним, геройський світогляд став би можливий. Коби він повстав у новому роді, здержуючи розклад усіх справ! Розчленовуючи велику єдність могутньої пратворби і ставючи на службу дослідникові, відсунєна на своє місце як порядкувальна ідея наука про розвій не була б засобом короткозорих і не ставала б основою для так званого наукового світогляду. Мисль була б увільнена від надміру і тягару „історії проблем“, розвага станула би знову в свіжій відвазі, найжиттєвіша наука була би здобута для нас. „Хто продумав найглибше, той любить найбільше живучє“. (Гельдерлін).

Зигфрид завсєди ступає на світанку світа. Та сучасна доба з своїм тісним усвідомлєнням стоїть на всіх кінцях розвою. Вєлитєньська кількість відомостей часу, яку сучасник не може більше перетворити для власної плодовитости, не принесла нічого иншого як плутанину і мертвоту знання. Зигфрид, що майже підсвідомо проживає своє геройство, протилєжність нашого часу. Усвідомлєння зробило хробачливим кожний овоч. Я знаю одного великоміського літерата, який почуває по написанні вірша, що ним розпочинає в собі нову

добу. Він поділив на періоди своє дрібне життя після життєписів і підручників літератури, бо ж знав, що так само ділиться життя знатних людей. Справді є це так і перш усього в переобразованій Німеччині дійшло до того, що дрібненький спідничкар порівнює себе з Гете, що щоденний віроломник у подружжі покликуються на Вагнера, що недоварені студенти філософії, бо читали про це, вимовно розправляють, як вони „в глибокому болю“ переживають у собі *principium individuationis*, що люди, які пильно крапкують ноти, запевняють не одного, що з ними стоїть справа, як з молодим Бетовеном. — Ніхто не виживається сам із себе, ніхто не почуває після власних почувань, завжди в відзеркаленні минулого життя. Знається, яке горе пережила та або інша великість і плиткі події власної біди закосичується словами, що походять з великого буття. Взагалі безугавно замінюється стани своїх перетягнених нервів із „світоглядовими роздвоєннями“ — та кож Ніцше не вільний від того — підпорядковується себе самого, якщо про це читалося, під апольонську або діонісійську людину, говориться про свої пристрасті там, де виступає тільки спадщинна жага, робиться багато галасу з того, що кружляється між богом і твариною, якщо не знаходиться сили до самоформування: доба назвала всі свої убожества словами, які так зване образування накопичило поволі з розгляду долі великих, а де нагота часу може прикритися чужим словом, там вдовілля духа часу пресите. Так розділюється убогі події дня й говориться про екстенсивних мистців у протиставленні до інтенсивних, говориться про раціоналістичні та панльогістичні образи світа, про той й інший духовий тип і зраджується їх так безугавку, що наш час не знає власного образу світа і непевний жадного собою створеного духа. Ще знається тільки різні „наставлення“, що були можливі й позірно будуть єдино можливі. Блукається в століттях, щоби знайти змисл нашої сучасної культури. Широка повинь

цього усвідомлення часу затопила все. Від чистого на-
ставлення не бажається ніде перейти до власного став-
лення. Ми побачимо пізніше в подіях буднів це, що
ми тепер замітили для сучасної науки: все являється
заниманням становища до існувальних річей. Бракує
духа наступу, стоїть на всіх кінцях і не знається ні-
чого про відвагу героя, що стоїть у первопочинах.

ГЕРОЙ ТА БУВАЛЬЩИНА

Герой стоїть у первопочинах. Це значить, що йому мусить бракувати змислу для історії? В цьому не такий глузд. Сама ж бувальщина має показати нам суть героя: ніколи ще не було героя як новатора й революціонера, що знає лише скидувати все на купу. А зухвальці і крикуни, що їх дух часу окликує своїми „героями“ і захвалює в своїх часописах, ці ж карикатури геройськості, в яких розбавлюється маса. Вони взяли верх у нашому часі і не буде жадного рятунку й жадного почину, доки їх майбутній час безпощадно не побідить в собі. Де переворот, там видно зухвалого при роботі. Тимто зайво сьогоднішньому німцеві давати приклади. Зухвальство перекотипільної доби розливається широко й могутньо. Переворот відбувається в штуці і в державі.

Це було слово людини, що по геройськи терпіла — їй ішло про одну-одніську душу —: я не прийшов розв'язувати, тільки виповнювати. — Так проходив герой крізь бувальщину в усіх часах. Один із великих нашого народу, Бетовен, стає на це свідком. Що почали б на його місці зухвальці, вигодувані ХІХ. століттям, з сонатовою формою, яку застав Бетовен? — Вони вишукали б погірдливу фразу для переданої форми, дзвінке чуже слово для своєї музики, вільної від перестарілих застав, і тим осягнули б саме те, що сьогодні

дійсно досягнуто: розклад творчості в тональній штуці, розклад мелодії, знаний бентежний галас мішуха цієї доби. Не треба цього зле розуміти, бо воно не лежить у сонатовій формі, чи якійнебудь іншій формі. Іде про те, що ціла доба, наша доба, тільки те зрозуміла, щоб розкласти передану форму та ніколи не знайшла вона сили, щоби створити міцну заставу, нову форму. Інакше герой: він ніколи не був розкладником, завжди реалізатором. Так Бетовен: він не розклав переданої форми, він її виповнив — і то як виповнив! Соната вже була формою тональної штуки, якою роздаровували майстри творчого століття свій тональний світ; вона стала в Бетовена творчістю з світоглядом і пристрастю, в якій герой творить свою долю. Ми мусимо щораз ново згадувати його в цій книзі, бо він був один з великих, що видали твір, якого могутність зміряти ледве ще можемо ми, сьогоднішні. Він брав геройське жадання як свій обов'язок, ловив долю за пашеку і, неогірчений, змагається з неогірченістю.

Який жеж болючий погляд від нього вділ на штуку нашого часу! Бетовен написав Героїка, твір про геройське життя. Могло б видаватися, що вся нашого часу така геройська, як і його; „життя героїв“ стоїть і в історії музики нашого часу. Однак де панує розклад замість верховодного оформлення, де доба, затираючи по жіночому грانیці, досягнула так зване увільнення від усякої форми, т. зн. загубила мужеську волю до постави, там напис „життя героїв“ стає порожнім звуком. Ми завжди переживаємо те саме в тузінях фраз модерної поезії, тональної штуки і різьби: повний розклад а разом із цим щоденно змінні явища, з яких найновіші вказують чи не на розмякшення мозку. Що ж здобуто, коли один рід розкладу підносить галас проти другого? Однак до цього мусіла докотитися доба: вона ж знала розкладати, ніколи не виповнювати.

Бетовен є прикладом героя як реалізатора зявленої спадщини. Так її бачив Гете:

Що від батьків дістав ти в спадщину,
Подбай сам те опанувати.

І по геройськи настроений Гете з своєю неохотою до всякого перевороту розглядає з таким недовірям всі осяги грядучого XIX. століття, народні заступництва, свободу преси, зріст великих міст, що він дає нам інший приклад, в який спосіб протиставляється геройський дух бувальщині і переданні. Лютер із своєю жилавою і твердою розсудливістю; Ляйбніц, ще далі важний, з своїм угодним духом; так і Бісмарк, реалізатор післанництва; так Дірер, реалізатор штуки готичного духа, і так лукаво вияснений „революціонер“ Гріневальд, важений і запальний реалізатор середньовічного малярства; так Кант, реалізатор століття розуму; і так всі дійсно творчі мужі, всі герої: вони здійснюють спадщину часів, вони виростають у глиб, потім могутньо виростають і роздаровують новий зміст грядучим часам.

З геройської відвічальности приходить коренасте зростання зі спадщинною батьків і нордійська людина, германин, завжди її дізнає від основи. Якжеж герой Лютер, що визволив усіх нас для нас самих, якжеж він змагається крок за кроком наперед із своїм важеним тягарем, потім задержується і питається себе: чи тільки я єдиний розумний? — так говорить у ньому геройська відвічальність, яка героєві виповняє боєм половину життя. Це хвилини того промовчаного викрику: мій Боже, мій Боже, чому ж ти мене полишив? Це хвилини, в яких муж мусить знайти своє потвердження у власних грудях, і ці хвилини вирізьблюють його для життя. Тимто цей смуток не хоче більше вступитися і Лютер дізнавав його аж до загину.

Про геройський смуток можна б ще дещо сказати. Але ж бо смуток є власністю героя і він радо промовчує його.

Щойно відвічальність творить мужа. Де її нема, там процвітає зухвалість і крикунство. Сучасність покину-

ла свою спадщинну частину відвічальності. В Німеччині висмівається того англійського шляхтича, що, хоч сам уже зневірився, есежтаки ходить до церкви, щоб дати приклад своїм людям. Пересічний німець бачить тут передусім осоружне: якщо він церкві вірний, видається йому таке ходження до церкви недостойним і забреханим; якщо він зневірений, то думає, що „вільна людина“ мусить всюди визнавати своє переконання. Вони обидва дещо оправдані. Але ж бо в Німеччині підносять галас не віруючі, але „свобідні переконання“ деяких безвірників. В нас так багато безвірних людей бере собі право з так званої свободи, щоб без прохання всюди надуватися зі своїм „поступом“ і з інших глузувати. Де в таких випадках охоронить часто француза перед грубим виступом певне почуття форми, де в таких випадках задержить віддаль і не вмішається англієць — нехай що це часто діється з розважань пожиточности, там „визволений“ німець губить всяке почуття достойности, він мусить висказати свою думку, до чого, як відомо, в нашому поступовому часі кожний має своє конституцією забезпечене право. Це ж відразливе: визволення від віри вугляра далеко не означає цим вільним духам побороення неотесаного парубка. Не великий осяг у тому, щоб відкидати від себе те, що інші громадяни плекають із традиції і душевного вдовілля; шляхетність розпочинається щойно там, де воля рівняється духовій перевазі й обичайній відвічальності. Згадуваний шляхтич знає, що це значило б його людям, як би він не пішов до церкви: вони поставили б свою віру під сумнів як справу, якою більше не займається освічений, якщо він не ходить до церкви, а сьак чи так приклад освіченого є впливовий. Свідомий відвічальности знає, що в багатьох справах стає зразком і тимто ділає після свого сумління. Чи ж він, як наставник багатьох підвладних, як шляхтич, має людям заберати віру і передання на яких місце вони не поставлять жадних міцних набутоків духа?

Бути панівного духа, значить мати відвічальну відвагу. Відвічальність — це велика частина геройської любови.

Зворот героя до історичного життя зумовлюється сумлінням і відвічальністю. Він бачить себе в світі своїх батьків і сучасних. „Срібні постаті минулого“ дивляться на нього в нічних годинах вирішального почуття. Він хоче зрівнятися з батьками свіжістю відваги, геройською радістю, побільшенням держави і спадщиною влади. Чи вони до минулого, чи до теперішності належать, для нього вага в земляках і міцному змаганні з ними. Так мисль про бузальщину власного народу виховує героя в відвічальності і зброїть його до боротьби.

І коли він завжди обходиться без рівнородного та його в минулому і сучасності шукає, приходить до переконання, що його нордійські батьки лишилися вірні героїзму, однакові при всіх перемінах долі. В цьому геройська вартість: бути собі вірним і завжди однако-вим лишитися. З цього погляду і волі досягає всесвіт і людина вічного дня ставання. Ідея розвою не може встоятися перед геройським пізнанням. Геройському пізнанні стає все вічним початком, першим днем творіння. Бузальщина стає теперішністю для чисто задержаної крові і в могутньому треванні дії проживає герой свою довірливість. — З відвічальности і довірливости стримує йому геройська любов.

ГЕРОЙСЬКА ЛЮБОВ

Вона часто проста і спокійна, не рідко безмірність у ньому. Часто ледве її можна добачити без змоги передати тому, кому бракує почуття. Вона струмує в світ з очей простого мужа, яким був наш цісар Вільгельм І. Вона струмує в світ з могутнього чину Девятої Симфонії: будьте обняті, мільйони. — Княжого роду муж із „перевагою прикмет серця, не розуму“, простий і „по королівськи шляхетний“ на одній стороні; велит, що проникнув кожний празрив, з другої сторони: хай вони будуть дороговказні постаті, на яких пізнаємо геройську любов у її повноті. Як із багатства простого серця, так із багатства ніколи не заспокоїеної володарської вдачі може вийти повнота любови. Однак не плохому наставленні надається це ймення. Творча любов не часта. Вона була й буде багатством із сили кожного міцного.

З якою любовю і сердешністю звертається Лютер до слабих, що стоять перелякані перед його п'ястуком і не доросли ще до його пізнання — він однаковий, хоч потуги його часу стали йому порожнім згуком. Здається тільки любов володаря є чином. Що називається любовю ближніх, те часто не більше варта від почуття: тримаймося разом, бо кожний з нас ліпше пропхається наперед. Та любов, яку самотник всевладно почуває в собі при кожному погляді на жалюгідне

животіння — єдина така любов є гідна ймення любови. Геройська любов — чинна любов із самотності і могутньої потреби.

Якщо йде бесіда про любов, доба часто послуговується своєю фразою і чужим словом: гуманність. В цьому найперше вона має на тямці свій „вільний від пересуду“ спосіб думання, своє зле зрозуміле „не судить, щоб вас не суджено“ — так стає гуманність загальним оправданням кожної нерішучости, кожного сумнівного товаришування і кожної обичаєвої половинчастости. Та гуманність має ще більше значіння у доби, а саме ряд законних заходів, щоби зменшити нужду господарчо слабовитих. Так заспокоюється сумління часу. Аджеж журба і громадський добробут дається перерахувати в марках і фениках. І в цьому правда на боці доби, страшна правда: замість чинної любови розляглися вирахувані запопадання, на які споглядається з гордістю: середньовіччя лишилося далеко ззаду, суспільна мисль „машерує“.

І всежтаки більше було колись любови в світі ніж у нашому часі і то сердешно роздаровуваної, не законом введеної любови. Не треба зле зрозуміти: тут не підозрівається суспільного законодавства; воно намагається малого чоловіка, що є земляком, охоронити перед банкиром, що є інтернаціоналістом. Треба так розуміти: саме тут вказано на злочинну безсердешність інтернаціонального, міжнародного, ненародного капіталу. Через французьку революцію, яка випустила в світ грошевитого громадянина, і через „свобідну гру сил“, як цього бажає лібералізм, став можливий безсердешний капіталізм і безсилою оказалась чинна любов попередніх часів при всевладности великоміського капіталу всесвітнього напрямку.

Чинна любов попередніх часів у протиставленні до законної опіки над добробутом — англійський історик Фруд закреслив образ цих протиставлень в своєму життєписі англійського державного мужа Дізраелі і дій-

шов до того, що культура середньовіччя далеко перевищує нашу. Він представляє англійські відносини, але з малою зміною таксамо справи маютьс'я і для нас.

„Свобода в модерному розумінні, по якому людські права заступили людські обов'язки, такої свободи вони не шукали й її не бажали. Неначе в війську мала кожна людина своє власне місце в ступневому розложенні влади і поваги, а де денна праця була найтяжча, там влада і повага були найвищі. Граф жив на своєму замку з плодів своїх посіlostей. Але граф мусів виводити дуже тверді ватаги, як ішов у поле. Серед буревійних умов був він вдоволений, якщо виривався з кривавого риштування. Він пробував на своїй посіlostі в зовнішньому блиску, який відповідав його становищі; але в власній хаті жив він так просто, як і його арендар, висипляючись на твердій постелі, заїдаючи твердий, простий харч, нічого не відаючи про розкішне життя й його не бажаючи. Життєве поступування виповняла вірність: вірність лицаря-пана до короля, вірність пана до арендаря й арендаря до пана. — В містах гуртувалося ремесло в гільдіях і цехах; ціна поживи, висота заплати від хатнього слуги до польового робітника і ремісника була усталена законом на основі слушного розважування. Кожне ремесло мало цехову раду, яка строго судила фальшиву міну і сфальшований товар. Млинар не міг фальшувати муки, ціна пшениці підносилася і падала залежно від збору; та лихвар, що скуповував зерно, щоб його пізніше продавати підчас дорожнечі, опинявся в руках посіпак. Дітям бідаків давано науку, виховання і школу, супроти якої найповніше модерне виховання маєтьс'я так, як мідь до золота. Всіх хлопців і дівчат виучувано позиточного ремесла, яким вони пізніше могли чесно заробити на хліб-насушний. Податки і тягарі, що тоді були, не огранічувано на один стан, тільки в рівних паях поносив їх як великий, так малий. Народ у своєму здоровлі є живим твором як і людське тіло. Якщо палець

говорить до руки: я тебе не потребу, йду своєю власною стежкою, хватаю, що мені подобається, лишаю, що мене не обходить; в такому випадкові власникові руки піде як з каменя. Громада, громадське добро вимагає, щоб кожний стан те робив, що до нього належить. Якщо цей або інший, якщо осібняки в великому числі почнуть тільки про себе думати і до себе горнути, своїх прав дошукуватися й обов'язки забувати, тоді вже розпочинається розклад.

„В Божому страхі будувалася Англія і ніколи народ не дійшов свого через інший страх. Коли розвалилася римокатолицька церква, Божий страх жив далі в протестанським ісповіданні, аж доки протестанська віра не зблідла і не перестала оформлювати життя, стаючи порожнім словом. Ми ще читаємо свої біблії й ходимо до церкви, одушевляємося чистотою нашої віри і закладаємо товариства, щоб її поширювати. Але сама віра стоваришувалася з шабльоною певністю, що приємність так приємна, а добробут є силою та що наше віроісповідання так прекрасно порядкує справи того світа, що ми можемо спокійно в цьому світі улаштуватися з власною користю. Починаючи від часу реставрації, дідичі почали оточуватися пишнотою, продаючи її за найвищу ціну й робітникам. Самолюбство входить у звичай і розвивається потім зухвало навіть у науку. Життя стає перегонами, в яких „найсильніший“ має вигляди на осяги. Кожний мусить стати своїм, щоб якнайкраще журитися самому за себе. Установи залишилися далі. Герцоги, графи і нижчі достойники носили ще шляхотські корони і мали посілости та землю. Єпископи були ще душпастирями своїх вірних і парох заступав ще церкву на своїй парохії. Торговельні союзи процвітали далі в зовнішньому блиску. Але всі вони розгубили силу і вплив у погоні за добробутом. Змагання стало єдиним правилом ремесла і торгівлі; винайдено світогляд, щоб позолотити зміну часу. В майстрів і челядників впоєно віру, що вони мо-

жуть заробляти стільки грошей, що банкирі. Вони були кріпаками, тепер жеж стали вільні; щастя вже під порогом. Але якось сталося, що щастя з якихсь причин не надходило. Доми вищих станів замінилися в замки, а їх власники жили в замкнених кастах для себе, та рільник із села не облекшив своєї долі, хоч тепер до нікого не належав. А що число населення зростало, заробітна платня спадала на найнижчий ступінь, на якому він саме ще міг вижити свою родину. З робітниками в місті було не ліпше. Якщо підносилися зарібки, підносилося з ними і кошти удержання. Шкільний примус упав, а разом із цим вислано дітей на вулицю в порох. Вибухнуло невдоволення і то в відразливий спосіб. Говорено людям, щоб вони задержали спокій і пробивалися вперед, бо їх праця є товаром, який вони мусять продавати, а його ціну означає попит і подаж; люди не можуть змінити природних законів, які врешті відкрила наука про народне господарство. — Тепер цю науку про народне господарство прогнано до сто чортів, але ще перед п'ятьдесять роками сумнів щодо неї був ериссю, її заперечувати було злочином, який виклинали всі часописи. Карляйль добре говорив про „галебну науку“: біг за добробутом мчав із скорістю поспішного поїзду. Накопичено великі маєтки, бо поширюється щораз більше світовий ринок. Робітнича класа мала б мати участь у зисках і це вмісне їй голошено, що могла би стільки заробити, як і її підприємець. — Добробут народу, говорили вільні торговці і менчестерські купці, залежить від його торгівлі“.

Стільки історик. — Знається цю науку про народне господарство, науку лібералізму, яку пізніше введено і до нас. Знається цей „вільний змаг“, цю „вільну гру сил“, це „laissez faire, laissez aller“, знається цілу цю плитку науку про державницьку ужиточність, яка хотіла бачити в державі тільки сторожа приватної власності. Це була гідна наука XIX. століття. Вона витрепало, в непочитально сліпім одушевленні та з профе-

сорською сварливістю бриньчала почерез цілу добу аж до охрипу і вереску про свободу і поступ, з піною на устах у кенавісті до тиранів, розливаючись над правами людини, доки від початку до кінця нічого іншого не вчинила, тільки розложила побут і змагання та заступила їх жаданнями. Сталося все, що пророкував Гете: „перед революцією було все змаганням, по ній замінилося все в жадання“. Від тоді занадто покрився лібералізм ганьбою, щоб могли творити.

Під лібералізмом не так мається на думці державницьку науку тих нечисленних ліпших голоз, що думали лібералістично. Тут під лібералізмом розуміється радше те, що витворилося в обивателя західніх народів у роді світогляду середнього стану, неначе тепленьке передання вольностевих переконань, які ставали осягальними навіть при скремьому розумці. Саме скремне мрійництво у мужеській гордості і добродушна віра, що всі люди вродилися для свободи, належать до правдивого ліберала. Поважний дух не може ліберально думати. Велити, що були в нас, ніколи ще не були тепленькі та добродушні і радше так думали, як це писав Гете: „хто що далі пробував у світі, то більше наочно переконався, що людина вроджена до кріпацтва“. Праєдиве знакня людської породи завжди глибоко засоромлювало знавців. Тільки духовий середній стан думає лібералістично. Гете не міг собі представити щось такого як ліберальні мислі і за ними приймав ялову породу духа: „коли я чую про ліберальні ідеї завжди дивуюся, як радо це люди віддаються порождьому бренькотові слів. Ідея не сміє бути ліберальна; вона міцна, туга, в собі замкнена, плідна, щоб могла виповнити божеський наказ“.

Під лібералізмом не розуміється тут також жадної політичної партії. Лібералізмом називаємо тут погляд, оснований з одної сторони на ідеях французької революції, з другої сторони на англійській школі вільної торгівлі, погляд, що в наслідок свого основного

наставлення покликав до життя найплитше, найменш геройське розуміння держави, яке стало гідне XIX. століття. З упадком змиршавілих державних сил серед французької революції повстала нова школа політичного духа, яка вірила, що — висказуючись словами Дізраелі — підносить народ, хоч його обнижувала до маси. Ліберальний світогляд — треба ж про нього балакати — є поглядом західнього обивателя, наукою про щасливість, закроєною на найближчі цілі людського вдовілля, представляючи собі державу як розширене товариство співаків або товариство до окрашування, державницьку ж штуку як далекосяглий провід із предсідництвом, який впливає з загальних, рівних і тайних виборів, із справедливо розділеними урядами й уповажненнями, правельними засіданнями, річними звідс্মленнями і святами. З цього пристойного і невинного представлення, яке мусіло так благоділати на душу міщука, впливає знаменна для кожного ліберала віра в блаженність і правдиве ліберальне одушевлення. Ліберал — це пройнятий тепленьким одушевленням обиватель з почуттям, що сама його близькість мусить ущаслилювати, а що ж уже говорити про вислів його поступового наставлення. Й його безмежну добросерність для всіх станів і для всіх народів. Ліберальне думання цього західнього міщука хотіло б ущасливити найдальші племена пресою, просвітою, громадською думкою, вільною торгівлею і народнім заступництвом. В цьому думанні, гідному XIX. століття — яке є можливе в кожній партії й яке в жадній партії ще безпощадно не поборено — в ліберальному думанні є можливе замирення в майбутності, яке стає образливим для кожного глибше настроєного мужа; в ліберальному думанні можлива віра в поступ, а вона ж стає зневагою кожної історичної величини.

Лібералізм є негеройським наставленням. Тимто треба його тут так докладно розглянути. Геройський погляд у тому, щоби брати життя як завдання, яке мусить

кожний муж самостійно розв'язати. Щось такого як віра в поступ, геройське думання не знає. Вистарчить раз кинути оком на риси лиця великого Рамзеса і вичути володарську волю з того чола і носа та державницько-мужеську мудрість з того цілого склепіння черепа, щоб зректися раз на заєсиді тупої думки про поступ людства. Вистарчить розглянути будову черепа наших нордійських батьків, будову германських мов, щоб досвідчити, що були вже творчі часи людського духа, супроти яких сьогодні треба говорити про відступ, тільки про відступ.

Віра в поступ людства і то в поступ з переголосування більшості являється зневагою для минулого, яку можна виправдати тільки губковою духовістю нашого часу. Віра в поступ являється далі виреченням самоформування до якоїсь цілості, визнанням недостачі сили, яка ступає у первопочині. По всі часи прямовано тільки до того, щоб люди й народи мали міцний побут, а побут є первопочином, завжди — первопочином, який кожна людина мусить прагнути з себе самої. Ніколи не ставав побут принагідністю до поступу людства.

Геройський народ прагне власної держави як могутньої теперішності й шукає за ошоломленням владою, він бажає власної держави як ядерного вислову власної долі. З держави, що колись була потугою долі, зробив лібералізм піклування. Безнадійність кожного ліберального почину лежить у тому, що він добро держави, ба навіть людства, бачить у голому піклуванні, яке повинно служити пожиткові й осягові обивателя. Тимто це так знаменне для лібералізму, що він і народам зовсім іншої породи та бувальщини, також народам далеко вищого побуту, як зразкове захвалює й гарячо поручає безсиле піклування свого загального, рівного й таємного права виборів, своїх двох законодавчих палат, свого „модерного громадського життя“; і то там тим тепліше плете про права людини, де прозябає для нього грошевий зиск. Аж до французької револю-

ції була держава потугою долі, кермована мужами призначення; від французької революції стала держава установою для користей й грошових зисків, узалежненою від змінної більшості, а державним завданням стало дбати про скільки мога більше поступу й користей, щоб вийти назустріч блаженності „людства“. Разом із цим стало можливе нове одушевлення, гідне одушевлення XIX. століття, а саме належати до запевненої більшості.

Ніколи не зрозумів лібералізм обоєязку держави побуджувати до нового побуту. Його „вільна гра сил“ ніколи не означала для нього заклик до творчого побуту і чину, довіря до формуючої сили творчих мужів — якжеж без прочуття в опорі та наслідстві став лібералізм проти Бісмарка — його вільна гра сил не була нічим іншим як нагодою до грошового зарібку. Лібералізм є поглядом крамаря та посередника, що в погоду і негоду має на оці тільки власний інтерес. Це правдиво ліберальний погляд казав вичеканити вислів на німецьких грошах: „Sich regen, bringt Segen“. З цього вислову, який створено після звуку і стопи так низько і плюсквато, знову ж говорить ліберальне вдовілля:

Тут тішився я мажним скрипом,
Та галасом сям-там і рипом,
Та сям і там бігом без тями
Розбитих муравлищ горбами.

(Гете, Фавст).

Існують книжки, що такі горби муравлищ хвалять і виносять попід небеса, потім говорять вони про „евангелію праці“. Та в геройському лінивстві більше піднесення, ніж у так зрозумілій „праці“. „Sich regen, bringt Segen“ є негеройським висловом ліберально-камізелькового часу. Фавст каже: чин — усе. Це звучить та ступає инакше і є в ньому геройський дух.

Лібералізові притаманне, що він вибирає для своїх

глупавостей фрази, які звучать у вусі обивателя приємно і догідно впливають на чванькуватість міщуха: народне заступництво, вірність, рівність і братерство, поступ, безпересудний, вільнодумний, мужеська гордість перед цісарським троном, народня просвіта — це все такі слова. Знавець проглядає їх як доцільні слівця до грошевого зарібку, як охоронні слова великого капіталу. Саме це ганебне в лібералізмі, що він зловживає повновартними для громадянина словами для своєї вільної гри грошевих сил. Ліберальне слово нашого дня: здібному вільну дорогу — чи значить це в нашій добі більше ніж: безгрішний зиск мудрагелів? Тут покосить лібералізм повну вину за зачумлення доби й належить до явищ, які майбутній час мусить безпощадно перемогти.

Лібералізм не був би доріс до такого зла, якщо в ньому йшло би про свободолюбних мрійників й осліплених економістів. Алеж бо ці були тільки балакунами „для народа“. За цими мурами з окликами про свободу, із похвалами, повними громадських зворотів у бесідах і найглупших школярських фраз, за цими мурами кишіли в тишині муравлища крамарів, тут вигодувалися мудрагелі нашого оснувального часу, які знали, як і що робиться і де книга громадських законів яку шпару має, тут вигодувався і вигодовується вічно пильний народовець посередників і ганделесів, якого обичайність — грошевий зарібок, якого Божий страх — біржевий страх, якого обявлення — так звані демократичні часописи, якого штука — інтерес, якого наука — інтерес, якого ціла суть життя — інтерес тай інтерес тай закуп тай продаж, якого блаженність — інтерес, якого свята — досадна грижа. Вільна гра сил мусить їм щораз наново псувати конюнктуру, серед яких вони в каламутній воді ловлять рибу, тимто їх вольностеві бесідники мусять щораз наново наганяти їм попихачів в ім'я лібералізму і ближньої любови.

Не тут місце продовжувати боротьбу побутів, яку

підняли були Бісмарк із права, Лясаль із ліва. Тут треба лише настільки ствердити, що до майбутнього наставлення належатиме безпощадне поборення ліберальної і так званої демократичної блудної науки, якій вже Гете закинув нетворчість.

Якщо соціалізм пішов би був за Лясалем, який так нагально виступив був проти лібералізму й його „держави нічного сторожа“, не був би став він у багатьох точках тільки підвищеним лібералізмом, наше ж внутрішнє державне життя було б більше одноціле і здоровіше, а соціалдемократія не стояла б перед сумерком. Соціалісти й консерватисти проглянули лібералізм, вони проглянули як найплитшу, найбільш безвідвічальну, найменше творчу науку про державу всіх часів. Але консерватистам і соціалістам бракує рішучості: консерватисти були тугістю натхнені, але нездібні перетворити спадщину задержальних сил у власну творчу силу. Їх мисль не була досить гнучка, щоби створити в Німеччині консервативного робітника, який є в Англії. Бісмарк послухав Лясалья і перекував соціалістичний дух з його відвічальности у власний дух. Консерватисти поборюювали його в тому і переговорювали радше з лібералами. В той спосіб неслухно вони воювали і не розпізналися на найгіршому ворозі державницького наставлення. Вони відкидали там, де повинні б були брати для власного добра, що творчого подавав час: перемогу над лібералізмом. В цьому поборюванні вони мусіли б змагатися за духа нашого ремісника. Та вони полишилися становою партією і не стали партією ясноусвідомленого побуту, якого нам бракувало до державного уздоровлення і далі бракує.

Соціалісти те саме: вони виродилися в часі між Лясалем і Марксом та стали радше пізним овочем ліберального зросту ніж самостійним буттям. Вони як соціалдемократи насліпо стали в ряд із демократами, не відаючи при цьому, що банкир, який закладає так звані демократичні часописи, думає тільки про свій гріш,

не про громаду, або під громадою розуміє область вічної торгівлі для себе і своїх. Вони просліпили, що консерватист таксамо має боротися проти банкира як і соціяліст і тимто консерватист мусить часто розуміти під громадою те саме що й соціяліст. Так соціяліст при всьому чесному заклопотанні за малого чоловічка неслухно і в сліпій лівизні боровся та брав — це ж головний гріх проти себе самого — гроші до боротьби проти консерватиста від банкира, якого ще найменше обходить „малий чоловічок“, зате багато розбавання каламутности, в якій може ловити рибку.

Так соціялізм не довів робітництва до увільнення від панування великих банків, які передтим і потім робили добрі інтереси і тимто не приніс робітникові жадної правдивої свободи. Він жадав удержавлення багатьох річей, тільки не фінансовости. Так він ступив на шлях помічника лібералізму і разом із ним те досягнув, чого лякався з боку англійського лібералізму англійський консерватист Дізраелі в році 1853: якщо ліберали далі йтимуть у своєму сумнівному поступі, можуть вони, здається, досягнути бажану ціль, та я твердо вірю, що вони розчаруються вислідом, побачивши, що з королівства першої кляси зробили республіку другої кляси.

І соціялістична думка вирождалася в наслідок свого-го порозуміння з ліберальною думкою, що її власні визнавачі раді були би скинути відвічальність за нашу республіку другої кляси. Вони вже не сплють так спокійно як передтим і республіканські німці доходять тепер правди іншої дізраелівської думки: „консервативна монархія є більш демократична як ліберальна республіка“. — Це мусіло пімститися, що соціялізм був менше самостійної думки ніж звироднінням ліберальної. Так лишилася соціалдемократія збиранням мас, наділюючи „в соціялістичній республіці“ своїх довголітніх членів урядами і в той спосіб скочуючись до обивательщини. Вона прогайнувала нагоду, щоби стати робітничою партією окремої мислі. Замість звернутися до творчої пра-

ці, соціалізм вдоволівся зненавиджуванням осібників іншої мислі.

XIX. століття могло створити в Німеччині повне доцільности життя партій, плідний партійний змаг, якщо загальна боротьба була б визнала проти шибайголовної вільної гри грошевих сил і його науки, званої лібералізмом, якщо ця боротьба проти лібералізму була би признана в слушний час першим обовязком із правої і лівої сторони. Поборення лібералізму було би стало потребою в кожніській партії і в цілому народі. Так мали б ми сьогодні нозе партійне життя, якого нам потрібно на всіх усядах. Старе партійне життя бездушне. Дайте нам наше !

Ми далеко забігли до питань державницького життя. — З цього стало ясно, що геройський світогляд мусить зустрінути в лібералізмі непримиримий опір, що лібералізм виступає як найбільш негеройський спосіб думання в історії та що він обснував далеко й широко ціліську добу. Далі стало ясно таке: в жадному часі не зужито стільки гримучих фраз що сьогодні. Та при всьому галасі про вільність, рівність і братерство загубила доба чинне і справжнє думання попередніх часів. У великих словах жадала вона всяких реформ і тільки те вчинила, що зробила самолюбство щораз більше негвотаним. Дійсно, по боці дослідника правда: як уже самолюбство розгорнулося в добі революції, щойно в XIX. столітті стало воно звичаєм, а потім без всякого стиду наукою: ліберальною наукою про державу. Позірно зроблено людину вільною, в дійсності нещасливою і доведеною до розпуки. В вільній грі сил, в якій побіджує хитромудрий, не сміливий, випущено стрімголов серед західніх народів усіх проти всіх у нікчемній вірі, що так збільшується народній добробут. Так довело це XIX. століття, що з одної сторони зробило маси з народу, який чесно заробляв на хліб, з другої ж сторони — заговорів великих банків. Так довело XIX. століття до того, що зробило з вірної мислі на-

ших батьків отверте недовіря всіх проти всіх. Століття принесло позірно свободу, в дійсності ж замінило твердо прямуючих в жадаючих, яким при всіх страшних залежностях і примусових відносинах цього часу лишалося в кінцевому висліді тільки щоденне жадання. Так із драбинчастої в наслідок обов'язків будови спільноти лишилися руїни, над якими вартує суспільне недовіря всіх проти всіх: на стільки підмулено будову з усіх сторін. З побудованої на обов'язках держави сийшло в вільній грі сил щось такого, що найліпше можна б означити як законне невільництво всіх під усіми.

Різницю положення держави в кожній західній імперії зводиться до „більше або менше“; невільництво всіх під усіми є загальне як невисловлений основний закон держави. — Так можемо сьогодні здогадуватися, чому Гете виявляв деяку податність супроти державного деспотизму: „деспотизм жадає автократії одного, допускаючи від долу вгору відвічальність осібняка і тим посилюючи найвищий ступінь діяльності“. Гете певний того: „якщо тільки вдержаний порядок, зовсім байдужне яким способом“.

Ми мусимо пізніше розглянути ці справи в дальшому розділі про державницьку науку. Тут треба вибрати гідку частину розгляду державницьких справ і їх докладно розслідити, бо розважувані відносини мають нас повчити, як з духа часу XIX. століття видобувається ця ціла переміна, цей упадок всякого життя і кидається на всі сторони та щораз наново, за словом Гете, з чинного „прямування“ замінюється в „жадання“; як всежтаки дух часу вдає в школярському засліпленні, що ушасливлює світ і впорядковує все свободою, хоч тільки забирає, де щось було, вбиває, де щонебудь жило, ставить жадання, замість збуджувати мисль; і так завжди доходить до того, щоб заісновану нужду ослабити, а не знайти на неї доцільного рятунку. При всіх ушасливлювальних науках XIX. століття стала людина

бездушна, самолюбна і звихнена, життя — без долі, з утечею від прикрас, големшиве та за те дійсно річеве.

Ми всі блукаємо неначе по великій будові металістів, неначе по залізничій стації, де все пхається, злоститься, де лунають крики торговців і редакторів, де поспіх — великий годинник бе — свист гудків, бажання куди небудь, у якесь місто, в якому інтерес іде — редактор викрикує останні новості, один сміється, другий клене, іншому робиться недобре в куті — так квапиться людина нашого часу, неначе поздовж життя, завжди поздовж сирого муру, доки не опиниться кісткою за якимсь пристойним заломом, загакує й викине останки.

Була ж колинебудь насолода буття про яку смів це говорити муж XVIII. століття? (Талейран: *Celui qui n'a pas vécu avant 1789, ne connaît pas la douceur de vivre*). Був дійсно світ таким, яким його міг пережити Моцарт? Жили ж коли в замках ці веселі люди, що танцювали гавоту і то шляхетно могли танцювати? Жили ж уже раз ці щасливі люди, рільники, по селах і хатках, що співали народні пісні, і дівчата, що співали свої пісні: „прядки на вільнім повітрі, юні дівчата, як ткають мережку“. (Шекспір).

Було ж це вже раз щастя? — — — І ці часи були століттям неволі та тиранів, невольничих душ та темних півтварин та зайшов від тоді великий поступ? — Треба інакше заховуватися. Це мусіли бути часи, що досвідчили роздаровуваної любови.

Хто дарує з багатства власної сили, певний своєї повноти, врадуваний своїм скарбом — це любязний герой: Зигфрид.

„Я зжираю себе в службі батьківщини“ — посмів сказати Бісмарк про себе. Марнотратність свого власного відзначає геройську любов. Героеві ніколи не йде про заплату, ані про оплеск вулиць. Невдячність — завжди єдина заплата для нього. „Мій народ кидає мені каменюки на голову, а я завжди турбуюся тільки за нього“, — говорив Фридрих Великий. Герой робить

те, що лежить у ньому і прямує до здійснювання, не визнаючись на своєму оточенні. „Я навчився жити без дяки світа, я ж її здобув, стратив і наново здобув; я її знову стратив — не рсблю собі нічого з того, я просто виконую свій обовязок“, — так мусів говорити Бісмарк до народніх представників свого оточення.

Дяка світа є гомоном, що ледве доходить до са́мітності, в якій живе герой. Що він щораз наново повертає до свого народу з са́мітності і з пізнання, це дає нам прочуття ба́гачтва і сили поборення в ньому, яка служить його любові.

Яка ж незмірима мусить бути любов, якщо вона з непорушної са́мстності глухавого Бетовена досягає людського світа! Буття героя має багато відречення і поборення — це ми прочуваємо. Та чи ж можемо ми зміряти жах відречення, який віє з бетовенівського твору? Чи ж ми можемо зміряти бій поборо́вання, який мусів відбутися, щоб повстала Девята Симфонія? Заки дійшло до цього в останньому реченні Девятої — Ра́досте, гарна іскро богів, до цього — Будьте обняті! міліони, заки така любов героя могла вибухнути, мусіли відбутися нічні бої зо смертю і чортом.

Так часто любов героя стає здобутою короною, запаленим верхом, новим, певним духом, який приносить вечір, замирюючись по нагальній й цілоденній боротьбі з долею.

ГЕРОЙСЬКА ВІРА

Навіщо розпочали герої затяту боротьбу з долею? За ними кидається каменюками саме тоді, коли вони за цілий рід підносять тягар задиханою груддю. Їм кидається блюзнірства, коли вони хочуть закликати народ на широкі шляхи.

Що ж їх знову ж і знову закликає до діла? — В цьому мусить бути віра, що полум'ям вибухає понад дійсність; можна ужити вислову стця церкви як слова такої віри: я вірю, бо воно абсурдне.

Тому, що воно абсурдне, тому, що такій вірі протиставляється всякий досвід світа, тому, що вона єдино з надміру серця може струмувати, тому, що єдино в серці героя може струмувати — тимто мужі і жінки геройської породи присвоїли собі цю віру й її скріпили як божеськість та силу.

Тому, що теперішність стала нікчемною, герой любить все прийдешнє, тимто прагне майбутнього роду, який не буде більш нікчемним. Ще більше: він це добре знає: майбутній рід знайде собі іншу нікчемність, як тільки відпаде стара. Він знає: боротьба вічна. І як що так сталося б, що саме в вічності вирівняються терези, коли зважити хитливий й майбутній рід — все одно, герой прагне бути первопочином і мусить в це вірити задля свого геройства, а тимто може кинути свій твердо гартований меч на вагу майбутнього роду

як тягарець і честь.

Безумством є геройська віра, герой хоче стати в ній сміхуном: він не прагне нічого иншого. Він вільний, жахом проймає рабський змисл і знає закон вільного, зробити вільним все довколо себе і дійсно вільним робить він унаслідок нехибного впливу, якого причину не завжди можна відгадати". — В цьому геройська віра, що всяка тугість світа мусить колись стати скарбом людського роду. Шляхетний не може инакше подумати свого народу як вільним і благородним. Так стає геройська віра ушляхетнюючою силою, любовю до ближнього і дального, так милосердям над великою кількістю недосконалости й уломности, що тужить за ходом вільного. Про цей надмір геройської любови, про цю блазеньську віру героя в далеку лучбу міцної чинности, висказався раз Фіхте в такий спосіб: „хоч ти і товстий, тільки людське обличчя носиш, всежтаки належиш як вогниво до цієї великої громади; через її безчисленні середні вогнива продовжується ділання — тимто я ділаю також на тебе і тимто ти ділаєш також на мене; даремно не пропадає тут ніхто для мене, хто тільки носить на своєму обличчі пятно розуму, якщо так грубо можна висказатися. Але ж бо ні я тебе не знаю, ні ти мене; — о, напевно про нас йде громадська поголошка, що ми добрі і завжди стаємося ліпші; так напевно колись прийде час, коли я і тобі зроблю добро і від тебе зможу зазнати добродійств, коли твоє серце злиться з моїм в найкращім союзі вільного, поспільного давання і приймання".

Це ж не любов Рембрандта, німецького християнина, віра, вища над усі розуми, побідна сила ока, яка бачить співвикликаного і в покидьку, і в прокажену?! В тому велике милосердя, що знає тільки досвідченого в терпінні, геройська віра в божеськість серед нікчемности, довіря з глибокого пізнання, що нікчемність — ніщо, явище на перехідному та що жива віра палає величавим полум'ям, яке спалює тіло впалого героя.

Це ж глибока покора героя, що не прагне себе знати як єдиного шляхетного, він хоче бачити свій народ як народ рівнородних. Він самотній, що тужить за спільнотою зо своїм народом, що радше сам себе обжаловує як нетовариського і зимноприязного ніж мав би зректися віри в можливість народу серед шляхетної спільноти. Так струмують всі повні струми його любови й його години тиші є неначе тиха будова готичної святині. Він думає собі про свят-вечір, в якому його святошний народ і він як один із громади спішать до святині — чолсеїки і жінки, високий рід — в якій він співатиме те, що всі співають, і тішитиметься з новини, яку проголоситься.

Це ж королівська думка з терпіння і володарського зміслу, з незаспокоєної душі. Це сон, але прагне король, що його снить, щоб він був силою його соняшних годин. Він не хоче зневіритися в свій народ, як не хоче зневіритися в себе самого, він хоче віри в далеку лучбу тугого ділання, королівської віри і блазеньської віри, як охоронити свою корону, і не хоче також лишити в чинності без почуття і блаженности королівської ласки, навіть при коханні. Так приходить це королеві. Так Гете вірив у королівську віру:

Якщо сталася подія,
Вість несе ще й пізний день,
Завжди дзвінко, є ж надія,
Якщо у дзвін хто дзелень.

Хай займуть вас в оцім тоні,
Вас багато, веселощі,
Бо ж урешті всі в короні
Ми до цілі йдем на прощі.

Треба нам ще тратити слова про віру героя? — вона завжди була промовчувана в ньому. В вірі і любові поет Беовульф смерть за свій народ. Ясна полуміння його кострища зробила величавим його скін. Завжди вмірали герої й королі за свій народ.

Геройська віра нашої нордійської старини повнотою розвинулася щойно з наукою християнства. Побідно проходили наші нордійські батьки через землю: до глибокого досвіду терпіння ледве чи склонна свіжа молодість. На германську північ прийшов з християнством вгляд у речі, варті милосердя, знаття терпіння, співчуття, прислухування в німе конання і разом із цим гін помагати і співділати, нехай що це коштує багато відречення. Глибокий вгляд у терпіння створив з молодечосвіжої нордійської людини мужа, який по всіх перемогах над краями і народами врешті знайшов своє глибоке серце. Здається щойно християнство отворило нордійській людині повноту її серця. — Можна б так сказати прикладом пізнішого часу: з нордійського духа ввійшли до деяких сонат і симфоній Бетовена перші такти, повні дикої боротьби; другі такти тих самих творів вийшли з нордійського серця, як це його отворило християнство. Треба вдуматися передусім у першу і другу частину Пятої Симфонії, в яких діяла геройська доля і геройська віра.

Про віру доби буде бесіда тільки коротко для протилежності. Час знає з одної сторони церковну віру, віру харамаркання, і ця завжди була негеройська. З другої сторони час плекає модерне безвір'я і це по найбільшій частині ще більше негеройське. — Церковна віра може бути силою, де вона не мусить згинати прямий розум. Вона є силою в тисячах. Це лучиться з суттю кожного оформлювання життя, яке спочиває на твердій певності, що воно видає людей достойної породи. Так переживається це щораз наново, що дійсно вірні люди, достовірні ремісники, чесні урядники, людяні багаті належать до християнського визнання. Добродійність кожного селянського оточення ґрунтується на цьому. Кожна міцна певність оформлює наставлення — ми краще пізнаємо це пізніше. Кожний розклад віри, який за слабкий до створення нового певного духа, провадить до того, що бундувалося в XIX.

столітті: підбурені маси, розпуста, завжди нові жадання, що мають затикати порожнечу, виродження і прориви на всіх царинах.

Не робиться віри належно науковою, як це хотіли робити моністи й інші. Віра походить тільки з живого пізнання, а моністичне пізнання було мертвонародженням і стало можливим у добі, яка затратила силу думання, силу, яку доба Канта піднесла до майстерства. Вже задержання кантівської ясності думки могло б вистарчити, щоб нас охоронити перед всяким науковим заступством віри. До цього ще не треба було зараз другого Канта. Але доба ослабла також у думанні. Тимто могли їй деякі університетські професори вмовити нові способи коліноприкленства перед матерією. Щоб це стало можливим, мусіли вони матерію дещо прибрати. Вони затерли грязиці цього поняття і потім для справи винайшли нове чуже слово. Тоді вона розцвіла і розв'язала світову загадку.

Досить про віру і безвіря часу! Обидвоє не okazалися творчими, а саме за цим шукано.

В правдивому змислі вірити — значить: чути ся зв'язаним із вселенною і чинністю, почувати себе потрібним від вічності до вічності і розуміти своє життя як шлях потвердження в кожному дні чинності — так у правдивому змислі віруючий, долево віруючий, є тільки герой. Не всі люди нашого часу є такими. Вони не мають більше долі, вони мертвонароджені і полова.

доля

Дивно складається доля героя. Якщо зрозуміємо його зрище долі, зрозуміємо його й цілий його світ.

Коли писав Бетовен Пяту Симфонію, яка є одним із найглибших вглядів у геройську, так говорив про головну тему першої частини: „так доля стукає до воріт“. Він уже раз звіщав героя в Третій Симфонії, в Героїці, і тоді це звучало достовірніше: прагну схопити долю за пашеку“. І дійсно, Пята Симфонія говорить про понуре пізнання, темніше ніж Третя. Герой та доля подивилися собі в полум'ясті очі.

Ми сказали, що герой розуміє свою долю як завдання, своє завдання. Свою любов, свою ненависть, свою відвічальність, свою самоту — все розуміє він як питання долі за його вартістю як мужа і героя. „Бажати цієї смерті на хресті, бажати цієї тілесної скрути, бажати цієї душевної грижі, щойно це поставить тебе перед королівським вибором“. (Ібзен, Бранд).

Герой розуміє своє життя як Своє Завдання. Лев його долі забігає йому дорогу і вже бореться він грудь проти груди, хватає його за пашеку і одночасно хотів би його гарячо пригорнути, свого ворога, свого друга — бореться невблаганість проти невблаганости, змагаються оба і всежтаки голосно радуються з боротьби рівнородної — боротьби, яка ведеться в страшний самотності як на пустині.

Герой любить свою долю, найбільш бутно тоді, коли прагне її розмолоти, бо він належить до неї, слідкує за нею, як за поважно бере вона боротьбу. Вірить у долю герой, бо невблагано прагне своєї долі, він сам невблаганий. Вільна воля — зумовлена воля, ледве чи звучить так геройське питання. Як може питати віруючий, долею назначений? Тому, що стоїть у первопочинах, він знає, що дванадцять робіт героя жадають його цілоденного заняття і всієї сили. Тому, що вона до нього належить, він сам собі вірний і завжди однаковий, він знає, що й його невблагана доля лишиться однаковою — оце геройське пізнання.

Є вислів лицаря, над яким він мусить часто думати: я йшов, чи вертався крізь двері, та смерть стояла і чекала на мене.

Він пережив Запеклого, який всіх розбиває кістканим п'ястком, щоб переломити їх серед життя. Він знає, що смерть чигає за кожними дверми і вартує; і де виносять неодного, там мусить себе герой найбільше закалювати: в ньому бе любязне серце. Він найбільше тішиться з життя, він — життєвий. Але смерть дає його радості повний жару келих, якого він прагне покушати, щоб усе знати. Так розуміє він життєвість в обличчі смерті і слідкує за тим, як він пив з могутнього струму діяння. — Так діється з ним серед життя, щоб він став відаючим, що стоїть озброєний. Далі живе він, життєво відаючи, і нараз його веселість стає хмарна.

Він лишається довірливий долі: годинник з пересипним піском мало його журить. Він мусить в це вірити: його доля нанесе йому смерть і якщо він залишився вірний аж до смерті як Бетовен, то стріне його смерть, що є Його Смертю — так хоче він і кінчити як Бетовен, якому звіялася буря, щоб він ще посмів затискати п'ястуки при конанні.

Решту покриває мовчанка. Потрібно ще слів? Тільки герой знає долю — в цьому його гордість, яка зброїть його. Подивіться на нордійських мужів, про яких

розказують ісландські історії. На своїм невблагано скупім острові, якого вже краєвид стає праобразом долі, вели вони міцне життя, створили силою своєї чистої нордійської крові такий високий побут, перед яким ми мусимо мовкнути. Вони вірили в долю і були марнотратно відважні, відкрили Вінлянд, який названо пізніше Америксю, вони зважувалися на своїх вікінгських суднах на найбільш очайдушні виправи, вдома оспівали що найліпше в Еді, заснували шляхетну селянську державу, вдержувану геройськими законами, і довели до того, що кожний осібняк, також і жінки їх племені чулися заприсяжені на марнотратно очайдушне життя. Вони розуміли своє буття як долю, чоловіки і жінки, матері і сини.

Тільки з мислі долі може походити геройське життя.

В долі героя зливаються дві речі: світа зовнішня чинність, світа, який натискає на людину в тисячних видах, щоб її знищити, і воля до міцного росту, яка в нутрі героя операється і живе. Герой прагне бути собі самому вірним і завжди в кожній пригоді лишитися однаковим; так вступає він у бій кожного дня і то щораз нагальніше з дня на день, у бій за себе і для себе; у рівнолежний бій на двох полях, з яких одно лежить у власних грудях, у яких іде про обичайність, і друге в зовнішньому світі і дійсності, в яких іде про те, щоб тугість, за яку він змагався в собі, без хвилювань впливала на життя його народу. — В долі героя зливаються: його істота, що прагне бути вічною, і тисячевида потуга часу, в якій він уродився. Йому треба ж знати своє післанництво, йому треба ж вичути ясний зов із пожежі часу, який напне йому тугу, зов, що мусить збудити його з найглибшого сну, щоб він пустився в дорогу ще в ночі і нагло знав — куди. Таким стає йому potwierдження.

Так проживали давні часи свою долю. Тимто блистять всі чини наших батьків. З минулого часу похо-

дить ця пісня матері, що стала народньою піснею і свідчить нам про велич буття попередніх часів.

Іх я не несла на чорну рілю,

Іх я не брала ніколи на глаум,

На вулицях всіх вели вони гру —

Слухат' їх слава я хвиль морських шум

И сліду батьків десь шукати.

Перший жахливу знайшов собі смерть,

З голоду другий вмер в муках страшних,

Третьому доля на мотузі вщерть

Взялась, четвертий в морських хвилях зник,

Пятий втік поза гриниці.

Ця пісня і її мотив можуть служити неначе доказ на те, що минулий час почував у собі і над собою долю. Почування долі в цій пісні, цей досвід нордійської людини, носити в собі невблаганість і щоденно невблаганості протиставлятися, стали пропашими для нашого часу. — Розуміється, також у нашому часі деякі люди досвідчують своє життя як долю, розуміється, героїське життя деяких людей також сьогодні можливе, але досвід долі і героїство як формувальні сили цілої культури, цілого однородного побуту — щось такого сьогодні неможливе. Героїство, що прямує одночасно зі своїм часом, було раз можливе, сьогодні стало неможливим. Це ж не до подумання, щоб така пісня, яку створено з хмарної долі, щоб така пісня як висліз надособового почування, як громадський досвід буття, могла стати з племінної народньою піснею. Настільки стає доказом така пісня, а є ще багато народніх пісень, на свідомість долі попередніх часів, які відали ще про героїське життя. Треба навчитися докладно відділяти: одиничного героїства досвідчили ми тисячі разів в світовій війні, але це не був дух часу, що творить героїв. Це ж був дух старих часів, дух, що мав у собі боротьбу мужів, побільшування держави, вірність дружинника, героїську ненависть і стару помсту на спадщинного

трага, це ж був вибух, перед яким стоять здивовані всі справжні сучасники, щоб зараз розпочинати балачку про замирення народів, а героя підозрівають як щось „нецивілізоване“, як щось, що більш негідне нашої „поступової культури“. Є ще мужі, але дух часу жіночий — про це ж тільки йде в цьому розгляді. Почуття долі є висловом героїського часу, знаменним висловом нашого часу стає забезпечення на життя. Нашому часові полишиться кожне означення смерті замкненою печаттю.

Ми стали недостойними наших батьків, що вірили в долю. Ми втратили відвагу, щоб розуміти життя як долю. Тут саме треба висловитися справжнім чужим словом часу: XIX. століття зробило технікою життя, що було для наших міцних батьків долею. В цьому правда до найменшої дрібнички. Є ще фраза часу: він хоче винайти людину дійсності — неначе б була інша людина чину і дійсності поза героєм. Тут як всюди слово спільне героїському духові часу; воля в слові є на кожній сторінці іншою волею. Людина дійсності XIX. століття є людиною багатьох спроб, що бере життя як техніку, що вважає себе за переможця, якщо вона проstack, за здобувця, якщо має гроші, за творця, якщо „зацікавлює“ акційне товариство до нової діяльності — це ж огидно глядіти, як молодонімецький письменник плазує на животі перед цим гатунком. Імени літерати відкрили, що з тим, яке носить назву ідеалізм, не можна вже заробити грошей і кинулися на „оспівування дійсності“. В сценічних штуках прославляють вони радо як людину дійсності і життєвої міцності докладно означену породу „переможця“ і на ньому можна пізнати цілу душевну недостачу часу: вистарчить тільки, щоби хто не мав жадної совісти й обходився разом із цим без всякої душевної глибини, вистарчить, щоби хто „переступав через трупи“, вже вплялює очі товпа „в великого переможця“, а літерат, що виводить на дошки цю видуту постать, доходить себе

як „вістун“ і ставить себе побіч Ніцше. Що наш час називає поборошенням, це ніщо інше як недостача глибини переживань. „Переступання“ хоронить перед тим, щоб бачити більше ніж поверхню. Що наш час називає життєвою відвагою, те ніщо інше як зухвала зарозумілість. Хто живе без відвічальности, той хвалиться своєю „жилавою совістю“. Хто покине дівчину з дитиною, той „ступає через неї“ і погорджує Гамлетом за його „слабовиту“ совість. — Гамлета погляд: „світ вийшов з основ“ та прокляття Трістана на денне світло і буття зродилися з їх невимірного оглядання долі. Перемога незочасників повстає так легко і то всюди там без жадного мужеського осягу, де життя вважається за спроби і де бракує сили, щоб у цілості зажити глибшої долі.

Однак одне щєраз наново забувається про „людину дійсности“: що повне пошани поширення людського панування назовні, у всесвіт, вимагає однаково міцної розбудови душевних сил; що не вистарчає виконувати собі залізничі, пароплави, літаки, бездротні телефони, що треба виконувати також свою душу і то тим більш по володарськи, що більш по володарськи окуйдується сили світу. Цього тут бракувало! Геройський вислів французького шляхтича Монтєня: „J'aime mieux forger mon âme que de la meubler“. XIX. століття покинуло це при меблюванні своїх душевних порожнявих просторів: чулося слабосиле при кожнім творчим чині духа, бо з тисячекратних спроб не вийде ні одніська сила душі. Так лишилася тільки крадіж, щоб виповнити порожняві простори; безсоромно забираю до себе твори попередніх часів, щоб грати багача. Це оказується на всіх ділянках модерного життя від будівництва, що забудувало цілі вулиці наших великих міст неначе виставами стилів усіх часів і народів, аж до філософії, що стала „еклектична“ та всежтаки пішла за вибором мислей до безсилых „системів“ — і сюди, і туди, до всіх діб від Індії по Америку. Були й малюнки

і дереворити за зразком японців, були наслідування шути старих готійських майстрів, тільки зле скрито, що Греко був уже гаслом у мистецькому спогляданні; і то надто виразно на греківський мотив мальовано речі, але лише з розбурханих нервів, і ці речі видавано за вибухи мистецької пристрасти — одним словом: умебльовано свою душу минулим й окричаними екзотичними шматками і наставленнями, замість її виконувати, як це треба. І де самі мистці працювали в усіх стилях і наставленнях, там поводитися естети часу ще більш засоромлюючо. Ці щораз наново по найновішій моді вимінювали і переставляли крадені меблі до випихання своєї душі і хто міг займатися меблюванням, не надуживши смаку, цей називався мистцем життя і виживався. Бідаки гнівалися деколи тому, що вони таксамо не можуть поводитися.

Це також притаманне для нашого часу, що людину, яка вказує, що й як повинно змінитися в нашому наставленні, щоб могло прийти до первспочину нової тугости, зараз по перших порадах засипується питаннями щодо нових законів, або господарчих декретів, або навіть щодо її „становища“ в справі рослинного або м'ясного харчу. Цей час очікує всього від „нових спроб“ і зараз всюди жадає „конкретних цілей“, щоб „заняти становище“. В цьому проявляється порода тих, які не мають жадної долі і тимто не можуть бачити, що нові спроби можуть сям і там змінити явище занепаду, однак не можуть приготувати нового підйому. Та пізнає людина, яка знає долю, що тільки новий побут приносить зворот долі.

ГЕРОЙСЬКА НЕНАВИСТЬ

Хто хотів би зміряти величину геройської долі, мусів би, мабуть, сказати: її виявляє могутність любови і сила ненависти. Герой мусить знати любов та ненависть і що більше його геройство, то багатша його любов і одночасно то більш високоглядна його ненависть.

Ненависть і високоглядна ненависть — мудрагель, що знає добу і рахує на зиск, радше промовчує ненавидження, хоч би він буз також так зненавиджений. Іде ж бесіда про ненависть, так тут горлає доба свої чужі слова: об'єктивність, гуманність!, бо люди цього часу ні зимні, ні теплі, тільки літеплі.

Раз запитав хтось Бісмарка, як він спав. Зле, була його відповідь, я проненавидів цілу ніч. — О, ця ненависть героя, вища над усі розуми! це полум'я, що прагне вибухнути і гальмує себе, завзято, заїло, доки не сповниться час і не дозріє чин.

„Я проненавидів цілу ніч“ — о, цей похват Тора за держак молота, що аж біліють кістки руки, ця величність геройської ненависти, розприскуваної в світ, що сильним у лісах, батькам, заперає віддих, коли дуби стогнуть.

„Я проненавидів цілу ніч — цей великий чин ненавидження, що заміниться в творчість, яка, хоче чи не хоче, помножує багатство життя, ця буря, що народові героя вістить по ночі ненависти сонце і день, в якому

він має працювати — що знає доба про творчу ненависть? Бо тількиж про те йде: щоб довершити діло. Чи його доконує ненависть, чи любов — маловажне. Що нам створила вже геройська ненависть! Мав бути Лютер гуманний? Яке ж відразливе це слово побіч цього мужа! „Гуманний! Оце мляве слово лунає сьогодні по цілій землі, ним кожний півголовок робить з тебе німого, якщо сам не може і не хоче творити. Якщо піде так далі за вами, карловаті душі, стане небавом кожна людина гуманіст“. (Ібзен, Бранд).

Гете засмакував цієї гидоти і мав про неї свою думку, якщо йому ж вже занадто накидувалися з гуманістю, цією низькою школярською мудрістю, з якою в ліберальному XIX. столітті радо згорнено і великого Гете, тоді він так висказався: „світ стане великою лічницею й один одного гуманним піклувачем“. — Мав Фридрих Великий ставати філософом, зрікатися післанництва Прусії і порузуміватися з Європою? Він став би шанованим мудрцем, але ми втрачали б Фридриха героя! „Удари сипляться на мене так густо що град і майже трачу притомність“, писав він до своєї сестри, але і знав свій закон: „коли я вже раз король, вірю, що треба мені і думати по королівськи“. Так нікчемність не мала з нього пожитку. По смерті своєї ворожиці Марії Тереси писав він: „я вів проти неї війну та я ніколи не був її врагом“. В цьому вищість володаря, яка зовсім що інше ніж так звана об'єктивність теперішності. По королівськи думав цей король, та ніколи він не був гуманний.

Як може шляхетний ділати без глибокої, опертої на відвічальності певності, що робить слушне хоч би й проти кожної об'єктивності дня, яка не може і не мусять ділати? Що є всяке об'єктивне розглядання, коли товпляться великі рішення, що значить всяке об'єктивне розважування, чи війна слушна, коли вона вже гримить на всіх гряницях?! Що значить всяка розумовість теперішності, що значать так звані розумові засновки,

порожнє за і проти, яке завжди було так безсиле, проти творця майбутности, яка має прийти?

Фридрих Великий висказався одного разу: „якщо я був би жив у часах стародавніх софістів, я був би здатний як і вони при кожному спірному питанні заступати за і проти. При цьому я не знав би жартів: я заревів би як звір, коли б мені забракувало розумових доказів“. — Що значить всяка річевість цього, хто розважує, супроти реву того, хто мусить ділати? Погадайте ж собі: він переводить вам у життя живучий розум новоствореної дійсности. І коли він це перевів, щойно тоді можуть розважники висловлювати свій „об'єктивний осуд“. Мабуть тоді і час на розважування.

Тимто смів Бісмарк таке висказати зо спокійною певністю творця проти ліберальної науки вільної торгівлі, в той час уважаної за зразкову: „абстрактні вчення науки лишають мене зовсім зимним“. Творець завжди мусить визнати себе як Гете: „я можу обіцяти бути щирий, але я не можу лишитися безсторонній“. — В героя має вартість тільки його незалежне сумління, він може прийняти осуд тільки від рівнородних, які знають, як підбадьорує він творців. Але в осуді рівнородних має вартість тільки одно: чин, твір — не важно, чи з ненависти зроджений, чи з любови.

Такий Спіноза думав, що ненависть не може бути чимсь добрим. Та чого вже нам не створила ненависть! Треба перечитати Кляйста „Бій Германа“ і треба перечитати його „Катехизм для німців“, ці могутні чини геройської ненависти, ці непропащі. Чи він мав бути гуманний й об'єктивний, коли бачив розвернених романців у Німеччині? „Всі вибоїни, всі місця вибіліть їх кістками; чим погордить крук і лис, те киньте риба; загатіть Рен їх трупами, хай він закинений їх кістками скрутить у шумах коло Пфальцу і стане потім гряницею“.

Він знав, як геройський народ мусить виступати про-

ти свого впертого спадщинного ворога, як єдино він мусить виступити проти нього:

Вбийте його, світовий суд,

Вас не поставить під осуд.

З такої ненависти походять чини, що кують долю світа. Творча ненависть Кляйста тисячу разів більш вартна ніж так звана любов ближнього теперішности, ця шпитальна блаженність переломаного в хребті. З просьбою до людства звернулася жіноча ліга опіки — не знаю вже якої опіки — над культурою, чи над поступом, чи над культурою і поступом або якоюсь іншою сучасною фразою — щоб не робити хлопцям різдяких дарунків з сливяних всяків, це ж значить плекати ненависть у ніжних душах — незамінний франкфуртський часопис нових німців може тільки далі приклад гарячо поручати.

Можна наводити засновки смаку проти сливяних вояків. Однак тут не йде про оповіді: в цьому треба бачити повільне, таємне харашиння нашого серця і це має бути осягнене базіканням огидних людині зворотів, які хотять представити ненависть як щось страшне і відразливе та всюди ненависно переслідувати силу ненависти. „Не було жадного слова, так повного брехні і підступу, як сьогоднішне слівце любов; ним закривається по сатанськи хибкість та обман своєї волі“. (Ібсен, Бранд).

Доба є жіноча — це щораз більше пізнаємо. З жіночою м'якістю затирається всі грішні, покривається і закривається грішні стовпи, що мають ділити людину від тварини, чоловіка від жінки, добро від зла, народ від маси, творчий дух від порожньої голови, псбут від побуту, расу від раси. В хороводі виступає велике розуміння і прщення, і затирання, а їх вислані наперед звідуни називаються: любов ближнього, по вченому, гуманність, братерство народів, вільна любов, вільна гра сил, освіта для жінок, совість людськості, вільна дорога здібному.

Один жіночий звідник зрадив раз із свого досвіду.

що крайнерозпливчасті і хитро розложені образи та поняття стають найбільше звідними словами: „океан“, „зоря“, „вічність“ мають мати звідну силу. Доба є жіноча, вона любить крайнерозпливчасте, якщо їй балакається про волю, поступ, вічний мир і подібні речі. Це все крайнерозпливчасті фрази, які наш час до того довів, що — як це влучно схоплено — найкраще вивчено тепло опікуватися ледащими, злочинцями, розгнуданими, слабоумними, повіями, осібняками з відразою до праці, в той час як великі творці, люди, що боролися за сповнення, вмирають у нужді. Про цих мовчазних умерлих не хоче нічого знати час і вимовно вказує на високі суми для „цілей культури“, які він заплатив, і захвалює свої міністерства для народньої освіти, отже власні установи.

Ціла доба — ми це бачили — плекає установи замість характеру і, споглядаючи на них, багато говорить про любов ближнього. Про ненависть думає вона, що її вже перемогла. Та не мала вона ніколи сили до ненависти. Дух часу радо виступає проти ненависти з доказами природознавства й лає її атавізмом, упадком у пралюдський, навіть у гваринний стан, ганьбою, де тільки прагне збудити зворушення в „інтелігентної людини“. „Інтелігентна людина“ повинна чути за добра для ненависти, повинна „річево“ виступати проти краще: об'єктивно. О, ці інтелігентні й освічені часу: багато знаття і безсилового знаття! Яке життя, таке знаття: техніка, спроби, якщо йде про завершення — визнання: знаття це сила — зрештою для теперішности однозначне з таким: мудрагель потрапить це.

Можна говорити на всіх мовах і мовознавством займатися — передусім у Німеччині переоцінюється знавця багатьох мов — та всежтаки лишитися без почуття серед будови німецької прамови і мови героїв, як це вчасна епоха назвала німецьку мову. Можна займатися історією музики всіх народів і всежтаки завести надії перед народньою піснею. Можна займатися історією

всіх народів і не мати поняття, скільки культури промовляє з рис селянина та що правдивий дух часу теперішності є без культури.

Навіщо прикладів: теперішність так побивається за освітою, платить так високі податки за ряд освітніх установ і лишається настільки хапчивою знаття, наскільки без пошани, і так просвічена, що зовсім забула про грозу, яку Гете назвав „найліпша частина людства“. Знаття розлилося вширп та всежтаки, а може власне тому, доба заміняла спадщину побуту, здобутого батьками, при всім освітнім клопоті, за пустий горіх. Над освіченими сучасности тяжить прокляття, тимто їх освіта стає меблюванням їх душевних простірних порожнеч і більш нічим. І саме освічені, засліплені гуманністю й обективністю, зробили з високого наказу: „любить своїх ворогів“ — безхребетну безхарактерність; вони — їх добре пізнано — не знаходять у собі сили сказати ні, бо перед ними затерта всяка грязниця. З цієї оспалости і з цього всепрощення черпає письменство часу своє натхнення. Це ж звучить глумливо, коли прикладається фаховий вислів „герої“ також до театральних калік, до калік, яких треба розуміти гуманно і їм усе прощати. Бракує сили сказати ні. Перед усіми рішеннями — рішення виконують душі — перед кожним усе або ніщо, перед кожним ясным на ліво або на право втікає доба — утеча Гаврила Шилінга!

Освіта доби поносить добру частину вини за цю безхарактерну втечу, вона ж ослабила замість засталити, змучила замість відсвіжити, вона ж щораз наново виховувала духа обективности, який врешті довів до безхарактерної втечі.

Усвідомлений спокій, глибокий змісл справедливости нашої нордійської крови, виродився таким чином у розвою нашої бувальщини в безхарактерність нашої доби. Надто велика усвідомленість це хиба в німецькій суті. Кльопшток пізнав її як хибу: „Ніякий край не був справедливіший супроти чужинців ніж ми. Не будь занадто справедливий! Вони ж не думають досить шляхет-

но, щоб побачити, якою шляхетною виходить твоя помилка“.

Від часу Кльопштока ставало це щораз гірше. Бісмарк пережив це серед політичних справ й мусів знову ж і знову ж остерігати: „склонність до одушевлення чужими національностями і національними прямуннями, навіть тоді, коли їх здійснюється на кошти власної батьківщини, це форма політичної хвороби, якої географічний засяг огреничується на жаль до Німеччини“.

Скільки ж сили, запровадкованої на рідному, змарно-тратили ми на чужому. Широка отвертість, простий й безжурний змисл свіжої молодости стали допустом норддйській людині. Як Івась у щасті пройшла німецька людина через бувальщину Заходу — завжди подаючи ліпше рідне добро за гірше чуже добро:

Ми віддали рідні руни за латинське письмо — з норддйського духа повстало знову готичне, німецьке письмо — ми віддали твердий, геройський рим пня за мягкий закінчення — геройський дух навчився знову його потужувати — ми віддали високий побут нашого героїства за християнство, що виродилося, що прийшло до нас у бруді розкладу південних народів. Ми зреклися високого героїського побуту вікінгських часів, як зреклися безпорівняльного тваринного орнаменту за маловартні південні форми окрас. Ми зреклися німецького державницького поняття першого німецького цисаря за нам зовсім фальшиве державницьке поняття римської імперії німецької нації, яке змарнувало нам прекрасні сили. В наслідок того проміняли ми рідне німецьке право за римське право, закладаючи цим основу під злидні сьогоднішніх наших капіталістичних відносин, віддаючи німецьку мисль королівськості за чуже поняття маєстату. Так віддали ми готичну штуку нашої норддйської крови за чужу штуку ренесансу, засипуючи цим копальню мистецького відчуття. Так віддавали ми далі в XVI. і XVII. столітті щораз наново німецькість за німецькістю і то знову ж тільки за роман-

ськість, натомісь у XVIII. „німецький мотив і штуку“ за геленськість, німецький державницький побут за громадянство світа та так завжди далі і то передусім від часу революції невгнуте прямування батьків за гасливі „завдання“ доби преси.

Врешті дійшли ми до того, що капелюх або рукавичка і чобіт та інший товар щойно тоді щось значать, якщо вони оштмпльовані Лондон або Париж. Так до того довело наше громадянство світа, наша мисль людства, наша об'єктивність і гуманність, що ми відрозю і погордою покрилися між народами. Бісмарк не вгавав у перестеріганні: „Тим панам, які так радо шукають своїх ідеалів по тім боці Вогеців, я хотів би поручити за дороговказ те, що відзначає англійця й француза: горде почуття національної чести, яке не доводить так легко і так часто до того, щоб шукати зразків до подиву і наслідування за гряницею, як це в нас діється“.

Гебель також пізнав, як гідне погорди наше громадянство світа: „Чому погорджують нами в цілій Європі? Чому дістали ми почесний титул філософів? Авжеж тільки внаслідок нашого передвчасного космополітизму, який заставляє нас грати ролю великодушних серед чистокровних егоїстів і роздаровувати нераз одночасно шаблю і похву. Я думаю, що вже надійшов час із цим розпрощатися; не потребуємо журитися, що його заангажують у якійсь іншій стороні, бо назад можемо мати свого пестунчика в кожній годині“.

Правда, надійшов час подумати про те, щоб той, хто хоче ділати, мусів знайти відвагу до рішення, а той, хто прагне великого чину — також мусів знайти відвагу до сміливої ненависти. Не штука вдавати з себе космополіта, всезнайка і наставленого на всепрощення, якщо бракує сили до або-або, до твердого ні, і той тільки знає надмір любови, хто прожив ненавистю розпалені дні. Так звана любов ближнього в літеплого є радше лінивство душі. Та шляхетний хоче жити також і своєю ненавистю. Одного разу Лютер сказав: „Це жит-

тя не здоровля, тільки шлях до здоровля, не суть, тільки ставання, не відпочинок, тільки вправа. Ще воно не береться ціле жаром, не блистить, але вже замітає". Такою силою до здоровля, до вправи, до замітання є ненависть й одночасно змисл до пізнання світа. Первісним чується ненависник і в цьому нема закиду, як це думає освічена доба, це значить тільки: він почувається червонокровний, праповний, непобідимий, зо сміхом ув обличчі смерти, як Гаген фон Троніє.

Ненависть — змисл душі. Нема цілости, де бракує змислу, людина ж повинна бути цілістю. Нам дано всі пристрасті, щоб їх плекати. і правдива ненависть може вигодувати шляхетне, бо вона спадщинний ворог всякої обвислости й охлялости. Слідкуйте ж за нею, як робить вона життєздатним, як потужує шелем, як спалює в одній хвилині всі роздвоєння і півналоги та виковує з вас сильного, спраглого чинів! Пізнавайте себе в своїй ненависті, бо муж стільки вартує, що його ненависть.

Що наша теперішність розуміється тільки на зненавиджуванні, це робить її нужденною. Ненависник буз завжди багач, бо ненависть сила молодости:

„Верни пориви ті чудові,
І щастя першого вогню,
Той жар ненависти й любови,
Верни всю молодість мою!“

(Гете, Фавст).

Геройська ненависть — творча й побідна, коли вона навіть витереблює й палить! Герой сміє руйнувати, бо він у первопочинах і свідомий своєї відваги творця. Він — дерево, яке потребує для свого галуззя світла і мусить поширюватися, бо він добре дерево, що принесе в свій час добрі овочі.

Ненависть героя творча, чи коли вона горить в його грудях, чи проноситься над його ворогом: її змисл завжди чин. Та найтяжчі переміни зготовано ненависті в

її власних грудях і названо: обичайність героя. Та про це ще почуємо.

Нема рятунку, ані первопочину, заки наш час не створить собі наново ненависти. До цього потребує він іншої освіти ніж нашого часу освіта. Освіта нашого часу була досі багатознавством і ніколи не надавалася до кермування життям.

Висміяний час як старомодний говорив про кермування життям — „поважна оруда життя“ писав Гете. Слово могло ще залишитися, зміст затратився. Орудувати своїм життям, це значить: надавати справам з себе самого закон і не дати себе вести справам. Щоправда, людина нашого часу думає, що надає всесвітові свій закон „великанським розвоєм техніки“, але якже ж нужденно залежна людина від своєї техніки, від своїх багатьох спроб. Індієць чистої крові може вести життя глядача без потреб і майже без посідання та ця мудрість арійського індійця, перед якою наші вчені стоять з пошаною, походить від людини найпростішої буденщини. Ми стали б дрсбинами, якщо дійсно оказались б „фабричним товаром природи“, якого так лякався Шопенгавер, коли б ми мусіли так просто жити як індійський мудрець. „Техніка розжерла наші душі до половини і ця „доба техніки“ ще далі треває, а ми дуже далекі від того, щоби стати майстрами техніки, які доросли таксамо до оруді своїм життям, як до опанування тисячних спроб.

Основне питання життєвої сруди вимагає від людини, щоб вона змагалася за плятонську ідею задля себе самої, щоби знала свій вічний закон, щоби при всіх перемінах долі лишалася володарем власної волі й орудником свого сточення.

Людина нашого часу називає себе саму в своїй бастардній мові „продуктом міліє“ і старається в своєму письменстві дуже докладно означити „міліє“, що зумовлює людину. Доба не знає жадної сруди життя, що була б чимсь мужеським, вона знає тільки займати стано-

вище до всіх прояв, а це ж жіноче. Вичікується, куди „це“ піде, а що себе вважається за мудрагеля, всюди є надія „зробити добру фігуру“ і „знайти слушне становище“ супроти всіх людей і випадків. Людина нашого часу щораз наново нагадує мені власника каварні під час виборів до парламенту, в яких не хоче він собі нікого наразити і тимто послугується запасом хитровибраних, із собою незв'язаних зворотів із згідливою усмішкою, раз займаючи становище до того, що говорить гість з „центру“, раз до того, де говорив гість демократичний, раз до того, що говорить комуністичний гість. Його схоронює чемність і таємне право голосування, як людину нашого часу — її чемність і приспана совість. Власник каварні не чується зобов'язаний до ніякої зв'язуючої заяви, а людина нашого часу до ніякої оруди життям.

Так при всьому зручному занаманні становища не збуджується в цих людях жадне почуття долі. Що значить оформлювання себе і свого оточення, це лишається для них незрозуміле. Їм чуже — бажати нової повности з власної сили. Вони стоять серед тисячних відносин, ніколи в перепочині, займають тисячу разів становище до цього і того, їм ціле життя міститься в впливах на випадки, не в впливах власної сили.

Розуміється, кожний одуховлений займає своє становище щойно до заіснованого; але йде про те, чи в пьєсу міститься цілий його твір, або найбільша частина його твору, або чи він стоїть у первочинах. Гете і Канта тільки в найменшій частині можна вияснити, якщо опишеться, як вони пізнали і пербороли раціоналізм свого часу, а твір Плятона є щось більше ніж перемога софістичних напрямків.

Освіта нашого часу допровадила нас тільки до переоцінки, а найвище до переоцінки. Освіта і виховання ХІХ століття розманіжили нас замість засталисти, ослабили замість відсвіжити, і зробили добродушними замість бойовими й узброєними до творчости. Ми стали

об'єктивні там, де повинні ненавидіти, і вибагливі, де повинні осуджувати. В одній міцній книзі з 1831. року, в якій ще сьогодні багато лишилося не перестарілого, в „Переписці двох німців“ Пфіцера, стоїть таке слово : „Коли Штапс зважився в Шенбруні на знаний замах на Наполеона, думав цей, що таке наставлення загальне серед німецької молоді і що його голосять в кожній школі; без сумніву, бо він почував і ще в Іспанії пізнав, що ніщо нації не є таке природне, як ненависть до ворога і руйнника її національності. — Якжеж міг був він себе заспокоїти під цим оглядом, коли б він знав нашу гуманістично-філософську систему виховання“.

Тут не місце займатися користями і шкодами нашого гуманістично-філософського виховання. Цілі виховання покажуться в другій частині цієї книги. Освіта ХІХ. століття вирвала нам „силу ненависти“! Це ж досить її відзначує. Лише стільки сказаться на цьому місці, що англійське виховання, яке має на цілі оруду життя, є більш придатне — може почуватися багато німецьких освічених понад англійське виховання. Якщо англійська школа дійсно вчить молодого англійця, що інші народи сям і там мали щастя і доконали цього і того, гідного уваги, однак тільки англійці — годні хлопці і тому бути англійцем ще більш зобов'язує — не слушно чинить англійська школа? — З цього випливає нам наука; це значить: не до наслідування, радше відомість до роздумування.

Щойно коли ненависти — геройської ненависти — насміємося вчити, стане Німеччина в первочині.

ГЕРОЙСЬКА ОБИЧАЙНІСТЬ

Герой стоїть у первопочинах світа. — Ще на початку XIX. століття, що приніс нам „обективність“ і проклятий побут, жив мислитель, який дуже пристрасно, майже в нагальній чинності боровся за геройську мисль: Йоган Готфريد Фіхте. Лише з його „Бесід до німецького народу“ могла вийти для німців геройська народність. — Він зрозумів світ як узмисловлену матерію нашого обов'язку. Так дивитися на світ, це значить стояти в первспочинах: світ перед собою і гін до Свогого Світа в собі, напевно обов'язку! Так твориться доля. Хто зрозумів світ як узмисловлену матерію свого обов'язку, цей не питає за осудом свого оточення і не думає над уже продуманим, не почуває вже часто переживаного, тільки розпочинає свій власний день засвідчування. Так могла б із кожного героя брати почин культура міцності, проявляючись в державницькому і духовому житті. Герой хоче бути собі вірним і завжди лишитися тим самим. Тимто основна засада його ділання могла б так звучати, як її поставив Фіхте: „Роби так, щоб ти міг вважати максиму своєї волі за вічний закон для себе“. Це мисль постійности, яку звістив в „Парсевалі“ Вольфрам фон Ешенбах. Щоденно наново виконувати сильну душу з сил свого серця відзначає вільного.

Постійність не є посіданням: вона завдання, збройний уряд лицаря, про якого говорить Вольфрам. До завдан-

ня буття dorостає тільки той, хто вічно тямить про свою волю та відважний і холодний над руїнами всесвіта" (Фіхте). Непостійність у собі побідити, з сумнівами в собі змагатися, так і ні знайти, своє все-або-ніщо зрозуміти або, висказуючись з певною зміною в плятонському вислові, кермувати перед возом своєї долі до постійної їзди вперед білим конем душі, що вгору стрімчасто рветься, і чорним, що в долину зносить, конем духа і конем змислів, обидва шляхетні тварини — оце обичайність і хто ж має бути більш сердешним візником як не герой!

В нас лежить бути сердешним як він. Поборювати є що: наперед дух часу, що клубиться в нас усіх як смок, а якого вбити може тільки цілий муж. Я лякаюся: якщо вже не запізно, для кожного з нас припадає ціла годівля смоків. Дурманний дух часу вже скоро розторожить усі сумління і тоді буде запізно. Тоді цілий народ стане масою і гноєм, а життя, що було долею, нічим більш як родом похмілля, про що зрештою піднесе вереск найближчий вербунковий бубон часу. Чорт був колись повільніший, тепер посилає свої вербункові бубни один за одним вулицями великих міст, яких дух став всемогутністю. Він уже Фавста хотів переконати ліберально думати, замість долі похмілля вибрати і стати капіталістом. Та Фавст пізнав маси міст, його не вдовольняють вони, повні ворохобні, і тоді ще раз сватається Мефісто...

Та Фавст його відтручує володарським словом: „Зле і модерне! Сарданапале! — Героеві належить думати при чини, про володіння і майно — так Фавст, що це пізнав: „уживання робить простаком!“, що в собі побідив духа доби. Наш час віддався дурманному часові з тілом і душею. Тимто стало все під його руками таке вонюче: З дионізієвської радості сталося щось таке, що вони називають посуivistими танками — освічені мають на це заграничні назви. Так віддано шляхетність танка, яку знав старий час за танці без повабу. З шля.

хетної гри змислів, яку мав попередній час, вийшли всякі розпусні поступки споживача — життя — технікою, а разом з цим розпуста-поведінкою, кермовані попитом і подажею, капіталістично означені, річеві разом із сучасною людиною дійсности, без „патосу“. Розпуста попереднього часу всежтаки могла бути пережиттям, мала власний жарт, свій патос ладкання по стегнах, свої сорокаті шибеничні птиці, які могли щось жёртувати, щоб це все над хмурним ранком скінчилося величаво в баюрі — час також це пережив у своїй річевості. Братчикові-нетязі йде нужденно, він хоче гуляти: „якщо я мав би цісарство, до цього мито над Реном і як би Венеція була моєю — це все пропало б і все було б прогуляне.

Але от знаходиться щонайвище кількох мішухів, які нетягу тупо висмівають як блазня — вони ж ніколи не зрозуміли б, що за надмір у ньому. Або знаходиться кількох проступників, за яких треба платити.

Пропали великі весельчаки змислів попередніх часів: Гафіс — мертвий і, якщо жив би, болото задусило б його, чистого. Франц Війон — мертвий — він товаришував з злочинцями і сам став убійником та лишився ціле своє життя одушевленим і поетом. Що робив би він сьогодні між голомшивими злочинцями, які використовують наукові досвіди? Тіль Ойленшпігель — мертвий, Франц Рабле — мертвий — сочиста непристойність нашого часу — псжадлива, жарт — звітрілий або слинявий. Барон фон Мінхгавзен — мертвий — сьогодні щоправда брешеться, але завжди для „практичних цілей.“ Братчик-нетяга також мертвий, пияцькі братчики, побожні ляндскнехти, також мертві: „Якщо застрілять мене на широкій леваді, занесуть мене на довгих ратищах до гробу і вдалять в тулумбаси, що мені сто раз миліші ніж харамаркання всіх поспів“.

Останній тулумбас давно вже прогомонів. Німецьке пиво піниться, але в інші горла, доба перевчилася в тому, щоби свої похмілья перебивати в великий жарт, творчий з Божої ласки. Похмільник сучасности так огидно зра-

джує себе і дух часу, що шляхетний відвертається. Пропала сила, щоб радість переживати як могутність долі. Дон Жуан став неможливий. Є кілька молокососів, які вважають себе великими звідниками, та вони пересліпили, що в „модерної жінки“ не багато лишилося до зведення, а передусім, що часто зводить тільки їх мошонка, не їх сніжна сорочка. Що знає взагалі ще час про Дон Жуана? — він переживав радість як свою долю і вживання як своє пізнання. Що знає наш час про належну сюди відвагу, щоб бажати увільнити життя від змислів при бистрому дусі і шляхетній крові, при глибокім знанні про вину і гріх і так відважно проживати в радості і злочині аж до загину при ручкуванні Кам'яного Гостя! Але ж час переломаний в попереці, а переломанці знають тільки половинчасту радість і звітріле уживання — з ними легше протиснутися в совісті, якій можна показати свої огидності як „малі помилки“ і „бічні скоки“!

Не треба зле зрозуміти: постать Дон Жуана не ставиться тут як постать геройського життя. Дон Жуан ніколи не був свідомий відвічальності шляхетного і стоїть поза тією любов'ю, яку названо геройською любов'ю. Він зло діє. Та всежтаки: він цілий зло діє і для нього змислове пережиття як і для Фавста „тільки рівняння“. Діяти для нього — пізнавати світ і він вірить, що вдасться йому врешті знайти пізнання в уживанні. Він знає про прокляття свого роду.

Треба розуміти так: Одному з попередніх часів було дане в такій постаті пізнати проклін і великість, прочути в цьому житті долю, вину та гріх і знати про відплату того Кам'яного Гостя. Знову ж наш час не діє зла, він дає себе зносити; він не шукає пізнання в радості змислів, він шукає тільки огидних побудів огидної змисловості. Болото покриває кожну правдивосучасну чинність. Бракує щирості в уживанні і в діянні. А разом із цим перейшло також життя змислів нашого часу до най-

огиднішого змислового життя нашої бувальщини. — Це мала показати постать Дон Жуана.

Ібсен проглянув змислове життя нашого часу в творі „Цісар і Галилеєць“. Якщо хоче який муж як Юліан на службі прекрасних богів святкувати свята чистої радості, то знайде він замість світлих жінок тічну сук, які жадають заплати — бо життя, яке було колись долею, змінилося в чинність. Радість змислів як і ненависть може походити з нікчемної або з шляхетної крові і та кож в цьому йде про те, що в ненависті: доходить до оформлювання. Йде про те, чи змисли опановують людину, чи людина змисли, чи чорний кінь душі є сильніший ніж їздець або чи вузда спочиває в міцній руці. Змисли є шляхетні, наставлення може бути нікчемне. Чорний кінь душі є так само величавий як і білий, їздець може бути слабосилим.

Тут приготовано побіди, які потверджують героя. Він стоїть у первопочинах й його змисли свіжі. Ми пізнали: він пралюдський, т. зн. черленокровий, цілий, сильний, нерозпучливий, в його серці струмує дика кров мужа, творчість його суть, виплекувана міцність. Є ж його радістю влада долі і найбільша радість є його мужеське пожадання за жінкою. Він син землі, що просто думає і загадує грабунок нареченої: він вірить у призначення жіночої краси для нього, бо він dokonує чини.

Так хоче кинути його дика кров у празмаг статевої і хоче лишити його в боротьбі за глузд чоловіка і жінки, який треба пережити, не вимудрувати. Це празмаг і в ньому багато паде, але ж бо є боротьба і герой воїнничий. Це боротьба змисловості, яка може стати чортом; та дозвольте героєві звірити врага; він уже потужить шолом, піде в бій і здобуде поле. І на цьому полі змисловості виплекає він побут. — Так, в змаганні цих сил, бо в геройському житті йде наперед протівір і духа відвічальності, повстає обичайне напняття. Обичайність є менше станом ніж боротьбою.

Лежить у суті статевих сил, які частина людини, що вони хотять неспутано вибухнути. В цьому лежать засновки сумнівності подружжя для деяких мужів героїської крові, при чому свідомий відвічальности пережине єдине подружжя як завдання, і то тим глибше, що могутніше струмує в ньому мужеська кров.

Нічого не досягнеться, бажаючи закрити правди статевого життя. Це дійсно досвід неодного мужа з сильними змислами, який взяв собі жінку, що привабність інших жінок деколи могутніше на нього ділає, ніж тілесна істота його власної жінки. І це досвід неодної жінки, яка є повною людиною, що мусить змагатися з дикограйними потугами власної крові, якщо хоче задержати дійсну вірність. Істота статевої в людині є радістю у безгряничному вибуху змислів, хай це коштує життя і честь, і цю волю можна не назвати злою самою в собі, бо вона заложена в нас для життєвості як частина нашого означення. Треба також сказати, що Дон Жуан та Кармен проживають своє буття як долю та що вони правдиві люди і то щирішої суті ніж багато ганебних і пристойних обивателів, які вважають себе за праведників та є лише нужденниками. Треба далі сказати, що подружжя може бути виреченням, а окремим людям бурхливої вдачі завжди є виреченням — виреченням великої життєвості, що вартне пережиття. В істоті людини лежить це, що вона хоче повнокровно слідувати за силами, які ж усі діють у ній як пожадання, що кожна сила її крові прагне мати пережиття, яке повинно бути багате. Та в суті подружжя лежить, що обидві сторони, які його заключають, деколи не можуть всі сили другої покликати до життя і коли це почувується, тоді приходить до недостачі і з цього до зречення або до зломання подружжя — одно і друге може бути героїське. Це ж значить бачити героя тільки до половини, якщо забувається ріст його тіла, яке означає половину його долі. Це ж героїський світогляд, який

висказав: „Хто продумав найглибше, той любить найбільш життєве“. (Гельдерлін).

Як живучий проходить герой свій шлях і слідкує за всіма змістами, щоб усе пережите мусіло стати йому багатством тіла і душі. Звідсіль його чиста радість на тілесну силу, його насміх над усіма мозківниками і тими, що зміслам не довіряють, його невдовілля з того, що не є добрим їдуном, його незв'язана відвага до кожного твору тілесних сил. Сила його тіла, до якої він на ново будиться кожного ранку, тішить його більше ніж мудрість, яку можна видумати, навіть коли хто не є героєм. Також свої змісли може він переживати кожного дня.

І всежтаки герой шукає всього скочного щастя близькості щойно тоді, хоч як уже може прагнути за ним, коли певний свого твору; але уживання шукає він на самім останку. Суть обичайности і також питання за статевим життям та подружжям означається в геройського мужа його твором і його думками за свій народ.

Так мусить йому стати одноженство праобразом шляхетного способу життя, бо геройський дух знає про відвічальність, якої він зазнав, що розгнuzдання ніколи не творить оформлення, що розгнuzдання само в собі розжирає нордійській людині силу її душі. Дон Жуан лишається лицарем і Кармен лишається собі вірна, але вони прожили між народами, що не пострадають нічого з сил душі, якщо їх життя спалюється як смолоскипи у свято. Нордійська людина є людиною, що питається себе і їй це приходить найважче. Не легко дано їй жити поза добром і злом. Вона мусить рішатися. Вона поставила час свого життя перед рішеннями і мусить щоденно наново змагатися за свободу. Тимто часто лишається їй краса в житті і штуці як далеке знамя, рівне рідкому світові, і деколи тугою, з якої гине. Видається, що творба з краси не може бути для неї ціллю, що ота діонізізська радість не лежить у її гатунку; во-

на мусить жити в сильнішому: в творбі з найжиттєвішої потуги почування буття. Найтяжчі бої приготовані їй, якщо хоче вона бути собі вірна і завжди та сама. Найдалше обичайне напняття панує в її душі. Тільки повнсиле оформлення того, що є в ній, називається в нордійської людини геройським життям. Розгнuzдання ослаблює їй формуючу силу душі.

Однюженство є ціллю оформлення статевої — тільки про оформлення йде, якщо має встоятися культура. Можна б ще більше сказати про подружжя, бо сказане являється поверховністю, бракує глибини і висоти, як довго не розглядається подружжя, як волі до майбутніх поколінь, які мусять мати „Велике Здоров'я“ тіла і душі. Та на це все нема тут досить місця. (і зрештою я їх розглянув в своїх антропологічних книгах).

Подружжя нашого часу мусять лишитися тут не розважувані. Вони часто залагодження своєрідного інтересу, часто привички з традицій, та рідко подружжя з конечности і побуту. Але подружжя має бути обичаєве оформлення з поглядом на майбутні покоління, а обичайність є оформленням з побуту, не мішаниною традицій і псловинчастости.

Обичайність не є також зумовлена розвоевоісторично, як це доба радо приймає. Доба нюшкує довколо за пралюдиною, навіть вже за чотириножцем, і питає його за суттю обичайности, потім відпитує цілий прастан людської культури від громадного подружжя і часу орди пралюдського стада до патріархальних станів розплентаних племен ловців, відсіль до матріархальних відносин осілих племен і так далі через зміну господарчих і рільних умовин аж по нашу сучасність.

Далі запитується за суттю обичайности в тубильців усіх частин світа і радо оповідається, як то бушмени називають моральним те, що середньєвропейець неморальним, а те неморальним, що середньєвропейець називає моральним. Огидні речі, які чиниться, радо розуміється як поворот до пралюдського і в цьсму випадкові

прощається. Підноситься багато галасу про мораль панів і рабів, про так звану соціальну етику, врешті зовсім поважно виставлено і захвалено етику матеріалізму і монізму — я боюся, що ви забули в цілій діяльності тільки одне, що саме обичайности нема сям або там і не виступає вона з зовнішніми потребами, тільки що вона є „внутрішньо в вас“, доходячи оформлення з наставлення. Шляхетний знає це: тимто лишить його перед так або ні, перед рішенням, він знайде собі раду: „тепер звернися до нутра, там знайдеш ти осередок, про який ніхто шляхетний не сумнівається. Тут не зречешся жадних приписів, бо самостійне сумління стане сонцем твого обичайного дня“! (Гете).

Це значить прагнути своєї „волі як вічного закону для себе“: досвідчити могутнього тревання світанку світів як свого обичайного дня.

Поставити собі грядиці між Богом і чортом, добром і злом, ненавистю і зненавидженням, любовю й обвислістю, між духом і матерією, між чоловіком і жінкою, між героєм і подлістю — це діло мужа. Затирання грядиць — жіноча примха. Доба прикладається до затирання, де знаходить грядиці, до розуміння і прощення, де повинна клясти і себе саму перебороти. При цьому помагає їй глупа ідея розвою. — Ідея розвою має своє місце і значіння, де добро чинить, але під руками доби стає глупа, затираюча вартости і жіноча. Вона хоче простягати свої нитки як слимак між героєм і подлістю, неначе б обидвоє мали спільного предка в чотирорукому. Мисль сама в собі не зла, але герой цим не вияснить, ані навіть подлість. З тузіня розвоєвих рядів ще не виясниться ні одніського одушевлення.

Забавно дивитися, як людина нашого часу втікає в розвоєві ідеї. Говориться їй, що той або інший захвалений є без значіння, вона ставить згадуваного, загнавши в кут, задихуючись в розвоєвий ряд і має його в певності. Стежка по хребті гірського ланцюга мусить часто спадати глибоко в долину — людина нашого ча-

су видить тільки хребтову стежку своєї ідеї розвою, штучно пророблену, і знаходить у ній стільки радості, що тільки її оглядає. і на неї вказує і зовсім не замічає, чи вона була вгорі, де сіяв далекий вид, чи стояла в долині; вона іде за своєю хребтовою стежкою, ідеєю розвою, то вгору, то вділ, а завжди все це таксамо важна дорога, яку штучну пророблено, якою вона тішиться, як людина беззубого часу. — Я був на виставі захвалених, міродатних експресіоністів і бачив в усьому тому малярстві великоміськість, а саме морфіну, кокаїну, розмякшення мозку, побуди замість долі, затирання гряниць замість оформлення— всі знані смертельні плями часу, але позатим ніщо; я говорив про це своєму товаришеві, який дався злапати на леп, вияснив далі в розмові в двійку і врешті зловив його на розвоєвій ідеї: експресіонізм був потрібний як розвоєва проти-вага імпресіонізму.

Так далеко забрило мистецьке споглядання нашого часу: паде фраза, вербунковий бубон галасує, хтось дивується і дивується якийсь час, нагло „пережиття“ стає свідомим, підпорядкованим і все ясне: саме так мусів іти далі розвій. Найновіше завжди було потрібне як галасливий бубон, який сполошує передостаннього довбиша. По стороні часу правда: мистецький виступ доби можна розглядати тільки розвоєво-історично, і вся правдива штука XIX. століття була завжди так само історично - розвоєво потрібно не..... потрібна, то значить без примусу, без зумовлення, як кожне творче досягнення виходить з первопочинів.

Ми зайшли далеко аж до штуки, яку щойно пізніше обговориться. Тимчасом пізнаємо ми, як усе стоїть у лучбі та як день також і штуки може бути великим днем обичаїв, який прояснює сумління. Ми ж уже почуваємо, як великою була мисля Плятона, якому добро, яке повинно бути, було найвищою ідеєю, з якої беруть початок усі інші ідеї.

Добро, яке повинно бути, міцність і слухна чинність,

хто ж повинен би більше прагнути перевести це в діло, як не міцний, якому все є первопочиним творіння, як не герой!

Завдання — творити міцність, він не може полишити. Тимто не сміє він здаватися, навіть коли удари бють як град, як трапляли вони в Фридриха Великого. Геройський обов'язок у тому, щоби вдержати себе. Здатися було б прагріхом.

І всежтаки не рідкі години в житті героя, в яких він думає про кінець, про перерву віддиху в вічності. Це години, в яких смерть з'являється неначе несучи спокій, щоб дати відпочинок дикому ударові серця і не один геройський муж віддався смерті перед своїм часом. Зміримо ж ми, навіщо? Зміримо ми задубілу самотність, у якій герой може змучено змагатися? Зміримо ми зранену тугу героя, щоб хоч єдиний раз посміти тішитися разом із багатьома у дрібному і не завсіди бути іншородним, якого пориває інший крок і ріст від кожного співжиття з іншим? Я думаю, що заледве прочуємо, як жахливо може пробиватися з кінечности бути єдиним, який нічим не сміє брати участі в чинності других, який в найдрібнішому замічає, що йому все інакшим видається, ніж тим, що сміють бути ближніми. Ми не знаємо, скільки недостач треба щоденно перемогти, щоб людина жила в гордості самотника. Хто живе в великій лучбі діяння, може стати руйником буденности та зруйнованим буденністю і мусить це щоденно смакувати, що це значить не бути ближнім. Так може також діятися тому, що він з горя, будучи іншим, навіть сам себе обжаловує, неначе б у ньому була вина його відокремлення, хоч він тільки проживає свою геройську долю.

Геройська снага, яка чує гомін діяння, де інші живуть безжурно, яка розбиває героєві співжиття і робить його врешті там зненавидженим, де він зраджує гордість самотника. Однак кому гуде цей гомін діяння при всій роботі його днів, хто завжди бере поживу найдалшої далини і має виректися всього скочного

щастя близькості, цьому приходять години, в яких він хоче поставити цілий світ в руїни і разом із ним зійти. Ще нас дивує, коли риси героя часто зазначені з замовчування жакливого?

Та ж дикість геройської крові мусить таксамо тужити за цвинтарним спокоєм. Відвернувшись від го-моу діяння, щоб знайти спокій, замість всякої виковую-чої волі і безупинного самозжирання — тільки шляхет-ний зазнає цієї туги. Бути як зоря, або тихо змінний рік, бути визволеним як частина в цілості без поновного прямування — це здійсмає панцир, що розчавлює груди. Потім мусить ще прийти погляд у порожнечу, який той мусить кинути, кому йшло про працю над міцністю свого народу, той вгляд у стверділу злосливо - обо-ронну нікчемність всієї людської чинності. Тоді вико-ристовує хвилину чорт і шепоче героєві слово свого переконання, якому так легко притакнути, а найтруд-ніше сумніватися.

Погляд у порожнечу, вгляд, нічого не відбити нік-чемності цілою силою чину, розторощують сміливість героя аж до самого кореня. Потім так може діятися, що його сміливість не має для нього жадної вартості, що він, який прагне бути первопочиним, стоїть на краю та потім поминає і це. Потім отвираються двері і впа-лий герой приходить до батьків, що мешкають у Валь-галі.

Завжди, коли життя не ставить більше первопочину, коли денебудь ще тільки простір для негероя і нікчем-ника, коли якийнебудь муж не може більше по герой-ськи визнавати, тоді вмірає герой. Ліпше вмерти по ге-ройськи, як далі животіти як негерой! Так хоче закон вічного.

Як часто стає новий первопочин у житті героя від-родженням зо смертельної ночі! Як часто сміх героя, оклик, що має сполошити згадку про гробову тишину. Ми зовсім не знаємо, з якої пропасти неісіння підно-ситься часто герой. Є багато воскресень, бо смертні ночі

повертають. Герой мусить вирвати по затятій боротьбі віру в себе самого з пазурів чорта. Йому приготована наймогутніша доля, тимто переживає він найбільше смерть.

Він мусить умерти, як не бачить для себе жадного геройського життя. Тільки здатися він не сміє. Далі жити як той, що приглушує відвагу своєї волі, як той, що мовчить, де він повинен закликати до бою, як той, що вдає мудрця, де повинен вибухнути на право і на ліво — цього він не сміє. Себе здати — прагріх людини, негеройський звичай.

Тимто основний зміст геройської обичайности себе самого задержати. Гете звідси це як колишній закон на таблиці.

Вичеканена форма живучого, оформлення себе самого є геройською обичайністю і з неї виходить ріст мужа. Він пізнає це як свій обов'язок бути собі вірним і завжди тим самим і так мусить стати його день обичаїв днем чистоти. Так жити, щоб уся чинність була означена вічним законом з себе самого, значить по геройськи жити.

ДРУГА ЧАСТИНА

вспомогательная. Главной задачей является обеспечение безопасности. В этом и состоит главная задача. Вспомогательная же задача — обеспечение безопасности.

Вспомогательная задача, как мы знаем, является задачей обеспечения безопасности. Вспомогательная же задача — обеспечение безопасности. Вспомогательная же задача — обеспечение безопасности.

Главная задача — обеспечение безопасности. Вспомогательная же задача — обеспечение безопасности. Вспомогательная же задача — обеспечение безопасности.

Вспомогательная же задача — обеспечение безопасности. Вспомогательная же задача — обеспечение безопасности. Вспомогательная же задача — обеспечение безопасности.

ЖІНКА І ГЕРОЙСЬКА МИСЛЬ

В обичаю й обичайності сучасності найкраще показується, що живемо ми в нечистій добі і тимто попали в нетворчі часи. Ми все розгнуздали і з умовностей нашого тіла нічого не можемо витворити. Так вступили ми в добу, яку Фіхте означив як стан завершеної гріховності.

Найвиразніше пізнається цей стан завершеної гріховності на жінці цього часу, що явно висувається на чсло.

Передусім чоловік означає жінці її засяг, принайменше в усіх мужеських, творчих часах. В жіночій добі, як це наша, збабілий чоловік, щораз більше передає означення жінки їй самій і тим передає їй врешті й означення цілого духа часу. Саме це певне: дійсна розбудова побуту, т. зн. творчий час, одиничне прямування, яке виявляється в державі й обичаях, в штуці й науці, може вийти тільки з часу, що вказує жінці точно огряничену царину її засягу. Краще ж коли дух чоловіка панує над жінкою, навіть у випадку небезпеки, що збабілі чоловіки і розпущені жінки розпливаються в голосіннях — одиничний твір доби мусить деколи okazати своє добре право до своєї несправедливості також і над жінкою. Краще ж, коли мужеський час щось творить, ніж коли жіночий час, який нічого не приносить, „справедливо“ думає, що стоїть понад статями.

Були міцні жінки, як довго в мужеській добі менше розправлялося і писалося про права людини ніж обвантажувано жінку своєю невгнутсю волею. Жінка як порода — тільки про цілу породу жінки, гідної свого часу, не про окремі простодушні жінки тут бесіда — жінка як порода так довго могла досягати певну достойність своєї істотности, як довго проживала в гряницях касти, стану, незаперечного обичайного порядку. Звідсіль ясний спосіб життя, який ще сьогодні може панувати серед жінок селянського, міщанського або старшинського стану і шляхти. Завваги зо становою забороною, також часто вже постійна привичка, витворюють тут деколи так ясну невгнутість, також часто так твердосерний холод і сям та там так завершений спосіб життя, що надають таким жінкам неначе всечесного, майже історичного значіння. Жінки селян, старшин і шляхти сям і там показують нам, сьогоднішнім, приклад ведення життя, в якому вже не бере участі дійсно сучасна жінка. Клопіт із таким оформлюванням життя не є перед нами закритий; але тим менше лишається закритим те, що тут діє всежтаки оформлювання. Ми догадуємося вже тепер: тільки серед ясно означеного обичайного життя є можлива жіноча обичайність.

Жінка наших днів хотіла б бути радо „дамою“. Вона занадто легко забуває, що до здоровля нарсду завжди мусить бути другорядним існування дами, натомісць першорядним існування матері. Що значить буття дами, те хотіли б досвідчити радо дівчата з нижчих станів з фільмових вистав, на яких стягається і надягається багато футер і на яких дістається передусім найліпший вгляд в спідню одіж „вищого світа“, на яких крім того можна навчитися, що до цієї вищости належить також всякого роду розпуста. Дівчата середнього стану розуміють під дамою „великопанське явище“, одягнене по „берлінськи“. Вислів „по берлінськи“ сам я чув у театрі середне-великого міста з уст дівчини,

що сиділа за мною і звертала увагу своїй приятельші на відповідно-сдягнене „явище“. І дійсно: на берлінський лад все мусить бути, що високо ставить правдиво сучасний чільний світ. Берлінською можна називати париську моду, якщо вона пройшла крізь непевність смаку берлінця, цього непруса. Доба дружить тільки з людьми на берлінський штиб.

Так стоїть справа з „дамою“, як з „кавалером“: ще існують слова, зміст вже давно перейшов до історії. Кавалір походить з нордійського духа. Він лицар, що став двораком, войовник, що став світовою людиною, германин, який прийняв духа творчих часів Франції. Що було, те лишилося: честь. Едмунд Ростанд звеличав нам духа кавалера останній раз в своїм веселому й тужному „Cyrano de Bergerac“ і він добре зрозумів лицарську людину: його герб мусить бути для нього чистий. Дайте йому по завадіяцьки жити, зо сміхом, з первнем гордості, дозвольте йому жінки кохати, з мужами битися, — його щит лишається для нього чистий. Кавалір був останнім барвистим явищем геройського духа в означеній стадії громади. Революція сполокала і його кольори зо світа.

Рівноважник кавалера, — дама. Вона не була тільки винаходом християнсько - германської дурноти, як думає Шопенгавер; вона була сиробою лицарського духа піднести жінку як породу до ідеалу, за який побіджується світ. Вона була спробою духа, що одночасно знав і палав коханням, що мав досить досвіду щодо спроможності жінки, всежтаки був досить лицарський і передусім лицарський, щоб бажати жінки як дами. Так перемінилася жінка ради палкого кохання в даму, набрала також привабності з законом лицарського побуту та міцними відгряненнями мужеського закону і її почато оспівувати. Час французької революції згасив поваб і цього оформлення. Дуже добре підмічено, що революції ніколи про це не йшло, щоб люди стали сальсовцями — це був би шляхетний намір. Революція

радше зруйнувала в своєму зненавидженні сам сальон. Так прогнала вона і кавалера та даму, а сальон до не пізнання обкидала вуличним болотом. Потім XIX. століття зробило зовсім неможливим оформлення ясної поведінки жінки в житті. Жінка нашого часу зо значінням у публичному житті є всім: багатознайком, управлена в усіх тисячних досвідах модерного життя, в усіх званнях удомашнена, виборець до парламенту, посол, професор університету і мистець — вона це вивчила виступати зовсім і зовсім на берлінське копито, т. зн. без рівномірності вже це зраджують. Муж дозволяє їй честоти, „забобони“ висмівати, виломлюватися поза усі міщанські межі розгнуздановикривленими мінами і так дійшло до того, що вже не знається, чи вона правдоподібно не чується ображена, коли з нею хто небудь ще обходиться як з дамою, бо вона ж підкреслює цілим своїм поведінням еманципантку, т. зн. визволенницю; і вона визволенниця, незагнуздана. Її рухи без рівномірності вже це зраджують. Муж дозволяє їй біситися, на зборах базікати, в парламенті гавтувати і на університетах вередитися — це ж збуджує огиду.

Але вид відповідає „свободі“ нашої доби. Вже Гете бачив, що гряде час, в яким ми „підпорядкуємо все заплутаному свавіллі, яке називаємо свободою“.

І ще одне є жінське в цій добі: велика важність, яку приписується всій статевої. Міг би заложити книгозбірні непроглядних розмірів той, хто схотів би збирати „еротичну літературу“ сучасності. Правдивий бібліофіл потребує великої простірності для своєї власної книгозбірні. Є люди, що витрачують весь час за кожним найновішим представленням статевих річей. Аджеж чи не кожний приглядається представленням, фільмам, романам і образам, що мають в собі притягуючу силу; це безконечні повторювання, безконечно нудні тому, хто далі прямує, часто повторюваних переліків із статевого життя. По тисячний раз чоловік між двома або більше жінками, жінка між двома або біль-

ше чоловіками, по тисячний раз голодне риковище, по тисячний раз „велика“, „осліплююча“ шльоха, „виблискуюча“, „аморальна“ жінка. Ми пересичені нею, всіми тими річами, які, я не знаю хто, одного разу так влучно назвав „пацьорками для духсвих негрів“, цей весь бруд, накопичений на розкислих терезах переживання.

Дійсно, геройській людині нашого часу лишається хіба життя йомських вікінгів, які стояли осторонь від статевої, бо не хотіли розманіжуватися. Це чудесність за здорову силу змислів — добре усвідомили собі це йомські вікінги — та найчудесніше, щоби світ наповнити чинами, які сягали б у ставання.

Німецькі молодці часто думають, чи може щось вищого існувати для жінки ніж любов до героя і кохання героя. Якщо вони стають мужами, багато досвідчують, що правдиво сучасна жінка теперішності воліє іншого: чепуруна, бабія, що розуміється на двозначності і значінні вимівок, на півприкритих справах. Бабій найліпше счаровує жінку цього часу, той чепурун, той тихолаз, що так мовчазливо ходить, що так артистично вміє клакятися, якщо це публичне місце, що вміє так жажливо опсвідати, якщо це відбувається в таємності. Він людина досвідчених ніжностей, також докладно вирахованих брутальностей — все в своєму часі: він провсрний, як проворними є всі труси і мерзенники. Його прагне жінка нашого часу.

Є ще друга порода модерної жінки нашого часу, відпихаюча, якій видається, наче б вона вільна від чоловіка, — ця затратила останній поваб жінки. Вона просувається крізь викладові салі з метою досягнення докторату, витирає собою партійні бюра, бере участь у засіданнях проводу, її вибірають на предсідника і висилають до парламенту. Знаючи цю породу за добре, краще про неї мовчати.

Є багато відмін — достойність жінки рідко можна стрікнути. Жінка нашого часу каже, що вина в чоловіці.

Вона рідко має право так говорити; та всежтаки це правдиве. Заки ж бо муж приверне себе і час назад до мужа, не знайде і жінка своєї нової достоїнности. Це не станеться без великого галасу про „несправедливість“ — рідше зі сторони правдивої жінки ніж зі сторони визволениці. Творба ніколи не є можлива без примусу, який добрий є і повинен бути самотворчий — на цьому спочиває і вага подружжя. Творба героїської обичайности неможлива без міцного ведення жінки. Воно не повинно виходити від мужа як примус; тим краще, якщо воно виходить від самої жінки як самоосфрмлення.

Дозвольте жінці спокійно ходити на університети: ми не хочемо до цього прикладати ваги, це їй видасться найрадше яловим. Дозвольте жінці як професорові університету викладати, але лишиться як мужі від цього осторонь; і можете ви осягнути від неї сто разів більше матеріалу знаття як від навчаючого мужа, ви ж пізнати мусите, що мужеськість більше значить ніж знаття. Щойно на самсповагу мужа дасть відповідь нова достоїнність жінки.

Мимохідь треба ще тут це згадати: на наших високих школах викладання матеріалу знаття є правилом, здобування виховного знаття — виняток. Якщо це було би противно, сманлива суть жіночих слухачок і безістотність жіночих прсфесорок високих шкіл мусіла б зараз okazатися. Цим ще ніщо не сказане проти приспособлювання надійних жінок до научних звань, цим щонайвище звернемо увагу на приналежні сюди питання. Тимто що йде про жіноче виховання, треба б поставити під розгляд цих справ питання спадщинного здоровля, обичаїв і смаку, на які відповідь мусіла б вибігати далеко поза закреслені тут рямці.

Лишиться жінці також виборче право — вся істотність народнього заступництва вже пережита — лишиться докторський ступінь, посольське ймення і не звертайте на неї уваги; так стратить це в неї значіння, бо воно — ча-

стина привабливості в жінці, яка в основі так багато стосується тільки з огляду на чоловіка. Якщо вона і це покине та зробиться „вільна без решти“, тоді знайдете в жіночому одязі безпривабливу істоту, якій світ майже виключно стає грижею, а вона сама служить виключно до грижі.

Тільки для закріплених в мужеський спосіб законів двірського життя і тільки з таких кругів походить слово принцеси з „Тасо“ Гете:

За свободою прямує чоловік, за обичаєм жінка.

В просторі духового життя всіх часів — дивлячись поверховно, може це видаватися сто разів інакше — всежтаки завжди так було, що оформлення випливало з духа досвідченого мужа, розклад з духа виродженої жінки: Гете раз писав: „всі закони уложили старці і мужі, молодці і жінки прагнуть винятку, старці правила“. При всіх цих справах треба собі щораз наново усвідомлювати, що муж може дуже легко підпасти під вплив жіночого духа, жінка ж дуже легко може улягтися мужському духові оформлення. Тільки так стане нам ясно сучасність, яка щоправда винесла на верх чоловіків і жінок, та одних і других в найбільшій частині розвинула в жіночому дусі.

Англієць Мільтон, геройський муж і один із найбільш чоловічих мужів усіх часів, у цьому спокрєвнений нашому Шілерові і Фіхте, так схопив геройський закон статей у своєму твердому нордійському дусі:

„Він тільки для Бога, та вона для Бога в ньому“. Можна б цю думку як основний закон геройського оформлення життя далі розвивати по його повній суті. Всежтаки при всій напрузі наших днів видається далеким час жіночої обичайності.

„Він тільки для Бога“ — це значить: проживати життя в міцності і довірі, в творбі своєї віри, знаття та хотіння — це для сучасної жінки є без гутірки, без блиску, життя без моргання, і брехні, і крутіства.

„Вона для Бога в ньому“ — це значить жіноче життя

з радістю в боротьбі чоловіка, співпраця при його щоденній роботі, святкування його свят, гордість належати до цього мужа і бути товаришем його шляхів, опанування його зміслів, охорона його серця — це була би суть цього героїського слова. В такому виді мусіло б бути подружжя „початком і завершенням всієї культури“, як це його хотів бачити Гете. Прийде ще до такого початку і завершення? Наново дозріє майбутній рід до свободи й обичаїв, які бачив Тацит у наших нордійських предків, в мужів і жінок?

Вибір стоїть найперше перед мужем. Якщо він рішиться до творби нового побуту, то цим співвирішить і за жінку. Жінка прагне рішучості і постанови від мужа: хай він їх дасть. Якщо він викує свою душу, щоб вона була невгнутою, тоді зможе він вирішити і призначення жінки. Тепер же дозволяє він себе стягати жіночій добі. Хай одушевляється своєю мужеськістю. Від нього жадається оформлювання, не зітління всіх річей, як цього бажає доба. Він повинен вимірити зруб обичайної розбудови і певно означити. Жінка подякує йому: найжиттєвіший поваб йому припадає.

Те прикре в щойно розвинених виводах, що вони мають до діла тільки з жінкою, про яку говорено, з жінкою, яка публично вирішальною є для доби, а це ж не є жінка, якої треба бажати народові для його uzдоровлення. А що виводи мусіли зайнятися дійсно сучасним виявом жінки, дійшли вони до того, що виявилися тільки запереченням. Тимто здається треба щераз виразно заявити, що при всьому сказаному остало непорушним припущення, що живуть між нами жінки достойної і міцної породи, яких не може доторкати зарисований осуд. Жінки селянського і міщанського стану та шляхти ведуть між нами так замкнене яснооформленим оточенням буття, що модерна людина мусіла б засорсмитися, якщо її опанував би насміх, не пошана.

І тут має значіння те, що було сказане при розгляді тієї доліншнімецької народньої пісні: саме в великій

війні досвідчили ми героїства жінок; могутність долі тієї піскі не може стояти понад тим, що жінки пережили між нами. Але напрям духа часу йшов та йде не на таке оглядання долі, а при цих всіх розважаннях треба схопити напрям нашого часу. Можна, здається, обorongувати переконання, що жінки, як взагалі люди, були більше-менше однакові в усіх часах. Але навіть якщо признається, що люди були завжди однакові, вимірюючи видні чинності й отверте поступування, всежтаки лишається до осудження в кожному часі напрям вольових сил реду одного часу. Та цей напрям, дух нашого часу, зумовив заперечні висоди.

Ще далі сягає прикрість розвинених відносин і ще далі омана тільки заперечального розгляду. Це може бути зумовлене своєрідною псявою обичайности нашого часу. В двоякий спосіб паде це в очі, якщо хто розглядає відносини сучасного жіночого життя.

Перший спосіб: зо стісненого дещо для нас, але всежтаки ясно оформленого світа обичайности наших батьків виринає на поверхню нашого часу достойна, міцна жінка, як приклад на те, що ми назвали поведінкою в житті. Другий: проти цього образу з відразою і глузуванням стоїть його протилежність визволениці, яку закреслено повище. Здається лежить це в суті жінки, що ці обидві відміни жіночого життя мусять виступати в такому часі як наш.

Инакше з мужем: зо світа стіснених, всежтаки ясно оформлених понять обичайности далеко рідше проникають явища мужеської поведінки в житті. Цілі покоління мужів XIX століття з якоюсь відміною заїлої послідовности заходилися коло розколу старих понять. Та в протилежності до цього всежтаки в нашому часі наково приступив до суті новий рід мужів, або щонайменше до розгляду і прагнення яснооформленої мужськості, рід, з якого, здається, щось вийде.

Та визволеницю ще не стручено творчим гоном доби. Бракує сили чину, бо инакше станула б перед нами

ясно означена суть жіночої, як і суть мужеської обичайности. Ми шукаємо за такою волею і супроти цього завдання байдуже, чи піднесеться спір і протиставлення між тими, які пристають серед свого будня в радісній певності більше з жінками достойної породи, і тими, що в своїй порожнечі серед свого будня більше з визволеницями.

Якщо повище розвинені виводи okazуються заперечальні — від жінки залежить так жити, щоб нам стала потвердженням. Ми міряємо німецьку жінку безчасовою суттю нордійської крови. Та така міра зумовляє високі домагання, супроти яких модерне оточення стає нужденним і часто проймає грозою. Ми відкидаємо цю сучасність, бо довіряємо німецькій жінці свідомість вартости і волю до нового пережиття, які мають співділати над прийдешнім побутом.

Фон Вилямовіц - Мелендорф пише на одному місці в книзі „Плятон“ (1919): „щойно германи надали жінці як жінці її право і її достойність; якщо вона хоче тепер стати чоловіком, одне і друге собі відбере“. Шлях германської жінки іде через душевність; з власної достойности черпає більше пошани, ніж визволениця зі своїх праєвих жадань. Шлях визволення йде почерез досвідність, почерез усі ці союзи, голосування, програми, параграфи, протести, яких ужиток уже муж зробив смішним. Так ступає вона на манівці, які прорубав ліберальний чоловік в XIX столітті. Прикро дивитися. Шлях германської жінки стане її власним шляхом, бо мужеськість і жіночість є двома рівно достойними і непорівняльними оформленнями, і тим здоровіший народ, що більше жіноча жінка, що більше мужеський муж. Всі права жінки лишаються спробами і ніколи не створюють нової достойности жінки, бо достойність є чимсь душевним, жадною установою. Тільки з нової достойности дістане жінка новий поваб.

Та ество германської жінки створене до найбільш життєвого повабу. Вже доказують це нам різьби, які

нам полишив пізний Рим із германською жінкою. Як шляхетною виступає перед нами та геркулянка, яка стоїть у Дрездені! Та як ще шляхетнішою виступає перед нами ота Туснельда, яка стоїть у Фльоренції. Вона виявляє нам крізь римськість, яку надав їй різьбар із себе, як правдива суть германської жінки проломлюється крізь чуже ество різьбара, вона виявляє нам саме в тому вже дальші можливості і всі основні риси, які хоче знайти в жінці німецький муж, щоб могли поважати в ній як його предки часу Тацита „святість і віщість“, що його захоплюють. Тільки германській жінці дані любаччі побуди і поваби, які так захоплюють мужа, що він вибігає поза всякі жаги, які могли б його вязати, і стає глядачем. Якщо повнота його ества не підлягала в нічому рабункові, германський муж не може инакше поступати, він мусить вірити у „святість і віщість“ у жінці, це належить до суті безчасової, йому природженої жінки. В цьому притаманність германського ества, що ще далеко не розв'язано проблеми чоловіка і жінки та ще далеко не розглянено їх усіх душевних лучб, якщо продумана тільки статевість. І це висказує багато радісного про германську жінку. В цьому виясненні того невимовно обіцяючого, яке промовчує німецький муж, якщо він дізнав у собі денебудь з творби і ока дану йому як праобраз суть жінки.

Якщо німецька чоловіча порода і жіноча порода, якщо обидві одушевляються волею расової, — це значить для нас нордійської — вірності в формуванні життя, тоді повстане німецький побут, цей найпотрібніший твір.

СУТЬ ПОБУТУ

Щойно в закріпленій культурі може себе наново віднайти жінка до ясної поведінки в житті. Та нам бракує сиди чину, щоби творити культуру — ми скажемо чистішою мовою: щоби творити побут.

Це не правда, що ми маємо високу культуру, високий побут. Тут мусимо навчитися докладно відрізнити: сьогодні є багато осібників високої культури, т. зн. в цьому випадкові: ясної поведінки в житті і глибокого образування. Німеччина має, здається, більше їх, ніж який інший край. Але по перше: ці високо освічені люди, знані зі знання і самовиховання не є так званими провідними особистостями сучасності. Не видиться їх висвітлених у жадному часописі, вони мовчаливі і часто на смерть замовчувані. По друге: побут народу не рівняється сумі освічених людей, яких він видвигає. В цьому основна помилка при всіх розглядах над суттю побуту.

Побутом народу називаю я стан виховання і самовиховання і переконання, який є спільний всім землякам. Так розглядаючи докладно побуту нашого Заходу, окажется, що деяке плем'я Азії або Африки має вищий побут ніж західні народи.

Так окажется, що побут наших поганських предків, як це його описав Тацит і як він у пізніших століттях наново виявляється в ісландських оповіданнях, так високо був розвинений, що ми мусимо мовкнути перед ним.

Якщо хто так розглядає справи — а не можна питання побуту народу інакше розглядати — тоді окажется брусватість думки лібералізму, який захвалює як зразкові сумнівні осяги відразливого політичного життя наших держав усіх народів і зовсім не замічає, наскільки вище стоїть ніж наш стан побуту багатьох народностей, що далеко нас переганяють у єдності та чистоті своєї народньої свідомості. Як без почуття та без правдиво Божого духа при всій добросердешній старанности виступає щораз наново християнсько-європейське навертання поган перед прямолінійним ростом так званої народньої свідомості і скільки чистоти побуту розкладається так завжди щораз наново. Треба послухати дослідників далеких світів про те, як викорінюються так звані навернені та вироджуються до покидку.

Ми мусимо ще пізнати і покійно в цьому навчитися бачити божеський порядок ставання: кожний побут означеного часу або означеного народу ґрунтується на засаді переконань, які кожному землякові певні і святі, кожний псбут впливає з того, що можна б назвати всеєдиним прямуманням, впливає з віри, якою почуваються звязані всі і кожний зокрема у гордості і довірю. Пісня Гільдебрандта, пісня Нібелюнгів, романські та ґотичні церкви і врешті цілий могутній побут середньовіччя — обичаї, віра, штука, наука, держава і осібняк — це все було висловом великої побутової єдності, всеєдиного прямумання, якого змисловим образом являється саме ґотична церква. Француз Густав Ле Бон представив у своїх книжках „Psychologie des foules“ „Loies psychologiques de l'évolution des peuples“ цей закон розбудови народів у ясному розгляді: побут творить тільки всеєдина віра і міцно звязуюча певність, в якій час і народ виховує і зміцнює кожного одиничного співжителя. Тільки такий дух творить народи з тубильців і населень; і розклад побуту завжди доводить народи до мас і завжди так зване просвічення розкла-

дає всеєдине прямування, аж доки з мужеського народу не стане жіноча маса.

Побут є оформлюванням поведінки в житті, відчутій як обов'язок кожним земляком. Ле Бон називає свій власний народ, французів, жіночим і склонним до творення маси та прославляє англ'юсаса, який пізнав, як будити всеєдине прямування в найменшому землякові — так створилася англ'юсаська міцність і панування над світом. Треба нам пізнати, що нема основи хвалити і розхвалювати німецьку освіту. Це ж певне, що великі творці німецького народу стоять неосягнені і неосягальні, що більше навіть: тільки з німецької суті стали можливі великі чини духа і, здається, тільки з німецької суті стануть знову можливі. Але так само певне, що ми, німці, ще не досить свідомі, як творити міцнозв'язуючий побут.

Тут мусимо ми вчитися і ще раз вчитися від англ'юсаса творчих часів — менше від англ'юсаса сучасності. Англійцєві старого часу вдалося створити побут з трьох понять: *common sense, fairness, gentleman* — здоровий людський розум, ретельність, шляхетний. — Всі три поняття, що всежтаки відносяться до найвищих вартостей, які великі мужі німецького духа для себе установили, які ж одначе не є цими найвищими вартостями, як їх бачив такий Гейбніц, або такий Гете, або такий Кант. Однак у цьому підсвідомий, такий влучний погляд доповіденого англійського духа, що цілому народові треба творити середні поняття міцності, щоб його виховати до всеєдиного прямування. Щоб перевиховати жителів краю в народ, треба їм створити мисль народу, обсягаючи віру, яку всі радо і гордо хочуть визнавати, середнє поняття, яке робить міцним. Хоч в народі який осібняк з високим поглядом переростає таке середнє поняття, всежтаки найперше мусить він його здійснити, виповнити, всежтаки мусить він в ньому корінитися, якщо прагне він вище рости. В цьому представлена вартість англійської мислі народу, цього всеєдиного зобо-

в'язання, як правдивий англієць мусить жити, щоб бути в пошані рівних собі. Тимто також Бісмарк щораз наново відчував прихильність до англійської суті. „Що відноситься заґряниці, я завжди мав симпатію в мойому житті тільки до Англії та її жителів і кожної хвилини ще й тепер я не є вільний від неї; але ці люди не хочать, щоб ми їх любили“.

Що вже також сьогоднішня Англія знаходиться в глибокому розкладі та розпаді лишиться тут нерозглянене — вартість росту, як це я хочу називати, вартість росту такої всеєдиної мислі народу на очах виповнилася в англійській історії. І ще більше: із своїм найвищим поняттям, з поняттям gentleman відважно додумувався англієць, щоби брати участь і в мислі геройськості — Німець з легкістю бачить вузькість у цьому понятті і не протриває висновкові англійських сміхунів, що тільки гроші і бездоганний одяг вистарчають, щоби стати gentleman. Певко, деяке огрєнячення слушне. Самоконтроль (self-control) не мала б для Бетсвена більшої вартості. В добах творчості був він раз арештований задля свого одягу як босяк і деколи плював у своє дзеркало. Вивчені міни і виміряні вислови не мають високих обичайних цілей, але всежтаки вони значно вихсвують середню людину і як поняття для цілого народу є безґрянично повновартні. Тимчасом суть gentleman обіймає більше: вона обіймає зобов'язання, як шляхетний має думати і поводитися, лицарським бути і завжди відважно мужеським. Певне, це спосіб і ціль також і правдивого німця бути шляхетним і людей шляхетної породи багато любить між нами. Та англієць твєрчих часів зрозумів це, щоб поставити свойому цілому народові шляхетність як високу ціль, збудити до неї всеєдине прямування, а це вирішальне та вартість росту і про це йде. Тимто шляхтич Бісмарк так шанував між чужинцями анґлєосаса і тільки його, хоч як німецький державний муж мусів виступати десятикратно проти анґлєосаських іамірів. Що сьогодні нема більше здоро-

вого прямування англійця, що навіть по англійській думці gentleman на вимертю, це лишиться тут нерозвзглядне. Остає праобраз: витворювання обов'язуючої мислі народу.

Ми ніколи не довели до цього. Що побут народу лежить тільки в тревалості загальних переконань, треба нам цю тревалість творити. Маємо між собою досить освічених, високоосвічених, учених і мудрців та всеж-таки їх не слухаємо. Тепер врешті дозвольте нам творити нашу народню мисль!

Це робота, до якої потрібно нам більше сил ніж одного покоління, бо розколені ми більше ніж якийнебудь инший народ землі і то найглибше там, де инші народи находять свою найбільшу міцність, в визнаннях віри. Ми не можемо тут розглянути питання поодиноких церков і визнань. Нордійське наставлення цієї книги показує, де можна би знайти спасенний шлях і в дальшому перебігу, в останніх розділах цієї книги, накреслиться його напрям.

Тут знову ж треба на те вказати, що ми німці також і в справах віри не далеко зайдемо з нашим нещасним наклонем до так званої мислі світа і до кулявої об'єктивности. Ми сміємося з „польської Матері Божої“, до якої поляк молиться: він не хоче знати жадної иншої й його віра заховала йому його народність. Тут також має вартість те, що сказано про середні поняття, які єдино творять народність і — дарвіністично говорячи, єдино роблять її життєздатною в боротьбі за існування (survival of the fittest). Також віра в Бога не сміє намагатися проникати згори духа та сумління, також вона мусить видвигатися з краєвиду племінної окремішности, з мови й обичаїв, рівно ж з надрів землі народу, також вона мусить втягнути в себе вартість росту середніх понять і завжди клонитися радше до цього-бічного ніж до тогобічного.

„Матір Божа“, що мала б мати єдине обличчя так для поляка, як для індійця, як і для хінця, являється ні-

сенітницею також побожності, бо побожність є прониканням всіх справ оточення в глибокій шанобливості і вірі. Польська Матір Божа є полякові повсякчасною теперішністю, яка може промовляти з поля і ліса й якогобудь місця польського народу. Віра в Бога відноситься одночасно до найбільш відрубного та найбільш загального і хоче зєдинити найближче і найдалше; але це вже людський звичай виходити з відрубного і найближчого.

Про це також іде і нашої християнській вірі. Вона ще не зуміла тягнути своєї сили з землі німецького народу. Тимто її очі на половину дозрілі. Щойно коли до кінця ми доведемо чинним духом діло, яке розпочала німецька містика такого Екгарта і Тавлера в надто поглядовім дусі, щойно коли доведемо боротьбу до кінця, яку підняв Лютер як державницький віщун проти ворожого народові Риму — щойно тоді німецька народня мисль знайде свою суть. До цього не потрібно ані більше історичних праць про германство і християнство, ані більше зненавидження і цього і того, потрібно тільки „свободи християнина“, який є володарем всіх річей, також володарем наук, що прийшли до нас з вродженого пізнього часу середземноморських народів, з розкладу народів. Треба тільки відваги вступити в пересчиня.

Однак ми не важимося вступати в первопочини. Ми овіяні змученим духом, важко обтяжені історично і надто ліниві, щоб глядіти за досвітком. І всежтаки походимо з геройської крові, говоримо мовою, яку створив собі геройський народ. Та здається треба лякатися, що це є тільки слова, якими послуговуємося: нема сили творців.

НІМЕЦЬКА ГОЛОВНА МОВА І МОВА ГЕРОЇВ

Бракує сили творців — ми ніде цього краще не дізнаємо, як ослаблені ми, ніж із самої мови, що була ще повна свіжости в нашому пранароді.

Якщо хто хоче пізнати джерельне багатство мовної сили, той мусить познайомитися з мовами наших батьків. Якщо хто хоче знати, що значить заживати геройським духом, в первопочинах стояти, творчою силою повніти, той мусить бути досвідченим у мовній будові наших мов. Їх названо індогерманськими мовами; вони мови племен нордійської крові, які завжди заносили свої мови і звичаї з півночі на південь і схід, до чужих народів. Найбільша частина цих мов живе далі — це індогерманські — нордійська кров племен, що їх принесли, найчастіше може бути вже давно всякнена. Про саму нордійську расу і її племена буде пізніше бесіда, тут розглядається творення цих мов.

Вони називаються індогерманські і мають свою притаманність між мовами світа. Тут лише стільки скажеться, що вони в своєму ранньому часі створили дієсловові власну силу, якої не знають інші мови. Здається треба бути оббутим з мовами чужого роду, чи не з так званими аглютинованими мовами, щоб пізнати, яким твором духа стає творення дієслова, яке знають наші мови. З нього виломлюється у світ відважний розмах,

радість при діланні та хотінні, втіха наступу, за яким слідує геройський народ у первочині всього творення. Смішна сміливість нашої природописної доби в тому, щоби представити собі творців наших мов як півтаринних пралюдей. При творенні цих мов мусіла бути далеко більша смілива духовість, ніж у такому часі, як наш.

Що за багатство мов створили ці народи та щораз наново розвивали до премічної своєрідності і між створеними мовами, які продумали до самого дна, індійська, грецька і німецька, мови, в яких здається єдино було можливе пратворче думання. Геройський дух, найбільш живучий землі, мусів бути одночасно найглибший і вивторив Веди, Плятона, Ляйбніца і Канта.

„Хто продумав найглибше, той любить найбільш життєве“.

Люди теперішности не були би в спроможності вивторити хочби частину такої мовної творби. Якщо хто розслідить германські мови, той стоїть повний пошани перед цією силою оформлення, цією ясною силою зору і цією творчою силою всеобіймаючого погляду. В повноті, і красі, і плястиці прожили ці нордійські мови — кожне слово рівно розцвітаючи в складні речення, кожний звук, зроджений з героїчної радості до дзвінкості, свіжоюний крок у мужеській силі, якої глибоку, творчу радість ми ледве чи прочуваємо сьогодні, ми змучені духом.

Ми ще вимовляємо слова та сили плястики бракує, блистіння зворотів бракує, міцної складні бракує і всего иншого, бо не маємо творчої сили, мужеського духа. Якже ж застиджені стоїмо перед мовою Лютра. Ми стратили пристрасть і радість слова; ми не чуємо; тимто ніщо не дзвенить; ми не бачимо; тимто ніщо не яснїє; ми „мінємо слова“, як гроші і товари, не думаємо про їх звук, ще менше про образ у них, тимто виголошуємо поспішно їх, що йшли в наших батьків звязані, і не знаємо, що ми робимо, якщо ми по німецьки гово-

римо, по німецьки т. зн. мовою, що сьогодні, здається, єдино уможлиблює творчість, бо вона створена по геройськи і воля в ній геройська.

Французьку мову називаємо аналітичною, то значить розкладальною. Німецьку називають синтетичною, збиральною, поглядовою і це має нам бути більше ніж голе ствердження, це повинно вести до поглиблення нашої німецькості. Це повинно нас вчити, яке письменство мусить вийти з німецької мови і чому таке письменство, письменство збирального погляду, якщо воно хоче бути правдивим письменством. В мовному дусі французького лежить те, до чого прямував і що прагнув норманець Фльобер: єдино властиве слово (*le mot propre*) Це властиве слово на властивому місці, однакове на своєму геометричному місці, є неначе представленням з аналітичної геометрії, створене проникливим і ніжним духом розкладального оглядання, з французького духа творчих часів. Тимто завершення „Мадам Боварі“, яке взноситься на вершини французького мовного духа, створив норманець Фльобер.

Інакше німецьке слово: воно виходить при правдивій творчості не з розкладування, тільки з оформленої сили збирально задивленого ока, тимто нема в німецькім єдиного влучного слова, хіба щось такого, як єдиний зміслами тканий образ. Споглядаючому німцеві рівняється німецьке слово каменеві, який він кидає для далеких хвильових кругів у море творення — він кидає його також у потрібне місце, але тим хоче він видобути хвилі витворюючого зміслу. Німецьке слово є менше геометричним місцем ніж показником, дороговказом, оглядом, отвореною брамою. Одного разу говорив Гете про те, що латинська мова оббиває все паликами, німецька мова є в тому її протилежністю, що вона радше промовчує ніж до кінця договорує, вона ставить це на розмах, не на палкування. Гете її зрозумів.

Тільки німець є достойний своєї мови, якщо він може

творити. Німецька мова хоче бути мовою плястики, творчості. По італійськи можна скоро висловлювати радість, по французьки ужиття, по англійськи вияв достовірної сили чину. По німецьки говориться відразу і без сили, попростому неначе при спробах порозуміння, як це робить німець цього часу, або говориться з почуттям до творчого в німецькій мові, до дзвінкості і сили плястики та з духа відвічальності: тоді говориться добре і достойно німецькою мовою. — Можна незабаром плинно говорити багатьома мовами, по німецьки можна говорити тільки зовсім зле або творчо, бо збиральним духом німецької мови є дух творчості.

Якже ж обійшлося з мовою XIX. століття, ця доба преси і пресової свободи! Якщо ми хочемо тут знову вжити вже вживаних висловів цієї книги, могли б ми сказати: XIX. століття зробило з німецької мови, яка була мовою людини долі, мову людини багатьох практик. Так німецька мова виродилася до голого способу порозуміння. Що Гете бачив грядучого, те справді здійснилося в бігу XIX. століття: при пресовій свободі не можна більше писати.

Тимто не можна більше писати, бо часописне читання почало надавати тон родові читання. Поспіх, безвідвічальність, брак слуху для ритму і дзвінкості слів, недодуманість, кривоглядність — це загальний дух для часопису і часописного читача, як і для книжки та книжкового читача. Свідectва старо-германської пісенности потверджують нам, як наші батьки мусіли говорити по-волі і виразисто — сьогодні ще вчить нас цього селянин — і як глибоко подумане в основі стоїть слово в реченні. Тільки ще хто вслухується у гомін поодинокого німецького слова, той може знайти дзвінкість нордійської притаманности, тільки він знає про своє німецьке тільки він повинен бути слуханий.

Щоб тут чути дзвінкість такої мовної плястики, хай говорить нам про німецьку мову Ернст Моріц Арндт:

„Ми досить дізнали, які нещасні овочі принесли нам прогавлення і погорда нашої чудової матірньої мови. Хто не шанує і не любить рідної мови, не може й любити свого народу і ніколи не зможе вичути, яка справжня німецька чеснота і велич; бо все внутрішнє розуміння лежить у глибинах мови і скриває всю найбільш притаманну істотність народу. Тимто, німецькі мужі, говорять по німецьки, і дійсно добре і дійсно по німецьки і ви дуже скоро станете зовсім іншими мужами, ніж ви тепер є, внаслідок спокійної духової зміни, яка сама з себе в вас зайде“.

Ардт пізнав це: не можна говорити по німецьки, говорити добре по німецьки, щоб тим себе не оформлювати. В цьому велич німецькості, але також її небезпека і призначення в світі, що німецьке буття не дане, навіть ледве чи воно щось вроджене, та завжди щось завдане — ми це пізніше докладно пізнаємо. Кожною мовою можуть послуговуватися земляки і чужинці як способом порозуміння, але німецька мова найбільше стратить внаслідок того на вартості. Кожною мовою можуть добре говорити земляки і чужинці, але при цьому належить до німецької мови творча бадьорість.

Німецьку мову названо голосною або прамовою і її як таку звеличав Фіхте в своїх „Бесідах до німецького народу“, та вказав нам завдання наново стати до цієї прамови пранародом і вступити в первопочини. Мову німецького народу названо тому прамовою, бо вона сьогодні як і в старині лишилася однаковою в своїх визнахців. Галійці і франки, що мешкали на захід від німецьких селищ, стратили свої мови, переняли і перетворили римську мову, латинську, аж з неї повсталала французька мова. Вони створили з французької мови вишліфоване оружжя духа, яке мусить любити той, хто любить двобій. Але це вже не прामова, суть є мертва. В німецькім можу я бачити плястично, виразно, повним зміслом, наприклад: Rück-sicht, Ein-sicht, Vor-sicht, Vor bild, Sinn-bild, Be-griff, er-fahren, er-leben,

ver-mehr-en, ver-wirk-lich-en, zer-gliedern, zer-knirscht, ursprünglich, entwickeln, — відповідні слова французького навіть землякові порожній звук, корені мертві, мова не надає жадної барви, вона вже не є прамовою. Саме таке слово, як „erleben“ дає нам вгляд у споглядальну силу нашої мови. Воно в своїй повноті не перекладне. Erlebnis треба б перекладати такими словами і подібними, як Ereignis, Abenteuer, Geschehnis. Тимто переклад ковазне в зовнішніх відносинах і не може висловити охопного стану дійства, яке одночасно причинюється до духового збагачення — так стоїть з перекладом на французьке, так також із перекладом на англійське.

З англійським сталася справа тільки дещо инакше, як із французьким. Англійське по найбільшій часті затратило свій германський словний скарб, т. зн. словний скарб, який можна прочути, видіти, смакувати, нюхати, і на те приняло романський словний скарб, який видає порожні дзвенькоти, мовні байстрята, не мовне життя, збуки порозуміння, але не жадне прапочуття. В Шекспіровому „Король Лір“ предкладає Кент свої послуги королеві і при цьому говорить до нього: „ви маєте щось у своєму естві, що я радо хотів би назвати паном. Лір: Що це таке?“ Кент: „Велич“. В англійському стоїть натомиць „authority“ — авторитет, отже зложене з чотирох складів, яким у серці ніщо не відповідає, ніщо не може відповідати, що зближалось б до слова велич. — І так можна порівнювати величаві слова Порція, що вичуваються до основи в „Купець з Венеції“, які так починаються: рід ласки не знає примусу з англійським The quality of mercy is not strain'd — знову стоїть прамова супроти байстрюкової мови. Пластична сила англійського згасла, воно вже не є прамовою. Німецьке лишилось прамовою завдяки поодиноким німцям, які боролися за його чистоту, і завдяки поодиноким творцям, які зрозуміли його духа. На нас лежить вдержання, на майбутнім роді нова гордість і нова творчість.

Хто добре слідкує, чим є німецька мова, цей знає, що величає завдання, яке нам вона поставила, вирішується і робить своє.

Застанова над єством німецької мови мусить кинути і погляд на поетичну штуку, що вона охопного духа, як німецька мова є охопного духа. Нічого тим не досягнуто, що живописано розпрямиженими словами, реченнями розпрямиженого оточення, як це робив в письменстві натуралізм та імпресіонізм, т. зн. висловлювано, що попи є попами, слабодухи слабодухами, повії повіями, або коли це вже високо ступає, що всі власники лайдаки, всі батраки гарні душі. Навіщо видатків на кошта друку? Мені завжди давали більше місяшники судової медицини або нервових недуг і подібного, ніж уся модерна писанина зі своїми представленнями нинішньої людської породи. Там мав я правдивіші ствердження ніж у письменників цього часу. Нічого тим не досягнуто, висловлюючи, як іде сьогоднішній людині з відвагою, як теліпається відвага у мистців уживання і меблювальників своїх порожніх душевних просторів; також тим нічого не досягнуто, що щораз наново захвалюється в романах людей дійсности нашого часу, що описується свої почування в віршах, які завжди є тільки гідні часу з року видання тому поезій, розпрямижені, дурні, зухвалі, безличні або образливі, порожні або навіть так звані розбуджуючі жахливо почування доби. Цим всім нічого не досягнуто, цим усім тільки сказано, що люди або справи можуть бути такими або іншими, і в таких словах сказано, в яких не міститься творчий дух нашої німецької мови, бо вони не впливають з духа могутнього охопного погляду, бо гідні часу писарі наших днів не хотять творити з глибокого струму мови, тільки, будучи нечистими, бовтаються каламученням на мілинах. Бракує чистого погляду і сили до оформлювання, яка, лишаючись, мусить ділати найбільш полетно на слово і змісл: „якщо творить чиста рука поета, вода збивається в кулю“. (Гете).

Настроєння мистецтва доби стало завжди розкладом та оберталося у осаді всього розкладу, так в поезії, так у музиці, так у різьбі. Ми мусимо при цім, як на прикладі гіднім часу, мистецьким наставленні ще дещо задержатися.

ГЕРОЙСЬКЕ МИСТЕЦТВО

Було чимсь іншим як не розкладом це ціле мистецтво XIX століття? Здається можна би сказати, дивлячись здалека, що творча будівнича сила Заходу додержалася до французької революції і з нею доба була можлива, в якій геройство разом прямувало з своїм часом. В повному обсязі стане нам це найвиразніше в розділі про державницьку штуку.

Можна закреслити кінцеву лінію в різьбі поза романтиками, поза Каспаром Давидом Фридрихом (грянична поява: — Ляйбль, Менцель) в музиці чи не поза Шубертом і Вебером (грянична поява: Вагнер), в поезії поза Кляйстом, Гельдерліном, Новалісом і Айхендорфом (грянична поява: Гебель). Будівництво, яке здається вирішальне як ознака творчих часів, загинуло вже в рококо, ще в солодкавості буття, про яке говорив Талейран і яке ще дзвенить нам із Моцарта. Тоді щось згасилося в світі. Як у штуці, так можна б і в філософії закреслити кінцеву лінію поза Фіхте, Шелінгом і Гегелем. (грянична поява: Шопенгавер). Ці всі мислителі, певно, помилилися, але вони велико помилилися, в творчому гоні помилилися, а йде ж тільки про творчість. В рухливому поділі праці модерних філософічних „муравлищ“ задусилася радість і могутність думки.

Я добре знаю, що були ще творчі люди по переведенім поділі, але вони почувалися по найбільшій часті більше

або менше в пристрастній протилежності до свого часу, так Бісмарк, так Вагнер, так Ляйбль, Гебель, Готгельф і так германець ван Гог, або їх творча сила більше зверталася до чистого і чесного переформування великої спадщини часів, так у Шторма і Келера, у Брамса, у людей як Фоєрбах або як Беклін.

Дивлячись здалека, можна би сказати, що від часу Фридриха Великого і Канта, від часу класичних і романтичних мислителів і мистців не виступив жаден муж між своїми сучасниками, що став би в первопочинах. Тільки Бісмарк був чистим героєм, спорідненим з морем, горами, бурями та дубами. Саме з того могутнього життя відчитуємо міру, що нам має служити до пізнання, яким голомшивим стоїть це XIX століття супроти великих творців — і не тільки в нас, лише в цілому Заході.

XIX. століття — всі гідні часу напрямки XIX. століття — були розкладні. Тут розглянеться різьбу як приклад:

XIX. століття особливо плекало імпресіонізм, т. зн. мистецьке наставлення, яке в дечому відповідає матеріалізові. Імпресіонізм, споріднений з аналітичним духом французів, допровадив у романській країні до чисто народніх мистецьких творів, ніколи в Німеччині, бо німецький дух є або розбудовуючий або ніщо. Тимто має він найтяжче становище в світі. Розбудова була завжди чужа німецькому імпресіонізові.

Імпресіонізові всіх мистецьких родів притаманне, що він хоче давати річи, як вони перед ним з'являються. „Що уноситься в змінливому явищі“ — те має бути передане змінливим явищем. Що сприйняло око, яке зсвгується через колірину сурь до колірину сурі, те має віднайти наново в різьбі. Світ, що виступає як колірине явище, має наново виступити в рівно-безпосередній свіжості як образ — ні більше, ні менше — саме не більше, саме не як якась думка маляря про світ, це було б уже зле.

Мистець має бути передавачем справоздання з побаченого — так хотів час, якого світогляд називався пі-

зніше позитивізмом. При цьому виступило мистецтво, яке у французів, у позитивістичних французів, з їх переданими мірилами і їх естетичною певністю — вона часто тільки вислів їх браку духової відваги та ніяка особлива заслуга — яке у французів принесло твори майстерного роду: французькому духові відповідає позитивізм. — Той самий мистецький напрямок у Німеччині сям і там також приніс малярство замкненого круга образів та в цілому тільки таке мистецтво, яке може бути зазначене в реєстрах нагород, врешті також у історії мистецтва, але яке не можна зачислити до спадщини німецького духа. В цьому закон німецького духа і Гете так його висловив:

І що в змінливій формі напливе,
Ви прикріпіть тривалими думками.

Як матеріалізм і мислево так бідніший монізм хотів піднести методу, досвід природознавства до світогляду, так хотів імпресіонізм піднести методу, досвід видження до мистецтвогляду, до мистецтвогляду взагалі. В обох випадках забракло глибокого погляду на суть творчости в людському дусі. Забрало сили, щоб закріпити побачене в тривкій думці. — Можна сказати в певній звязі, що Рембрандт був найбільшим імпресіоністом, однак остає різниця: імпресіонізм був для Рембрандта способом видження й оформлювання, який йому мусів служити до твору, але ніколи висловом його душі. Рембрандт був творчим, якому казало його розгінне серце малювати і він у тихій любові звістив захоплююче зі світа, як він уноситься у змінному явищі. Та саме оформлення завжди ще є істотне в цього досвідченого в болях, явище для нього неначе серпанок над потугами. Так вичуваємо ми з найпростішого рисунку краєвиду, скільки цей мовчаливий муж промовчав болю, скільки хмароломів і темноти.

Тільки могутність душі дає великі твори штуки, що є тріvkими мислями. На побоевищі, що простягається на границях між людиною і світом, бачиться великі твори.

Не йде про розгойдане явище і хто його видить „без пересудів“, ці всі справи рівняються відпочинковим образам над явищами, якими займаються печерні вязні в Плятоновій приповідці; йде тільки про творчий погляд на явище і про силу душі, яка виковує твір з розгойданого явища із власного почуття могутньої долі; сила душі, яка бореться на побоєвищі між собою в нутрі і явищем світа зовні в важкій боротьбі. справи пізнання і творення лежать простому в основі просто. Хто має вуха, щоб чути, той може їх вичути і перетворити для власної плідності з Плятонової науки про ідеї і з Каптової критики пізнання. Тільки різьбар мусить бути наперед простим, щоб навчився бачити просте. Розклад розгойданого явища в колірних плямах вироджується врешті до ручної зручності і штучок і кінчиться з нас німців, чим мусить кінчитися, в згрілливостях мазання на берлінський лад, в якому може мати тільки той радість, хто як гідний часу бачить в малюванні спроби; Їд цього відвернеться, хто шукає в мистецтві оформлювання долі.

Імпресіонізм скінчився і лишив місце другому розкладові. Ми переняли експресіонізм, який нас навчав, що саме під його чужим словом укривається те, що не повинно розмазуватися явища, нове мистецтво відкрити, хай прихсдять і подивляють і купують.

Оглушуючо гримить бубон. Але хтось каже, що мудрі побачили б надходячу справу від часу символізму і на товпу довколо Греко та пережили б експресіонізм як Міфісто учня.

Експресіонізм просто обернув справу стрімголов без обиняків, але для маси завжди в спантеличеному способі схопив просто кінець, який з другого боку держав імпресіонізм і думав, що його тепер має, говорив навіть про початок усього мистецтва, залежного від нього. В дійсності імпресіонізм — йому попали під вербунковий крик деякі вартісні річі без власної заслуги — в дійсності є він кінцем, повним розвалом, чисто вели-

коміським мистецтвом помальованого розмякшення мозку, що походить в мистецтві з того самого духа, який в танці у тубильців перейшов сям і там у науку. Експресіонізм є дійсно гідний часу і одночасно на слушному місці як вивіска розмаяченого духа часу, який вже виставився з кокаїною, протиприродною розпустою, тубильчою музикою і дитячим криком і тепер нам захвалює свою найновішу гарячкову спеку.

Експресіонізм зовсім нічого не хоче знати про якенебудь дане оточення, він висловлює свій так званий внутрішній світ, що більше, хоче його висловити так, як він в розгойданій зяві уноситься в ньому, як біг його зображень. Також удається йому деколи дуже докладно кинути на полотно або на дерево гідний часу внутрішній світ, це заступство долі і ми не пізнаємо ніде краще суті духа часу. Це треба полишити експресіонізму.

Та всежтаки ми хочемо пізнати і ці справи і хочемо осудити для власної плідности, хай і він тут буде розглянений. Зараз паде нам в око: і тут бракує закріплености, закріплености до трівкої мислі — духові часу бракує творчих даних, що він тільки не пічне. Експресіонізм так мало закріплений як імпресіонізм. Це хвилясте плетиво зображень вгору і вниз, це нерозділене киснення внутрішніх образів — так стільки може дати єдиний експресіонізм, а що він прагне робити чесноту зі своєї слабости, представляє, що він хоче давати тільки „душевне“. Ми находимо в ньому найбільш зовнішній кінець жіночого духа часу: затирання грانیць між всіми зображеннями має бути намальоване, оспіване і тонами передане. Жіночий стан духа має стати мистецьким законом — це пропасть, над якою стоїть дух часу.

Одного разу снівся мені звуковий закон як дерево з зеленим листям; иншим разом я бачив у сні слівце „самозрозуміло“, яке я хотів зовсім виразно і беззастережно вставити в речення в плянованому листі до мого господаря; це „самозрозуміло“ зявилося мені в

тому самому сні одночасно як деревце, яке виросло передомною на середині вузької лісової доріжки і не можна його було обминути. Так зливаються в полишеному собі самому струмі зображень образ із мислею, образ із образом, мисль з мислею у проміжні вторива, які зовсім рідко може опанувати ясночуйна воля. В тому жіноча забава, щоб бажати колотнечі, виходячи з таких нерозділених проміжних творів з мислі і зображення — експресіонізм є жіночий як ціла доба. Імпресіонізм вміє хоч принаймешне бути простаком, а й простаки є чимсь мужеським.

Творчим мистецтвом не було жадне з обох напрямків — треба говорити „було“ вже і про — експресіонізм: сьогодні скоро проходить. Один вандрівний апостол експресіонізму висказав запевнення, як свій останній козир, що він знає взагалі тільки п'ятох людей, які зрозуміли, чим є властиво експресіонізм. Як я його запитав за чотирма осталими, виявилася жалюгідність. Вже й експресіонізм був.

Все великоміське мистецтво є часовим струмуванням і подразненням, все творче мистецтво походить від самітників, що є мужеського духа, які бачать світ, як його по словам Гете бачив Альбрехт Ділер: „їх міцне життя і мужеськість, їх внутрішня міра і постійність“.

Так оформлюється творчий вислів мужа і його світа. Також висловом хоче бути й експресіонізм, та як Рембрандт був імпресіоністом і всежтаки ця фраза для нього смішна, так супроти великого мистецтва смішна кожда фраза. Готичне мистецтво в своєму розгорненні з нордійської петелькової стяжки (тваринний орнамент) аж до свого провалу в південньому ренесансі також було завжди неначе б якимсь мистецтвом вислову. Експресіоністи також вкличують в маси багато про готичну штуку, і ще далі: знову ж як смішна фраза, бо готичне мистецтво є мистецтвом мужеськості і постійності. Йому вдалася неможливість: високе споглядан.

ня і вічне прямування нордійської людини, цілий буревійний гін нордійської душі закріпити в трівку мисль.

Дійсно, до творчих мистців нордійської крові звернене слово Пана в „Фавсті“.

А ви, правдиві Божі діти,
Красою раю можете радіти
І хай буття, що творить і живе,
Обніме вас любовними руками,
А що в змінливій формі напливе,
Ви прикріпіть тривалими думками.

Так діяли нордійські майстри. Так любов Рембрандта до всього земного створіння увінчалася твором найглибшого християнства нордійської породи. З цього духа побудовані катедри німецьких міст. Так мужеського духа Альбрехт Дірер вирвав природі мистецтво непохитності і внутрішнього ритму, як це він висловлюється. Так Йоган Себастьян Бах, музичний майстер внутрішнього ритму і непохитності, творив свої фуги, які ступають як доля велита. Так всі вони, правдиві сини Півночі, втішалися живучим багатством краси і прожили своє „міцне життя“.

Знову ж ми є людьми слабого в творенні часу, який не знає вже нічого про оформлювання. Не володіючи мовою, не здатні до жадного твору розбудови, бездольні в житті, без проводу в державі, за слабкі до віри, за розладні до правдивого знання, зіпсуті до радості, за трусливі до поборювання, самі собі зогиджені — так живемо. Нема творчої сили ані в житті, ані в штуці.

Що значить мистецьке буття, це бачимо на майстрах німецького мистецтва. Мистецтво не є тільки переданням вражіння, як це думає імпресіонізм, ані тільки висловом бігу зображень, як це думає експресіонізм; мистецтво є передусім іншим формуванням долі.

Цим сказано, що той мусить мати долю, хто хоче творити правдиве мистецтво. Не можна себе так просто посадити за теплий варстат із фарбами і пензлями, потім бути дуже пильним, підчас коли надворі приго-

товлюються великі досвіди і події. Одного разу провадив я розмову з різьбарем про англійську імперію світа і старався йому ясно представити, яким здоровим було у корені самолюбство, що створило англійську державу. Я старався йому представити пекучу і виковуучу душу силу і небезпеку владної мислі. Різьбаря зовсім заняли виводи; це я бачив. Та нагло він перервав, завернув назад і сказав: „я міг би загубитися в таких думках“. — Це й є убогі долею малодухи, що не хочуть загубитися, які не мають струменту, щоб запалити своє світло на обох кінцях, вибіраючи бісмарківський вислів. Хто не може себе там загубити в великих починах людського життя, де він мусів би себе наново віднайти багатшим, цей є — вимірюючи після його жадання називатися мистцем — більше ніщо, ніж сарака.

Не йде про те, щоб мистець знав державницьку штуку, напевно ні; але йде про те, щоб людина, яка хоче помножувати духове надбання свого народу, не ворочалася тільки в варстаті, лише виходила, жила, прагнула, боролася з усім живим світа, досвідчувала потуг свого часу, пізнавала людей свого часу в ненависті і любові. Малювати — друге, жити — перше; тільки з живучого життя вискакує доля.

Геройське мистецтво є єдиним оформленням долі і походить з наставлення — не з наставлення до утечі варстатного ремесла, тільки з наставлення героїської людини. Тільки хто найперше виковеує себе на героя, той зможе творити твір нордійського мистецтва Богорівні, що жили між німецьким народом, досить по геройськи прожили, виковуючи себе і свій твір в полумені означеної долі.

Зле стоїть справа з мистцями нашого часу: бракує долі і наставлення. Найбільша частина мистців цього часу надається глядачеві тільки до добре матеріялістичного розважування: вони — живі створіння, які виділюють мистецтво.

В перебігу розмови з одним пильним, роботящим ма-

лярем, який називав себе аполітичним, дійшло до того, що він сидючи спокійно, заявив мені, що йому байдуже („egal“), чи він французький, чи німецький громадянин, якщо він може тільки малювати. — Тільки могли малювати — це наставлення до втечі бездольних, які дозволять з собою чинити, якщо тільки можуть вони малювати. До таких людей відноситься слово героїського переконання, яке так висказав Шілер: „Шляхетність також ув обичаєвому світі. Простаки платять тим, що вони роблять, шляхетні тим, що вони є“.

Тисячу разів чую я тепер закид, що люди без батьківщини і наставлення всежтаки можуть бути „великими“ мистцями. Це може мати значіння для багатьох, яких наводиться загально як мистців, для довгого роду співаків, артистів, малярів, поетів, музик фільмових артистів і ливоскоків — але для мистецтва, що народжується з долі, не має жадного значіння; бо пережити з глибини, в якій єдино ще орудують великі потуги наставлень, це значить, як Фавст до „матерей“ проникати і бачити.

Творба, перетворба.

Безсмертної мислі вічний труд,

Довколо образи міняться там і тут.

Єдино великі споглядачі, що пережили в собі володарство матерей, тільки вони є, як каже Ділер, „внутрішньо повної постави і мусять винести свою мужеську вартість зі змагання з потугами долі. Вони не спочивають, доки не зрівняються з духом землі Гете, щоб жити в „життєвій повені, в бурі чинів“ і тут твердо стати, де шумлять в високій пожежі потуги їх часу. Творець великого мистецтва є завжди уродженцем землі, який переживає свою народність і батьківщину в радості і болю, також часто в ненависті, але завжди в пристрасті, і якого ще збудив з кожного сну бойовий гук двох земних потуг. Він буває завжди як Фавст невстрашимий.

Все пережити — ось моє бажання,
На собі понести тягар людської долі;
Глибінь і височінь, всі радощі, все горе
Я візьму сам на власне серце хворе;
Свій виднокруг до меж її розкину,
Аж доки й сам, як і вона, не згину.

Так стоїть справа з творцем геройського мистецтва. Він займає місце там, де має здійснюватися первопочин і де найтяжче, там, де твір мистецтва є завжди одночасно твором наставлення.

Мистцеві цього часу бракує наставлення. Тимто він мусить запобігати ласки — на це дивитися напів відразливо, напів забавно, як його маса, яка є його відповідним оточенням, як вона його оглядає витріщеними очима як дивовижну тварину, яка виділює мистецтво. До того дійшла звичка, а дещо вже тепер діє, щоб не осуджувати і щораз наново оглядати найновіші відразливості гідних часу мистців як найбільш інтересну частину свого часопису, ці подружжя мистців і їх розводи, ці „переживання“ мистців, які пізніше включає „великий“ письменник до тої або іншої драми або навіть до фільму — це все бере обиватель, найпросвіченіший нашого часу, в усіх дрібницях неначе гасаючи крізь історію природи дивовижні тварини. Мистець мусить запобігати ласки, так бути огляданим, ще краще, він радо в той спосіб запобігає ласки, бо ця модерна славутність запевнює йому доходи в маси.

Деколи нагадується, що в прогомонілих часах викликував великий мистець до світа великого духа: „достойність людства передана у ваші руки — задержте її! Вона хилиться з вами! З вами ж вона піднесеться!“ (Шілер).

Ми починаємо розуміти, чому для Плятона краса не була самостійною ідеєю, тільки була причетна в ідеї добра, найвищій ідеї. В цьому певність великого мистця, що саме мистецький твір на собі спочиває, уща-

сливлюючо гарний, але що саме мистецтво й його творці причетні в творі наставлення, який має бути.

Тимто ще ніколи не були творці споживачами мистецтва і завжди тільки погорджували естетами і „мистцями ужиття“. Творець переживає цілу штуку завжди тільки як радісний бойовий виклик своїх рівнородних. Часто дуже коротко пробуває він при мистецькому творі, бо йому не дає боротьба великих мислевих потуг жадної вільної хвилини. Чим для нього вся історія штуки? Герой завжди стоїть у первопочинах світа, де все лежить отверте перед мислю і все ясніє потвердженням.

Що ж ми ще знаємо про геройське мистецтво? І якщо воно прийшло б, чи маємо ми ще свіжість змислів, якої вони жадають? Ми ж неначе розірвані тисячекратним галасом вербункових бубнів і давно стратили чистий погляд.

Чим є сила творців і мистецтво свіжих змислів, жаден приклад не може нас сучасних краще повчити, ніж наш Моцарт. Саме тому, що Моцарт не є безугавний, вимучений і змогутнілий терпінням, як Бетовен, саме тому, що він не створив звукового світу воюючих питань і страхітливих пізнань, саме тому, що він — можна сказати — чистий творець, марнотратник у собі, саме тому вчить він нашу теперішність більше, ніж хто другий.

Мистецтво XIX століття завжди далеко більше держалося боротьби за питання буття і тільки рідко і тільки хвилює розуміло, як створити повний мистецький твір, як це Бетовен розумів при всьому вгляді в сумнівність буття. Мистецтво XIX століття понесло зі собою цей відламок світу Бетовена, змагання і питання, як спадщинну частину; тільки воно також цей відламок зробило для себе убогим і слабим. Мистецтво доби запустилося в сто „світоглядів“ і хотіло розв'язати так звані питання людства. Кожна театральна штука

хотіла бути „штукою проблем“, кожний роман представленням цієї або тієї правди дня.

З усіма так званими проблемами не вдався жаден творчий чин ані в поезії, ані в музиці, ані в різьбі.

Щораз наново для нас Моцарт недосяжний як пориваючий творець з марнотратної повноти. Жадних „проблем“, нема „представленого“ того або тамтого, або ця і тамта соната має висказати це або те — завжди те саме об'явлення поривальної творчої повноти.

„Я поезія, я марнотратність“ каже Гете виявити хлопцеві Ленкерові в „Фавсті“. Дійсно поетичний твір є марнотратністю і більш нічим. Хто шукає чогось „поза тим“, якогонебудь зрозумілого речення для мозку, є варваром і є, як каже Гельдерлін, „глибоко нездатний до всякого божеського почування, зіпсутий аж у стрижні до щастя святих грацій“.

Так у стрижні зіпсуті ми до щастя великого правдивого мистецтва, що ми зовсім не знаємо, що маємо зробити із словом Шілера про суть мистецтва.

„Струнко і легко стоїть образ перед очарованим поглядом, неначе вилонений з нічого“.

Щораз наново стає нам мистецтво тільки відміною філософічного погляду, тільки заняттям становища до питань часу, тільки самопредставленням духа і життя змагальних людей, тільки „засіданням суду над власним я“ (Ібзен), тільки розправою зі змістом світа — певно, це все також мистецтво, але якжеж далеко більше воно має бути: об'явленням, як живучою, блаженною, всеопановуючою, самовистарчальною є чиста творчість.

Чим є буревійність і краса, те всім нам закрите. Тимто довколо нас і в нас лишається все так без окрас та ніколи не стане нам „струнким і легким“. Тимто рідко хто знає, чим є Моцарт. Поверховні бачать у ньому завжди погідного, освічені досконалого в формі, знавці стилю майстра німецького рококо, тим усім є він також — та найчисленнішим людям є він так званим уживанням і вони ним „очаровані“.

Що дійсно хтось мусить бути очарований, пірваний, обдарований володарством — це прочувать тільки деякі, бо Моцарт не є на сучасний лад, він не є споріднений в жадному відношенні з цією добою. Він є творчістю, якої бракує нам, надмірністю, яку ми перевчили, святочністю землі, до якої ми не здатні. Він творець, якому все під його руками стає „струнко і легко“ сяючим оформленням, самомарнотратник, що думає тільки про роздаровування понад усі терпіння своїх буднів, і який собі сам при кінці життя подарував те *Requiem* до поминок, перед яким ми, дрижачи, питаємо: звідкіль взяв відаючий повноту такого дарування?

Якою ж бідною являється музика нашої доби супроти Моцартової? Нема оформлення, бракує повноти. Ми досягли великого галасу з багато разів побільшеними і багато разів обсадженими інструментами, але музики нашого часу ніколи не виходять поза зазублювання нот, в якому сям і там виринає шматок ясного акорду, понад гарячку звуків, на яких розуміється певно достеменний. Вони, модерні, завжди наново перемішують масу зі значінням; тимто маємо „симфонію тисячей“. Вони випробували всі можливі нові звукові досвіди, аж до галасливих інструментів африканських або азійських племен, вони все переймали від циганських музикантів аж до східне-азійських і всежтаки нічого не створили, що видержало б порівняння у силі оформлення і повноті зі спробами наймолодшого Моцарта.

У безсилля і недостатки запровадило нас XIX століття з тим усім великим криком, що щойно тепер настає час великих річей. В цьому знамя нашого часу, щоб найперше „заінтересувати“ перед усякою працею пресу і виставити „програму“: щойно тепер розв'язані світові загадки або знайдена справедливість, і людські права, і свободи. Вислід завжди був марний, вербунковий крик завжди більший ніж праця, яка мала прийти. Бувало такий Коперник продумував через людське покоління свій твір для ясности, заки він видався йому зрілий.

НІМЕЦЬКІСТЬ І ГЕРОЙСЬКА МИСЛЬ

Але що має значити ця вся похвала минулих часів? Чи хочемо ми повороту до середньовіччя або до часу нашого нордійського геройства? Хочемо ми наново вводити звичай й установи потонулого світа, наново установлювати державу й церкву, законодавство і мистецтво і всі старі становища предків? — Це далеко від нас. Та ж над нами не перейшло безслідно XIX. століття: воно наша доля і понад усе свою долю любить шляхетний. Що є смертне, те не хочемо ми тягнути за собою крізь доби як мумію; що безсмертне, наставлення мислі, яке створило міцність усіх часів, яке варте того, щоб його наново прагнути. Ми хочемо того самого, чого хотіло XIX. століття, та ми хочемо також багато більше понад те. Ми не хочемо повторювати готичного мистецтва і ще раз обертати до кінця додумані мислеві мумії; саме так безпересудно, як імпресіонізм, повинно виступати мистецтво на вільну площу, але мистець повинен нам творити трівку мисль знову з власного погляду і долі, що нам говорила б про силу творення. Як могутньо можна оглядати діяння, те хочемо ми дослідити для власної смілости. Як далеко або як близько вийшов Лютер поза римське вірування і тимто як багато треба „вірити“, щоб бути приналежним до церкви, — це для нас зношений, історично-зношений одяг без жадного одуховлення: наставлення Лютра, відваги, зі

своєю сучасністю за майбутність боротися, цього ми шукаємо.

Для нас закінчилася стара опіка в державі і церкві, але таксамо закінчилася опіка маси, людей без честі і сорому. Для нас закінчився сліпий послух старих, але таксамо сліпа розпуста нових; впертість старого, але таксамо розгнuzданість нового. Нам має збудитися, що безчасове, вартість до власної суті, наставлення всіх героїв, які доконали чину. Ми не хочемо мати повторюваних фуг Баха в новій музиці, але його творчу повагу й творчу ясність; не сонати Бетовена, але горду постійність у буревісній пристрасі; не продумане Фіхте, але його мисленність, яка переливає нам із вічності все німецьке; не мистецьку форму Гете, але цю міць і поглядову силу, щоб підпорядкувати найбільш чуже власному духові; не державницькі поняття Бісмарка, але його настрій, щоб розжиратися в службі батьківщини.

Ще раз: все зводиться до наставлення. Його треба нам створити, заки не пізно. В цьому може нам допомогти тільки відвага нордійської крові.

Це буде найважча праця, яку колинебудь розпочав народ, бо ми німці глибоко загрязли в цю добу повної гріховності. Та нам завсіди ще щось лишалося зі старої основності; ми нічого не переступаємо, ми бредемо в усіх розкладах і багнах, де саме вони найглибші. Одного разу Гете сказав: „В цьому вдача німців, що вони стають тяжкі над усім, що все над ними стає тяжке“. Дійсно, ми стаємо тяжкі над павутинними справами. Що для роман є галійською грою з річами, те важко зависає над нами, а ми важко над ним. Багато полетних жартів з подружньої невірності, які на французькій сцені задля їх фігльового переведення всежтаки можна сприймати і розбавлено сприймати — німці не можуть їх так легко по галійськи схопити, вони стають у Німеччині простацькі. Як це зясовано в мові, так і тут німцеві йде найтяжче в світі, він може жити або шляхетно або по простацьки, весела середина невловима для

нього. Здається, що він не може жити поза добром і злом.

Німецький дух мусів найбільше боротися за себе самого і мусить ще раз наново боротися за себе самого. Він був від давен поставлений перед вирішування, переніс найбільше втрат і доконав найбільших чинів. Що він міг так загубитися, як він загубився, це частина найліпшого в ньому. Що він із такою вірою як Івась у щасті міг здавати майно за майном, та міг забути про своє найвласніше, коли він змагав до пізнання чужого духа; що це в ньому могло бути так поважне, також там, де не було багато до здобуття, радше багато до страчення — це не тільки його помилка, це також його отверте, безглузде серце.

Французи родяться як французи, англійці як англійці, німці родяться як блаженні довірям, „громадяни світа“ і потім мають потверджувати, чи вони можуть перекуватися на німців. Бути французом, бути англійцем, може бути також обичайним осягом; бути німцем завжди значить виконати на собі обичайне діло. Багато німців щойно за границею досвідчує своєї німецькості. Тимто поява пересічного француза не є неприємна, поява пересічного англійця часто радісна, поява пересічного німця так дуже сумнівна і так часто застиджуюча. Нема німецького ставання: горда свідомість бути частиною громадної сили і в кожній хвилині німцем. Одна французка, що поважає німецького духа, питала мене, чи врешті віднайде собі німець із світової війни і розгрому любов до батьківщини і чи він ще далі буде так недбало писати і говорити своєю мовою.

Важко зробити зрозумілим чужинцеві сумнівність німецької пересічності, ще важче можливості свідомої німецькості. Французький дух зрозумів це, щоб створити для цілого народу милі товариські форми — є ж люди, що говорять неначе б у цьому була добра справність оберкельнера і цим дотикають вони границь французького духа. Але французький дух понад те ще

зрозумів, щоб виховати цілий народ до розгнужданої рідної пристрасної і до пристрасної любови власної мови і в цьому зразкова справність для нас, німців, передусім вона зразкова. Та те, що називають французьким духом, нехай у своїм вислові як *génie latin*; нехай в іншому як *esprit gaulois* — вони обидва продумані до кінця історичні осяги. Що ми сьогодні називаємо французьким духом, все це твір передреволюційної Франції.

Це відноситься від будівництва аж до повної смаку етикетки на французьких плящинках від паху. Саме на французькому дусі можемо бачити, що могло доконати колишнє всеєдине прямування цілого народу. Але цей дух додуманий до кінця, є вповні розвинений, є вже сьогодні більше порожнім взірцем ніж радісною новою творчістю.

Французи не є пранародом — ми це бачили при розгляді мови. Вистарчить згадати тільки таку появу як Бах або Кант, тільки одного з числа наших великих творців, то покажеться, що французький дух задрібний до такого твору. Його найбільших людей завжди можна порівнювати тільки з середніми мужами німецького духа.

Це лежить у німецькому дусі, що ставить собі безко-нечні завдання, які хочуть приготувати шляхи цілій майбутності. Тимто живе німецький дух так часто як передвісник, як початковець, як невикінчений; тимто так рідко він буває милий, радше сумнівний і повний прямування та виказування. Скінчене і спокійне, далі продумане і видумане не є його чином — вилім, розгін, прямувальне, розломана брама, первопочин перед усіми первопочинами і довершеність поза грязницями всіх довершень; так шукає він світа. Тимто стоять всі довершення німецького духа так високо взнесені неначе готична церква на нашій землі. Тимто ступають твори німецького духа одночасно в високо-склепленому просторі самотно від вічності до вічності як єдина *Passacaglia*; яку написав Бах. Тимто історія німецького духа

не є єдністю, ані ступневою будівлею. — Французький дух став так блискавичний в щораз підвищеному змаганні від покоління до покоління, він є однодушністю, дальшим ходом, завжди зновленим радісним старанням від покоління до покоління аж до доби французької революції, в якій гаситься творча сила на Заході. Французький дух був для французів щораз наново переданням, охопленим подивом, до якого поспішали вони, радісно прямуючи, як щораз наново молоді каченята з яйця в воду.

Ледве чи є німецький дух спадщинний. Тимго надія для нього в тому, що він у добі революції і в XIX столітті не загасився, бо не був далі спадщинний з покоління в покоління. Самітні творці німецького духа ніколи не думали про спадщину, бо вони самі свою радість буття осягали з того, що виходили з первопочинів. Німецьке буття значить: виходити щораз наново з себе самого. Це найтяжче земне діло, але німецький дух не живе инакше. На щастя і на шкоду ніколи не було передань в німецькій історії — на наше щастя в історії німецького духового життя, на безмірну шкоду в історії німецької держави і її пересічних жителів. Знову тут показується нам сумнівність німецького єства в житті народів і наше завдання, щоби зв'язати декількох втікаючих сили душі в одну мужеську волю.

Добре передання англійського духа було щастям всіх англійських пересічних жителів. Ми вже розглянули ці справи. Те, що є щастям у житті народів і держави, оказалось англійцеві в духовому браку, як огрениченням — і то огрениченням на придатну міцність, яка є щораз наново ясною вартістю в житті народів, але саме таки звужуючим огрениченням, яке зробило з *mercy old England*, з країни музики і народних пісень, з країни Шекспіра, світовий банк і товаровий дім і якимсь способом полишену всіми добрими духами державну установу.

Знову те саме: думаючи про Бетовена, Гріневальда,

Моцарта, Ляйбніца пізнається грядиці англійського духа. Англієць проходив через історію як протилежність німця, ніде не загублюючись, байдужий при покусках образу світа, де німець пережив би рік свого духа. Писав раз англійський історик Сілей (Sceley:), Видається, неначе б ми здобули половину світа в приступі відсутности духа. Підчас коли ми це робили, ми не зносили, щоб якнебудь впливали новозайняті країни на нашу уяву або наш спосіб думання“.

Нездатність англійця себе загубити, все забути задля глибокого пізнання, його вперта незалежність мислі там, де мусіла б подарувати йому широка отверстість душі багатий гляд, — всі ці державницькі чесноти стали йому недостачами душі: при всій шляхетній породі правдивого англійця, всежтаки протиставиться йому німець як братові германської крові, якого хотів би задля нього самого принайменше в його житті вирвати з самозрозумілости, традиції і найліпшого виховання, щоб він уже з Фавстом, німцем, вступив у володарство матерей і навчився глядіти — глядіти замість оглядати, глядіти замість досліджувати, сумніватися, вибирати, так глядіти, як можна глядіти з геленського і німецького духа. Англієць не затратиться, тимто ніколи себе не осягне так, як німець може себе осягнути. Англієць так спутав пристрасть життєвих переживань, що вона мусить йому служити до доброго щоденного вжитку, але вона при цьому стала так розумна, що взагалі перестала бути пристрастю. Тільки пристрастний переживає світ як світ, англієць переживає його занадто легко як свою торговельну ділянку і своє майно. Це мусить йому вбивати пізнання і відшляхетнювати духа.

Нема підстави, щоб ми сьогоднішні німці думали про перевагу над англійцем. Та ж пересічний німець переживає світ застиджено — я не хотів би тут далі розводитися. Від часу того найтяжчого обжалування, яке проти нас німців мусів висказати в своєму „Гіперіоні“ Гельдерлін, від цього часу не замовкають проти нас

обвинувачі і не могли мовчати, бо покмітили, як XIX. століття почало виживатися. І всежтаки мусів той сам Гельдерлін оспівати знесу і знову батьківщину і то найкраще в пісні, що так починається:

„О святе серце народів, о батьківщино всестраждальна
як мовчалива матір земля і всепризнавальна,
як тільки чужинці мають з твоєї глибини
своє найліпше“.

Глибина німецького духа є його вирішальна спадщинна частина. Непрочута чужими народами далечинь переживань німецького духа. Вже, само поняття і слово *Erlebnis* є єдино німецькі і є вони тільки до пережиття.

Німецьке буття значить бути покликаним до долі і що воно це значить, поява маси ніде так не є відразлива як у Німеччині. Тимто сучасна доба є найбільш ганебним часом німців. Француз у XIX. столітті став більш голумшивий і порожній, англієць більш самолюбний і сплощений, але німець не німецький і разом із цим погорди гідний. Німецький дух мусить одночасно з себе змагати до найвищого і саме він найбільше сфальшування в XIX. столітті. Чи ж дивно, що повага Німеччини так глибоко впала?

ГЕРОЙСЬКА ДЕРЖАВНИЦЬКА ШТУКА

Передусім тут має значіння одне: геройська державницька штука вийде тільки від героя, не від міністрів і послів більшости і не від висланників маси.

Воно може виходити тільки від мужа, який глибоко і чисто пізнав в долі свого власного життя країну і племінну відрубність свого народу і його передавання, обичаї й бувальщину, який боровся за зміст народности, до якої він належить, як за зміст свого власного життя та який прочув в хвилинах свого гляду, що він вибраний й єдиний і що його час надійшов. Він мусить мати розуміння долі й переживати в глибокій пошані як ласку, що разом із ним зродився з його народу питання, які вивели його самого напроти долі; він мусить переживати цю певність, яка надана тільки деяким творцям, саме у своїй хвилині життя бути так старим як сучасна доба власного народу. Таке досвідчив Гете на собі з власної своєрідности духа, і життя Бісмарка було — чи йому свідомим чи ні — життям такого вибранця. Мисль долі знову відчиняється нам в своєму перемотуванні години всесвіту і волі мужа і ми прочуваємо, як герой прагне вглянути в діяння. В цьому мовчаливе пережиття героя як державницького мужа: бути готовим до долі, в якій по суті і величині зливається власне і народне призначення.

Якжеж багато обдарований народ, в якому ступає до

влади такий герой. Він дійсно походить з народу, уродженець землі, який мав відвагу вступити в первочини, щоб викорчовувати під нову рілю, висушувати багна і бути чинним аж до глибокої старости як Фавст, який столітній і сліпий, відновлений перед гробовою дошкою, думає про первочин. — Тільки герой такої породи засновує державу, в якій народ може жити в своєму будні і святі, „що правда непевний, але такий віщий в чині“ (Гете, Фавст), засталений до влади.

Тільки від героя походить геройська державницька штука і не від багаторушних, які все знають: статистику, біржеві звідомлення, публичну опінію, догідні нагоди й жадання дня, не від тих, що знають, як робиться, не від зручних у бесіді, які важливо працюють і держать промови, при чому в тишині знають з власного досвіду, що вариться воду і всюди пусто. Правда державницька штука не виходить із світоспасенних наук і не твориться в партійних коромолах, вона не походить від мудрагелів, що розуміються на тім, щоб брехати гарними словами в обсерні громадського добробуту, не від мудрагелів, які в кількасот банкирях цілого світа мають прекрасні і таємні звязки і розуміються на таємних засіданнях і на промовчуваних ділах у надзірних радах — це все шкідники в державі. Також від благовільників, так званих вільнодумних, одушевлених людством, які бажають дуже багато поступу, від цих усіх безсильників нема чого сподіватися.

В нашому часі багато говорить про провід у державі і державних провідників, щораз наново вказується разом із Шілером на те, що більшість є безглуздя. Наводиться слово знавця Гете, яке так певно й одночасно з чертками знаків наведення взяло під увагу трусливі, затиральні чужі слова вчинків більшости і тимто тут ще раз має воно стояти: „нічого нема відразливішого, ніж більшість: бо вона складається з кількох міцних передовиків, лайдаків, які пристосовуються, зі слабих, які асимілюються, із маси, яка котиться, не знаючи навіть

у найменшому, чого вона хоче. Тимто також Гете, якого вибрано в ваймарському соймі, таки ніколи не з'явився на засіданнях: „але ж бо чому ти так рідко з'являєшся на наших засіданнях? Не хочи потитися з нудьги, очікую завжди більшості“.

Всі ці справи є відомі: Їх не треба тут ще раз вичисляти; передусім тимто не треба, бо розумний знає положення, а сліпець найчастіше є також і сліпої віри, і тимто не треба, бо розуміння державницького життя менше узалежене від способу розгляду нашого розуму ніж від нашого наставлення.

При розгляді державного життя нашого часу, хто не хоче загубитися в дрібничках, тому мусить щораз наново нагадуватися слово Гете, певне цілі і влучне, відносно всіх явищ ХІХ. століття і сучасности, яке знову і знову було ставлене в основу цієї книги: перед революцією все було змаганням, потім все перемінилось в жадання.

Правда цього віщого слова оказалась в духовій історії ХІХ. століття, в політичній бувальщині не менше має значіння: де завсіди вставав гідний часу у нашої добі, там держав він бесіду повну жадань, розбиваючи міцне прямування батьків, і щоб дуже багато могло виголосити бесіди, повні жадань, доба створила собі так звані народні заступництва з їх жадаючими більшостями і меншостями. Тимто стоїться перед Бісмарком неначе перед велитом старовини, бо він дійсно був останнім з роду творчих державних мужів. Що на Заході прийшло з ним або по ньому до державного проводу, це все доїзди правдивої державницької штуки, або хитрі стосувальники, підглянутих у майстра похватів, як у Англії, або — що багато гірше — пристойні невинні, які зовсім не знають, що є взагалі похват, як у Німеччині. Творча державницька штука, яка геройськість чинила в прямувальних часах Англії в ХІХ. столітті, там таксамо побіджена (грянична поява: Дізра-

елі), як у нас пруська державницька штука Фридриха Великого або Бісмарка.

Геройська державницька штука — щоб це ще раз сказати — є рішучою, творчою, державницькою штукою, є сміливою державницькою, що знає збуджувати в народі свіже, живуче, міцне прямування, і її найліпших західних прикладів у минулому достарчає пруська й англійська бувальщина. Треба мати відвагу, докладно відділювати: в тому нема ніколи геройської державницької штуки, що тим вдовольняється, щоб заспокоїти жадання публичної opinii і залагодити і відхилити на зовні закуси інших держав. В такому державному провіді оказується ніщо інше, як знамя доби, що не може сказати ні. Це наставлення до втечі, на якому ми пізнали час, і є цим негеройським державницьким проводом, як його німець — це є болючий вгляд — в цьому часі найбільше плакав. Одного разу Бісмарк так означив розуміння держави, яке, видається, єдиний німець знає, і з якого він хотів його вирвати, це розуміння пересічного німця так він означив: „ми не ведемо жадної заграничної політики, т. зн. жадної активної, тільки огрядничаємося до того, що збираємо каміння, яке падає у наш город, і відчищуємо, як тільки можемо болото, яке на нас налітає“. Бракує радості до влади і тимто похвату в діяння. Одного разу також і це висловив Бісмарк так: „Наша політика розстроює мене, ми лишаємося сплавним деревом, яким перекидують чужі вітри на наших власних водах“.

Державницька штука є творчою і походить як кожда творчість тільки з пристрасти і з радості до могутности. Чи це походить з любови, чи з ненависти, йде тільки про чин — це ми пізнали! Тимто державницька штука, геройська державницька штука не є статистикою, урядничим досвідом, або чимсь подібним, і приходить вона комунітебудь не з підручника політичних наук або з теплого партійного одушевлення — за цим

усім тут не питається; тут ставиться пигання єдино про владу, про помноження імперії і її побут.

Це пізнав Фіхте, геройський учитель обичаїв і тим-то він наново видав підручник державницької штуки, частини застальноючої книги Макіявеля зі своїми замітками для свого часу. Фіхте був мужеським мислителем, який глибоко і сміливо змагався за геройську мисль, який пізнав, що геройський побут тільки там буде, де народ тішиться своєю могутністю.

Тільки з могутности виходить найбільш владний дух народу. За дійсністю тужить кожний дух людини, і де дух могутній, прагне він безчасової влади. По їх владних мислях міряється людей, мужів і народи. У діянні є вони бойовим майстром, які накликають до спору. Це поважне слово і одно з тих, що має обичайне ядро для сильного: влада є правом. — Це слово має висказувати: ви досвідчили, що життя на землі є боротьбою, і ви побачили, що озброєні є побідниками — отже узброюйтеся! Хто це добре зрозумів, чому влада є одночасно правом і як обичайною стає ця думка для обичайного, цього мусить робити міцним вгляд: він мусить бачити ціль, до якої має вести все державне життя, цю ціль на-ставлення: будьте сильним народом побуту, так здобудете право на владу! Будьте сильним народом, так мусить стати ваша влада правом! Творіть побут з власної могутности, так стане ваше право правом первородства!

Могутність владної мислі ледве чи прослідив німецький народ. В цьому була розпука і стид так багатьох його міцних синів. Ніщо не помагає: хто не вспів цієї пристрасти в собі опанувати, не дійшов повноти земного буття, ганебно прожив, де міг сильно жити, скупувався життям, де міг себе розжирати, схилювався до сарак, де міг стояти при запалених.

Я здобуваю владу, майно,

Чин бо є все, а слава — ніщо.

Так говорить Фавст і радше чортові записує свою

душу, ніж зрікається чину і володіння і майна. Зрештою німець підпав усім дрібним щезникам і духам зречення — коби раз уже віддався духові панування! Так легко означити майно як рабунок, якщо хто знає силу тільки як масовий рій і масове топлення, якщо хто не знає сили норман, щоб їхати кількома вікінгськими човнами на південь і засновувати держави. Так легко називати володарів тиранами і торговцями рабів, якщо хто не вимірює чинів, які мають бути переведені, щоби здобути кусень землі до прохарчування в тропічній країні власного густозаселеного народу. Бо як може зрозуміти сарака володарську волю, яка горіла за здійснюванням в Сесіля Родеса, русого, ясноокого англійця з рисами супа. „Це все хотів би я, щоб було англійське“, сказав Сесіль Родес при розгляді карти Африки. Він зрозумів, чим є поширення: доказ для міцності народу і для його життєвості. Раз писав він: „коли я перечитав історію інших країн, я побачив, що поширення є все і що при огляненні поверхні землі — має бути велике завдання взяти з неї стільки, скільки ми тільки зможемо.

Так невстрашимо працював цей муж над мислею „від Капу до Каіра“ як *empire-builder*; як кажуть англійці, як помножник імперії, як це ми хочемо сказати. В такому житті не йде про посідання грошей, про старість у вигляді і багатство або щось такого — чин є тут усе, не слава, тут йде єдино про те, що пережив Фавст у своїх найвищих хвилинах, про помноження імперії. На те здобуто імперії майно, щоб перевели на побільшеній площі землі „свій міцний рід дитина, муж і старець“.

Могутність, яку здобуває п'ястук, є правом і майно, яке він прятає, є не рабунком, тільки помноженням держави. Так розуміється обичайне значіння мислі: влада є правом. Тільки так діє геройська державницька штука, яка є творчістю.

З парламентів — нашим словом можна їх назвати „ба-

лакальнями" — ніколи не вийшла в Німеччині така державницька штука. Народні заступництва мають до діла з „жаданнями“ сучасности; в цьому є одночасно їх вартість як дорадного голосу і не можна від них більш нічого очікувати. Створити наставлення міцного покоління, отже т. зн., творити „прямування“ в сучасність, це ще ніколи не було твором народнього заступництва, тільки завсіди твором великих державних мужів.

Коби нас зрозумів правдивий державний муж! Коби він прийшов творити, як це він мусить творити з геройської любови, з геройської ненависти і з геройської відвічальности, як це він мусить творити з гарячо пережитої радості про країну і племінну відрубність свого народу, зі своєї нордійської крові і з могутньої пристрасти до влади та помноження імперії.

Йому не приготоване легке призначення: дослідник виходить з мислі, мистець з чистоти гляду, і обидва приходять до творів, які носять у собі їх совершеність, кожний у своєму роді. — Державний муж має виходити з дійсности, має вирвати твір з думання над бігами рік і гір, залізниць, водних шляхів, торговельних відносин і умов праці, з думання про сили наступу й оборони, про багатство землі й різні плоди — він має вирвати твір з тисячей сил і зумовлень матеріальної і духової відміни країни і народу, з усієї дійсности, яку може проникнути тільки герой, має творити він далеку майбутність. До такого діла може кинутися тільки безбожна зухвалість, яка зовсім не знає, що вона робить і що має робити; або й так це стається, що богобоязна відвага міцного ставить на це своє життя. „Я вояк Бога“, сказав Бісмарк, „і де він мене післав, там я мушу йти і вірю, що він мене післав і вирізьбив моє життя, як цього потребував“. Це є добра віра для геройського мужа.

Пізнати дійсність — це найважче діло геройської державницької штуки, що потребує вибранця. Засоромлюючо є думати тут про людину дійсности нашого часу: вона є протилежністю героя. Герой осягає собі дій-

сність не з багатьох справ і звинної запопадливости. Він уродженець землі, споріднений з дійсністю як його доля. З чистоти його ества приходить йому знаття, в якій хвилині має він вступити в світове діяння. Знаннй подій не є в ньому перше й єдине, його відзначає похвату події. Він зважився слухати заклику з подій до свого твору, це є для державницького мужа — все або ніщо. Він мусить мати геройську відвагу, щоб поставити ціле своє життя на один мет і якщо його страшить такий вибір, він не є справжній. Він мусить взяти на себе найтяжче в світі, саме це, що буде міряний після висліду, бо він знає маси. Але його воля міцна: „якщо будемо побиті“, сказав Бісмарк про вибух війни в 1866 році, „якщо будемо побиті, я не верну сюди. Я впаду при останньому наступі. Можна тільки раз умерти і ліпше є Вмерти, ніж бути побитим“. Так важить герой, бо він знає, що може він наповнювати своє життя тільки цією суттю, що він служить найдальшому поколінні. Всякий инший вибір був би утечею і побиттям; так ступає він вперед.

Пристрасть до влади веде його повним шляхом і його богобоязність стає кожного дня глибша і нова. В удачі і висліді, там де зухвалець стає зухваліший, мусить ставати герой покірним як віруючий в долю. Раз висказав Бісмарк про що йде в державницькій штуці: „вчути го-мін проходячого божества і схопити рубець його одежі, це все“.

Правдивому державницькому мужеві є його уряд урядом відносно прийдешніх; він хоче збудити прийдешньому поколінні справжнє наставлення у своїй державі і до своєї держави. Саме ціллю держави є самостійний побут і шлях до цілі значить: помноження влади внутрі і зовні. Народній побут, обичайність і великість великого народу і велику мисль цілого народу не можна знайти в куті, треба там шукати, де гримить боротьба за владу.

Ціллю держави є створити наставлення й оснувати

побут. Це значить ніщо інше, як викувати з обивателя, з людини, що заробляє гроші і з т. зв. добродушности громадянина — без твердого посягнення це не піде. Але громадянин держави має бути — в цьому завдання держави; громадянином має бути такий муж, який знає, що це значить вродитися на землі, серед боротьби за буття великих потуг, який переживає як обов'язок і радість, що він народився в великій лучбі діянь і відчуває в слушний гордості, де він не був би, приналежність до шляхетного народу. Так створюється йому зобов'язання бути в кожній хвилині свого життя прикладом наставлення.

До державницької волі народу нерозривно належить гордість цього народу, бути першим на землі. Деякий так званий дикий народ називає себе в своїй мові по простому „люди“, інші народи зачисляє він як небудь до чужих, нелюдей, меншеwartних і це, не зважаючи на все, є добра думка, яка витворює міцність. Гелени погорджували всіми іншими народами як варварами. Вони слушно робили, бо їх гордість витворила високий геленський побут. Часто повторюється, як англійці ставлять себе самих на перше місце, про Англію вірять, що вона існує для спасення всіх народів і видять всіх інших ген далеко поза собою, близько тварин — вони добре роблять, не зважаючи на все в тому, не зважаючи на все. Ця сильна віра зробила їх великими.

Як закон має значіння для вартости народу те, що сказав Достоевський: „кожний великий народ вірить і мусить вірити, що в ньому й єдино в ньому лежить рятунок світа, що тільки він живе, щоби станути на чолі всіх народів і їх провадити до останніх мет, які їм усім призначені. Великий самолюбник, віруючий, що хоче і може сказати світові останнє слово, є завдатком найвищого життя народу“.

Коби ми мали таку віру! Але ж бо ми об'єктивні, щирі, віруючі в світове громадянство, безнебезпечні прихильники братерства народів, ми є все і ніщо, для гордих народів здвигнення плечей.

Прийдешня державницька штука, якщо схоче бути творчістю, мусить наново викувати німецький народ з тієї безпостатньої маси середньоевропейців, якими ми стали — без твердого посягнення твердого п'ястука це не піде. Проглянено в усіх партіях, як всюди вариться воду; потаємно згоджуються тямущі всіх партій, що балакальня лишається балакальнею, нехай вона вийде з якого тільки схоче виборного права і що з балачки ніколи не прийде наставлення. Що ми повинні робити?

Нашому часові не бракує наук ущасливлюючих світ і сумнівних пророків досить бігає довкола нас. Та тільки одне треба робити, щоб ми врешті вийшли з цілої біди: пілу сучасну добу з усіма її гідними часу явищами мусимо ми беззастережно перемогти в собі самих. Це мусить виходити від кожного осібняка. Треба виконати найважчу працю всередині нас самих і становища змінюються тільки разом з нами; бо кожний час має становища, які йому припадають і на які він заслуговує. Таке побороювання буде тільки заперечальною працею, скажуть деякі. Зараз буде додане: наскільки розклад, затирання гряниць, брак переконання, коротко—заперечення заперечити, настільки значить оформлювати, відгряничувати, збуджувати наставлення, коротко — потакувати. Треба тільки твердо знати, чого не хочеться. розправляв раз Рихард Вагнер, тоді напевно в житті створиться, чого хочеться.

В цьому ж страшенне визнання і всежтаки єдине обіцяюче наших днів: дух часу розбив і розложив домашню і державну спільноту, наставлення, мистецтво і світогляд, так зовсім все, що ми стоїмо на кінці, на безпідставному болоті осадів всіх часів, на найбільше згідному нічим історії і тимто ми мусимо стати первочинном, якщо тільки щось у нас ще є; тимто, якщо між нами є ще мужі, які довше не можуть віддихати в розложеному осаді Заході і висліджують в собі відвагу до найтяжчої праці в історії, тимто ми муси-

мо йти за цими мужами і вступити в первopочини. Це стане для нас відродженням героїського.

Це є питання долі, поставлене до нас: ви чули про занепад і упадок, ви чули про занепад і упадок великих потуг і вже зробили з того рід кoнечности. — Маєте ви відвагу бути першим протиприкладом? Маєте ви відвагу пораз другий силою безоглядного самопоборення поставити себе як народ у первopочин? Хто пережив раз у своїх глибинах світову хвилину, що називається нашою сучасністю, цей не може інакше: він мусить прожити свої дні в певності, що обидвоє висять, і колихаються, і хочуть упасти: занепад і відродження.

Ще час? Відкинені ми, чи вибрані? Коли ми ще мали б до вибору? Коли ще це залежало б від нашої волі? Коли це так було б, що ми сміливо і солодко могли б кувати нашу долю нам самим? по героїськи хотіли б ми себе самих поставити як вибранців у первopочин і силою наших душ, які ми самі викували, вступити туди, де блистять первopочини?

Ми зможемо це, якщо знайдемо відповідну волю. Не нові події наново нас створюють, не нові виборчі права, нові установи — тільки героїське наставлення наших нордійських батьків створить нас новими. Воно мусить нам бути „старою правдивістю“, про яку говорить Гете:

Відкрито правдиве вже давно,

Воно здружило шляхетні духи,

Правдиве старе, хватай його.

Ми вже стали багато досвідченими, багато вченими і науковцями. Так будьмо ж раз щирі і основні. Наша наука має нам допомогти врятувати стару правдивість з розкладу і болота сучасности. Вона має нам вказати, звідки приходили творчі сили нашої давнини й бувальщини. Вона має нам вказати на героїську расу, якій завдячуємо великі чини нашої бувальщини. Наука про нордійську людину має бути основоположна, на якій прийдеться спочивати вихованні прийдешніх поколінь.

Перший раз у бувальщині світа ми люди теперішности дійшли до того, що ми пізнали **причини величі й упадку народів. На основі** такого пізнання мусять повстати нові **порядки** в державі й житті осібняка. В цьому одноразовість нашого теперішнього положення, з якого треба виходити до первопочину, якщо первопочин знайде своїх героїв.

ГЕРОЙСЬКА РАСА

Зовсім збаламучений погляд на расові прикмети дістав у спадщині європеєць сучасности. Передусім німець, якому і без цього так важко виховати своє око до плястичного погляду, німець без плястичного хисту проходить вулиці своїх міст, нічого не відчитуючи з росту, будови черепа, барви шкіри або людських мін, не прочуваючи, що ця або та брижка повіки, це сформування лицевої кости, барва шкіри, барва волосся, мягкість або простість волосся, ця або та міна, — міни є завжди висловом расою зумовленої цілої будови костей і м'язів — що ці всі річі є вглядом у природописну історію західної людини.

Я жив в області Німеччини, де залишилася на незагосподарених гірських хребтах ненордійська людність, потім як витиснуло її з загосподарованої рівнини і з урожайної горбовини германське плем'я, що вдерлося з півночі. Це мала, темна, пририта порода людей, яка ще не видала ні одної творчої людини. Я пригадую собі, як один мій знайомий італієць західньої раси при погляді на це населення здригнувся з відрази так великої гидкості росту і будови лица — в сусідстві замешкалі німці нордійської крові нічого не замічають: бракує зобразного погляду, який в духовому перетворенні якої небудь тілесности представно вивів би відповідну своєрідність зміслову такій тілесності. Де врешті „освіче-

ний" таки отвирає очі при розгляді таких груп перед германських оселенців, там говорить про останки римської крові, неначе би правдиві римляни були монгольськими свояками, або говорить він про кельтійську пралюдність, неначе би кельти не були нордійської крові: високі, дужі, русі й ясноокі.

Серед нас панує жалісний брак виховання в справах расових різниць і расової будови німецького народу. Бракує свіжости гляду; так для розрахункової доби притаманний брак творчого погляду мутить всяке сприймання, так розвиває життя змислів, що багате оформлення світа навколо нас зовсім не може проникнути в нас. Наша, часто називана природописна, доба до того довела своєю тільки вираховуючою метою, своїми способами пізнання, які без винятку переміняють з'явлене змислам в чисельний вислів, що ослаблює вона самі наші змисли, що розкладає формуючу силу сприймання.

Не треба хіба про те більше говорити, що нема і не може бути чогось такого, як рівність людей. Досвід крові кожного осібняка має бути в цьому, що расова різність зумовляє основну різність ества, що тимто чогось такого як рівність рас і через раси кожним разом рівнозложених народів в суті, здібності і цілях ніколи не може бути. Тільки в жидівстві став народ свідомий, яку проникаючу силу має ясна расова мисль. Так про вело це жидівство в усі свої члени з пристрастю і жидавістю, що вони можуть жити розсіпані по цілому світі, що можуть належати до найрізномордніших народів, мов, релігійних визнань і станів і всежтаки почуватися передусім жидами і почуватися заприсяженими в своїй особливій крові. В цьому зразковий твір спільноти крові і спочиває на певному досвіді, що расою різні народи в самому дні різні і розділені й що тільки расово рівні люди можуть себе і світ рівно переживати. Жид знає, що нема „людства“; він знає, що народи різної крові можуть бути тільки віддільно по-

чувальні, віддільно чинні, віддільно бажальні спільноти і що єдино на рівній крові дасться оснувати постійне. Звідтіля приходить йому його зразкова расова думка. Дізраелі, жид, писав: „раса усе, нема іншої правди; і кожна раса мусить пропасти, яка безжурно віддає вимішуванням свою кров.

Інакше не йде: коли поодиноким раса мусить інакше думати і діяти, мусить інакше бажати і хотіти ніж всі інші раси. Хто докладно глядить, цей відкриває, що ті самі вислови тієї самої мови мусять мати інше значіння для расово різних людей, різні раси і люди різного расового походження мусять не розумітися. Це робить ведення держави расово змішаного народу, яким є німецький народ, так сумнівним і так безвихідно тяжким, як довго не прийде до влади єдина расова думка як ціль у державницьких думках. Імперіялістична думка німців — ми це вже прочуваємо — мусить бути нордійською думкою, інакше взагалі не буде жадної імперії. Ми мусимо питання раси, наскільки вона є питання імперії, а цим вона є конечно, ми мусимо її розв'язати і як відповідь знайти німецьку державу нордійської раси. Тоді оснується імперія, яка нам мусить лишитися. Але найперше мусимо ми держати ключі до бувальщини світа, заки зможемо створити ясне і тут може нам знову дати вказівку англійський державний муж Дізраелі, гордоосвідомлений жид на свою кров. Він раз писав: „Питання раси є ключем до бувальщини світа і тільки тому так густо історія неодоладна, бо її писали люди, які не знали расового питання і не менше мало до цього приналежні розгінні сили“.

Певно, тут ще все в лихому стані, замішання в писанні бувальщини ще не стало менше і широка маса взагалі ще нічого не знає про расові справи. Майже в усіх наукових творах ще далі мішається раса і мова, раса і визнання віри, раса і державна приналежність. Геть чисто замотані погляди тут найбільш поширені.

Наприклад говориться щораз наново про германські і рсманські народи як про різні раси, отже розглядається тут зовнішню прикмету мовної приналежності і тимто муситься пересліпити, що наприклад геройський Корней з нордійської крові був норманом, або що величавий Ліонардо да Вінчі був нордійської крові і рівнож найбільша частина творців італійської доби відродження.

Дійсно є між нами тільки один народ, що знає про свою кров і тим самим взагалі про расові справи, народ Дізраелі, жиди. Треба собі ясно раз усвідомити цю зразкову расову вірність і з неї вчитися для себе: існують еспанські, данські, англійські, німецькі, сьогодні також японські жиди; існують католицькі жиди, протестанські, мойсеевої віри (ізраелітські, жидівські) жиди, існують безпритульні і багаті жиди, існують жиди шляхтичі, — але ми знаємо: кожний навколо свого жидівства і навколо жидівства всіх інших і задержує вірність.

Почерез краї, народи, мови, стани і визнання віри, хоч і не маючи власної живої загальної мови, вдержався сукупно жидівський народ всежтаки в вірі у свою „вибрану“ кров. З цієї основи і добре зрозуміло з цієї основи прийшов жидівський народ до певного панування над світовим капіталом.

А тепер погляд на народи нордійської раси, яких прабатьківщина середня і північно-західня Європа: від прадавнини загубилися вони в світі і від прадавнини щораз наново пропадали в расовості інших народностей, підносячи саме ці народності в красі росту і духовій силі, але себе самих розгублюючи і щораз наново в чужому народі зникаючи. Важна книга „Стара Європа“ (1926) К. Шухгардта розслідила ці справи археологічно (і мої антропологічні книги приносять дальші подробиці). Від прадавнини лилися струми нордійської крові на південь і схід. Промінюючи з областей над східнім морем марнотравила вона свою творчу си-

лу побідного ества по всіх країнах нашої землі і поза нею аж до Індій; штуки, високі побути, світогляди і винаходи вона принесла з собою і витворила, де прийшла і де жила, та всежтаки всюди пропала як раса, бо бракувало їй расової свідомости, власної расової мислі. Сьогодні знаємо, що це були люди нордійської крові, які в йонських та дорійських вандрівках впали на області, що пізніше названо Гелядою. Дивіться на героїв, як їх Гомер описує, і дивіться на богів, яких вони створили на подобу власного тіла: вони з нордійської крові, високорослі, довгоголові, русі й ясноокі! Дивіться на різби, які вони нам полишили: вони виказують геройське формування тіла з нордійської крові. Так вломилися ці герої почерез осілі народи півострова, спочатку вибиваючи і витереблюючи, що виступало проти них, та уярмлюючи, що хотіло лишитися побіч них під їх пануванням. А потім створили вони зі своєї нордійської крові: геройський побут гомерівських часів, святині і образи богів і пісенність, яку ми шануємо. Ще над вечір геленської долі, кели вже нордійська кров була перед загином, повстав з крові геленської шляхти Плятон, який дістав своє ймення від своєї геройської постаті і своєї сили тіла, Плятон, який є наш високий майстер. Ця Геляда була великим осягом нордійської крові.

Римська імперія, як це її створили державні мужі і вожди римських шляхетних родів, була инша. Знову ж це був чин раси нордійських людей. Вони були шляхтою й иншої крові ніж плебеї і подружжя між шляхтою і плебеями спочатку були заборонені, не за станового противенства, тільки з расового противенства. Але нордійська кров, що билася на побоевищах Риму, здійснила цю майстерну державницьку мисль і створила римську імперію, ця нордійська кров висохла на полях битв, і витекла, і занечистилася в мішаних подружжях — так розпочався і тут сумерк. Ще в розкладному часі цісарства показалася нордійська кров в

русявості вироджуючої римської шляхти; але маса, ця менше расова, побідила і врешті виродні мішанці пізньоримської великомиської маси не розуміли більше геройського післанництва Риму, і розложилися, і розгнуздувалися, і розкричалися за хлібом та гульнею, доки навколо середземного моря не стало багно народів — те саме багно, щойно через яке мусіло проходити християнство, заки прийшло до німців. Знову висохла нордійська кров і змарнувалася, до нордійської расової мислі не дійшло.

Кельти перекотилися з півночі почерез південні народи і вони були другим з кінця струмом з нордійської крові — високо росли, русяві й ясноокі. Кимбри, Тевтони, щораз нові племена нордійської раси висушилися і скривавилися в геройських походах. І врешті вже в повному світлі бувальщини вломилися Германи, наймолодші з нордійської крові, і були вони величавим народом. — Тацит їх описав — високорослий, русявий, ясноокий народ, промінний в побідній силі тіла і душі. Вандрівка народів вела їх почерез захід до сміливих боїв і марнотратного чину. Куди не підемо за їх слідами, чи до Іспанії, де осіли Готи, чи до Італії, де осіли Лангобарди та Готи і куди ще їхали пізніше нормани, — всюди бачимо ми їх серед розкладу, в порожні руїни народів і збутвіння півдня, як закладають міцні держави і вносять чудові будівлі. Треба перечитати відповідну книгу, яку написав Альберт Гавіт про „найстарше будівництво Герман“.

Англьосади переїхали з суходолу до Британії, створили на здобутій землі багате державницьке життя, величаву пісенність і розрослися пізніше внаслідок допливу нордійської крові, яка вливалася до країни з данцями і норманами. Англьосади діляться сьогодні у владі над землею кулею, бо вони зрозуміли мисль влади, цю прикмету геройського державницького життя.

Німці зброїлися, щоб установити цісарство середнє віччя — так могутнє хотіння і чин перейшли над сухо-

долом, відколи геройська раса висилати почала щораз нові полчища зо своїх праосідків над східнім морем. Земля наповнилася „могутнім гомоном“. — Віщо представив Шілер породу геройської раси в норманах своєї „Нареченої з Месини“. Як нормани вриваються у вікінгських човнах на здобуття Сицилії: „у тих була могутня воля і незламна сила, озброєні страшенною міцністю, вони доконують, чого серце забагло, вони наповняють землю могутнім гомоном“.

І вже також Шілер бачив фатальність таких оснований держав, які не мають своєї власної расової мислі і народної мислі: „але поза великими злетами ступає глибокий, гримучий спад“.

Мусіли вони впасти, мусіла висохнути геройська кров у Геляді, в Римі, в Еспанії, в льонгобардській Горішній Італії, в норманській Долішній Італії? Мусіли вискореслі, русяві інди з нордійської крові, з яких вийшло багате оформлення індійської мислі, мусіли вони пропасти в расових мішаннях Індій? Мусіли пропасти германські варяги в Росії в кровних мішаннях Східньої Європи?

Не могло инакше статися! Одно пропало або лишилося неусвідомлене від прапочатку: джерело геройської сили, чиста кров. Забрало расової мислі. Так остали в Долішній Італії, як і деінде, незважаючи на всякі підбої, тільки побіджені руїни народів середземного моря. Шілер пізнав ці речі і вклав їх в уста побідженої раси: „Чужі здобувці приходять і йдуть далі, ми повинуємося, але остаємо“.

Так лишилися в усій історії десять разів побіджені народи рабів, побідники зникли. Та ж раби ніколи не ставили до себе геройських жадань, тільки хотіли жити, як вільні. Вони зігнули хребти, і згорбилися, і проживали далі.

Так роздаровуючись, прогайнувалася нордійська кров у нашій західній бувальщині, доконала непропащих чинів і всежтаки ввійшла в південні народи і гірші

раси, бо расової мислі забракло — расової мислі, яка задержала жидівський народ почерез століття серед країн, народів, визнань віри і мов. — Кожна раса мусить пропасти, яка безжурно віддає свою кров вимішуванням.

Ми здивовані вибухом геройських чинів, про які звіщає бувальщина так званого італійського відродження: як вони були можливі зо змішань середземного моря? Ми знайшли сьогодні ключ до бувальщини світа: горда шляхта італійських держав ренесансу, горді мистці італійського відродження є нордійської крови, походять або з областей льонгобардів або з областей норманів. Людвик Вольтман дослідив ці расові відносини в своїй книзі: „Германи і ренесанс в Італії“. Зо свідoctв про поставу тіла, будову черепа, барву волосся й очей та породу ества великих мужів відродження пізнається, що це були мужі нордійської крови. Так можна б вияснити відродження як новий, пізніший вибух і побіду нордійської раси. Якщо розглядається в берлінському музеї цісаря Фридриха образи з італійського ренесансу, то щораз наново пізнається в цих міцних довгих черепах із цих ясних очей людей нордійської раси і ніде не стрічається рисів обличчя і будови тіла, як це ми звичайно оглядаємо сьогодні на живих італійцях. З нордійської крови були — щоб тільки назвати найбільш чистокровних — Джіото, Масачіо, Філіпо Ліпі, Донательо, Сіньорелі, Ботічелі, Ліонардо да Вінчі, Андреа дель Сарто, Рафаель, Тіціян, Данте, Петрарка, Тасо, Колюмб, Галілеї, таксамо походили з нордійської крови і визнатні — Фоскольо, Леопарді, Манцоні, так Росіні, Донічеті, Беліні, так Кавур і так Гарібальді. Тепер маємо ми знову ключ до бувальщини світа, тепер більше не дивуємося, як були можливі великі чини також і французької бувальщини. Треба тільки читати французьку геройську пісенність середньовіччя, де щораз наново представлені русяві, ясноокі барони і гарні жінки з білою шкурою і золотим волоссям. Як в Італії,

так у Франції і так також в Еспанії: основне поняття людської краси рівнялося завжди основному понятті нордійської будови тіла. Ми ж знаємо, що франконська, бургундська і норманська кров була найкращими силами в тілі Франції. З нордійської крові були Ронсар, Пусен, Вольтер, Удон, Монтескіє, Мірабо, нордійської крові були Паскаль, Дідеро, Ківіє, Пуві де Шаван і Мане. Тепер не дивуємося більше геройськими наставленнями в творах Корнея, шляхетного норманця. Тепер не дивуємося більше нефранцузькою, так зовсім нероманською важкокровністю великого Фльобера, який зовсім не був великоміським: він був норманець, і руський, і ясноський. Фаге, який написав життєпис Фльобера, називає його правдивим вікінгом (*un vrai viking*).

Але ж бо куди належав би він, якщо сам Фльобер був би цього свідомий? Якщо неясні прочуття, що він „німецький“, (*au fond je suis allemand*) були б зостепенувалися до ясної кристалізації його нордійської суті? Якщо всі мужі нордійської крові, нехай вони москалі або італійці, нехай вони англійці, німці, французи, еспанці або скандинавці, якщо люди нордійської раси зрозуміли б були так разом стати понад усі мови, стани, побути і частини землі, як жидівський народ це зрозумів? Якщо так удалося б геройській расі відкрити свою власну расову думку, зміцнити й пристрасно охоронити?

Це забавно ще далі розвивати таку думку. Не дійшло до расової думки геройської раси. Тільки чужістю, з якою виступають проти нас, мають тут виказати виводи правдивості Дізраелевого слова, що тільки той має в руках ключ до бувальщини світа, хто розуміє питання раси. Та якжеж чужі нам усім вгляди в істоту расових умов історичного життя!

Та ще иншого вчать нас ці виводи: що саме нордійській людині як чортівська спадщина видається вродженим первородний гріх людини. Гріх відрікатися себе, не зважати на власну суть і так розгублюватися.

Багата нордійська людина, найбагатша на землі, доконала вона великих чинів в бувальщині світа і духа. Вона тільки за мало здобула самолюбства і за багато роздарувала, ніж людина сміє роздарувати: з безжурної відваги віддала вона себе саму. Вона прспала серед чужорасових народів і де задержалася в народі нордійської породи зо своїм народом, там вона — з винятком англійця, який віднайшов мисль народу — ступала крізь часи як Івась у щасті, віддаючи своє власне добро за чуже меншевартне. В цьому спадщинний гріх нордійської людини. Тільки один германський народ заховався перед самоздачею внаслідок свогоого доброго самолюбства: англьосаи з цієї причини і самозрозуміло що з цієї причини стали вони володарями землі. Нам справляє прикрість наука про різність людських рас і передусім навчання про суть геройської раси.

Кожна з рас Европи має свою власну духову притаманність та вони можуть бути різно вимішані, також так, що наприклад нордійська суть, нордійське наставлення знайдеться в різнокровній людині, бо наставлення людини є дальшою расовою ознакою. Німецький народ має в своєму народньому організмові кров з усіх рас Европи. В дужих часах був німецький народ переважно нордійської суті, сьогодні дуже багато переважили темніші складові частини рас над старою німецькою істотністю; сьогодні стоїть німецький народ загрожений в цьому, загрожений, бо це певне: повновартісна раса, розбудовуюча, творча, оформлююча, ця ясна, геройська раса є нордійська. Цього навчає бувальщина і на це вказує погляд на риси великих мужів Заходу.

Це бачимо найвиразніше на Франції: вона мала творчу бувальщину і творчий дух, доки в революції не завдала смертельного удару своїй міцній народності, нордійським складовим частинам свогоого народу. Тут у революції слухняні і ступайки, як називає Шілер меншевартісних расових побідженців народу, ця ненордійська

частина народу Франції повстала проти „чужих завоювників“, французької, бургундської і норманської шляхти і не тільки проти шляхти: так певно діяло тут старе расове противенство, що вистарчало бути руським, щоб бути розшарпаним на кривавих риштуваннях з рук гіршерасової товпи. Так колись цвітуча Франція стоїть сьогодні перед повільним висиханням свого побуту — нема крови героїської раси! Зворушення огортає при погляді, як відаючі французи, нордійські мужі, слідкують за кінцем. Нордійська кров майже висохла.

І ще один погляд в расові умови бувальщини: кожний переворот, що виходить з маси, мусить бути переворотом в користь гіршерасових частин народу проти високорасових, бо героїська раса ніколи не склонювалася до духа мас. Герої самітні і відокремлені і єдинодумають із себе — це ми бачили. — Тепер розгляньтесь людей, яких вплив німецький переворот з 1918 р. у наш провід держави і порівнюється цих людей з мужами, які розбудували нашу імперію — який страшний упадок вартости рас і вартости мужів, що за постаті, що за обличчя, що за міни вплив цей переворот! Була б повчальною книга образів, яка представляла б творчих мужів, що німецьку імперію в мислях виплекали і створили, побіч людей, які, як відповідники, працювали над розкладом: питання рас мусіло б покриватися з дрібничці. Врешті тепер мусить нам, сучасним, блистити первочин, в який ми можемо вступити: свідомий і пристрасний захсп нордійської спадщини, стара правдивість, визнання і воля до героїської раси.

Що далі проникає дослід в бувальщину народів індо-германських мов, то більше пізнається здатність і красу людини нордійської раси. Вже найстарші цвинтарні знахідки, найстарші прикраси і знаряди виказують переливну силу духа нордійської раси. Нордійська петлева стяжка (тваринний орнамент), з якої духа виходить цілий розвій готику, свідчать про могутню волю

оформлювання і багату оформлюючу силу. Знайдені струменти свідчать, що нордійська людина в германстві дозріла до музики, перед якою німіє музика інших народів старини. Так могутній розвій германської музики дає про себе знати вже в первопочинах, в доісторії.

Не тільки найздібніша, але й найкраща людина — людина нордійської раси. Тут стоїть струнка постать мужа, взнесена до побідного вислову в будові костей і м'язів, до величавого виміру широких, міцних плечей, глибоких грудей і вузькоточених бедер. Тут розцвітає ріст жінки з вужчими заокругленими плечима і ширшими розколисаними бедрами, але завжди в стрункості аж до наймилішого повабу. У мужа твердше різьблене обличчя, в жінки ніжне, в обоїх просвітлююча кровю шкура, русяве волосся, ясні, побідою сповнені очі, в обоїх со-вершений рух со-вершеного тіла! — королівська по-рода між людьми. Так з'являються нордійські люди, як окраса землі, як промінні передвістники з краси тво-ріння.

Нас не дивує, коли мистці Заходу в різьбі і пісенно-сті ніколи не представляли гарної людини хіба з росту нордійської раси. Чи це були італійські, французькі, або німецькі поети і малярі, всі вони шукали праобразу краснопоставної людини тільки в породі нордійської раси. Можна собі подумати, що Данте, який оспівує своє власне русяве волосся, побачив би Беатріче в ті-лесності темних рас? Можна собі представити, Ліонар-да або Дірера, який бачив би свого Христа як ко-роткоголовця з широким лицем і темними очима? Нор-дійська людина є мірою краси; чи це будуть італійські чи французькі малярі, вони схоплюють гарну людину як людину нордійської породи.

Якжеж багато французьких мистців не могло твори-ти, найвиразніше чи не бургунд Пуві де Шаван, ніщо инше, тільки свої образи жінок з будови тіла нордій-ської раси? Вони мусять вичувати, що ненордійська порода жінки як вислів тіла не сягає туди, де хотіли

вони показати повнотою духового ока. Неначе б хто хотів вичувати таємницю, тугу нордійського Ліонорда да Вінчі, так ідеться за його ручними рисунками, які щораз наново представляють чистокровну жінку нордійської раси, які щораз наново з гледу власної душі шукають неначе б за плятонською ідеєю нордійської жінки, безугавно — глибоко промовчаним промінням із шляхетности, яку роздаровує тільки нордійська кров, з якої походить сам Величний.

Нордійська людина є несвідомою тугою всіх глядачів, які хочать знайти шляхетність людства в дійсності, які промовчують пристрастну любов, кривавляться в кохання, тугою за поколінням людей, яке проживає геройський день в повноті і міцності, в пізнанні і діланні, живі в побуті, живі для краси, живі в мудрості і відважні в ділі.

Такого покоління прагнути, його створити, викликати — хай це буде прямування, це є завдання, нам поставлене для власної шляхетности.

ЗАВДАННЯ.

Тепер тут зготовиться державі її місію. Ми знаємо свідство Гете, що все було перед революцією прямуванням, по ній все стало жаданням. Це повторюється по кожному перевороті, який виходить з мас. Тепер стає місією держави, наскільки вона хоче бути геройською державсю, щоби здобути нове прямування, прямування на зразково німецький лад, по суті нордійської раси. Як має проявлятися нордійська, зразкова німецька суть в хаті і державі, в бутті осібняка і в народній спільноті, як і потрібні до цього поодинокі переміни, те не може бути тут виведене. Перша частина книги виказала цілі наставлення; в другій частині зарисовано основи наставлення геройської держави — якщо збуджена воля до геройської суті, виростуть творчі мужі на всіх царинах. Нордійській своєрідності треба продиратися вже в народній читанці і далі в цілому вихованні й освіті, аж викажуть списи викладів наших ви-

соких шкіл, що наука про нордійську людину, про її породу і мистецтво і її думання, застанови і старання стали найшляхетнішим предметом догляду і науки. Громадська книга законів і карний кодекс мусять висловлювати німецьке право з нордійського ества. Одним словом: не сміє бути ніодної царини тілесного і духового життя, де не появлялося б поборювання цього ХІХ. століття і ще більше радісне прямування до героїської суті.

Як нагально збудиться наставлення нордійської крові і прийде до ясного слова почерез рик доби, тоді повстануть мужі, які нам скажуть, як мусимо ми робити міцним наше тіло в героїському дусі нордійської раси, свіжими наші змисли, що ми маємо оповідати дітям і їх вчити, як треба ділати і творити, співати і гсворити, будувати, досліджувати та з героїського наставлення видавати право.

Як нагально збудиться новонаставлення нордійської крові, тоді житимуть між нами німецькі жінки, з яких мусить вийти героїське покоління. З безчасового змісту німецької жіночости знову заснується для живучости нашого буття вільне обосторонне поважання мужа і жінки в обичайному житті наших домів і в формуванні наших громадських обичаїв, яке притаманне нордійсько-германській породі. Німецькій жінці поставлене завдання, як жадній другій. Вона хоронителька крові, з якої найперше має вийти тілесне відродження. Від неї жадається чистоти пережиття, яка припадає матерям героїських мужів. Для чистоти раси і для героїства прийдешніх поколінь має вона жити.

В розчленованій розбудові всеєдиного прямування дає вартість і глузд одне одному, аж доки не стане висловом одного наставлення мужеськість і жіноча відрубність, право і громадське життя, обичаї і віра, шкілки і високі школи, держава і громада, штука і наука, це як і те вислів одного побуту, одного побуту, який

кожному окремому побратимові з прямуванням на нордійський лад дасть вартість, і достойність, і довіря, і радісний твір.

Так значить будувати імперію, яка має нам лишитися, імперію, яка має бути висловом обов'язуючої німецької народньої мислі. Ми пізнали вартість розросту расової мислі на прикладі жидів, вартість розросту народньої мислі на прикладі англійців. Як далека ціль, як непевна майбутність, про яку ще не можна говорити, або що найвище між рівноглядними, так показується розгортання нордійської расової мислі майже як опрокинений подіями розгляд справ. Чи прийде до нордійської расової мислі, до кровної спільноти, до кровного запрясування нордійської людини всіх народів і станів? — Це питання, яке сьогодні лунає в порожнечу. До цього лежить це в естві нордійсько-германської людини, що вона знаходить себе в племенах, її окремих союзах і поодиноких народах. Завжди будуть існувати різні народи й племена германської мови і ми, німці, передусім з сумнівною схильністю до „мислі людства“ добре будемо робити в тому, щоб думати наперед про найближче, про рідний край і рідний рід і передусім працювати над твором, який мусить стати радісним твором багатьох поколінь: захоплення і зміцнення німецької народньої мислі. Вона означається нам нордійською притаманністю і дає найглибшу свідомість кожному найменшому племені, свідомість бути непобореним у чистій крові, бути могутнім у героїській гордості на побут і бути бойовим як сторож над імперією.

Так покриваються народні мислі і расові мислі німця в кінцевім образі нордійської людини. Також найбільш ганебна постать у німецькому житті, також обиватель, не сміє нас упокорювати перед ціллю. Ним треба готрясти, аж він набере відваги, щоби стати громадянином держави, як це і прикро ним трясти і як жалісно він буде наїжуватися. Твердий п'ястук прийдешнього

державного мужа геройської породи також над парафіянином мусить робити своє діло.

Парафіянин — жалюгідна людина, яка просто говорить, що не кожний може бути героєм і потім наново думає про роблення грошей та про затишність. Парафіянин — жалюгідна людина, яка говорить з широкою отвертістю кожному одушевленому, кожному обжаловуючому, кожному одержимому духом, що його справа переборщена і перетягнена. Парафіянин жиє з усіми в згоді, які, як і він, із свого боку добре зневажають, і сперечаються, і при цьому кажуть, як це всюди йде по босяцьки; та він зараз стратить свою добродушність і стає безстидний, якщо хто йому вкаже, що кожний одиничний німець повинен діяти инакше, починаючи від себе самого, якщо має бути ліпше.

В XIX. столітті дозрів просвічений парафіянин. Перед тим був парафіянин нетерпимий, малодушний, відмовний, самозадоволений. Тепер він є терпимий, нехлюйнодухий, посередничий, крамарський і вие з вовками. Він вроджений ліберал. Він дійсно зробив з християнства мораль рабів. Християнство значить для нього те, що дозволяє на грошевий заробіток з затухлими крамничками, що дозволяє йому на товаришування з різно-якими парафіянами і помічниками помічників; бо він не осуджує, щоб його не судили. Він вірить у Бога, який дивиться крізь всі п'ять пальців, в якийнебудь нічний старий очіпок Простибога, при якому він колись також тепленько перейде на вічний супочинок, хоч би і не був „жадним святим“. Аджеж не кожний чоловік може стати святим або героєм.

При розгляді парафіянина тяжко вдержатися від не-смачного тону, бо його майже викликає підюджуючий брак смаку парафіянина. Тут треба б говорити про дзбан пива парафіянина, який він не дасть собі вирвати, хоч валилося б ціле місто; треба б говорити про його добродушність, яка подає жалюгідний образ людського буття — досить цього: парафіянина пізнається,

і між тими також його багато, які самі, найбільші парафіяни, думають, що його знають.

З парафіянина мусить стати громадянин держави. Для кожного знавця Німеччини це перша неможливість. Але всежтаки треба стати до роботи! І тут тільки віра діє, віриться, бо воно таке безглузде; бо парафіянин опирається — його можна порівняти до опуки з гуми. Він живе своєю опірливою певністю, що не кожний може стати героєм. Це є вислів, який він зовсім і беззастережно прикладає до себе. Також саме парафіянин і в тому, що в своїй просвіченості найскорше стає під рукою, щоб широко горлати, що німецький народ є мішаним народом та що прямування до нордійської раси є божевіллям, перетягненим божевіллям. І всежтаки треба парафіянином потрясти. Він мусить досвідчити, що геройське серце в меншевартній тілі всежтаки є расовою ознакою геройської крові, що геройське прямування є першою властивістю героя. — Як багато німців є чистої нордійської крові? Тяжко розв'язати це питання. Ми, німці, стали мішаним народом. Це значить, що в нас добра кров зовсім витекла? Дійсно, малонордійська людина, яка прямує до геройськості, стоїть тут більше по геройськи, ніж нордійська, яка проживає свої байдужі дні. Воля до геройської раси є майже вже в собі геройським ділом у нашій добі; є щонайменше так постійним спротивом проти всякої темнуватої кровної спадщини, яка кружляє в німецькому народньому організмі, що вже тільки з цього спротиву може дозріти мужеська доля. — Так треба потрясти парафіянином, що він мусить щонайменше бажати своїх дітей, причасних у добрій кровній спадщині. Мусить бути збуджена в ньому воля до наставлення. Тут викazujeся найшляхетніше завдання міцної держави.

Не треба забувати, що парафіянство ще завжди таки є доброю расовою почвою, щоб всежтаки раз могли вийти мужі з туполобих обивателів нордійської крові, як тільки збудиться наставлення. Є модерні романи і ко-

медії, які тягнуть з того зиск, що дуже осмішують громадянина. Прислухавшись докладніше, спостерігається, що в таких еляборатах з парафіянином має бути висміяне властиве німецьке ество і завжди з розкладового жарту, який безстидно виплекують великі міста. Не треба забувати, що всежтаки в громадянстві також серед душного оточення безугавно виростають мужі, які не будуть парафіянами.

Завдання в тому, щоб їх рятувати вихованням і новим змаганням, щоб волю до нордійської раси і побуту в них будити. Ми таки не хочемо попадати в розпук при цьому ділі, не зважаючи на все.

Щойно з усеединого прямування, з радісної волі всіх земляків, повстане нам побут. Щойно мисль народу оснує нам міцний холм шанованого народу. Щойно расова мисль зробить народ вічним. Геройське наставлення нашої нордійської крови є для нас о д н о ч а с н о мислею раси і народу. Хай створить нам геройське наставлення цю міцну певність, як єдність побуту, щоб бути непоборним у радісному спільному прямванні. Ми бачили, як побути всіх часів були завжди відбудовувані на міцній певности, на вірі.

Це саме є одноразовістю нашого положення, що ми пізнали вартість чистої крови і передусім що ми знаємо, які великі чини ми завдячуємо нордійській расі і що тимто ми мусимо здобувати спадщину її ества, щоб її досягнути. Цьому закинено, що расова мисль є безглуздя у нашому часі тисячекратного расового вимішання і що говорити на Заході про чистоту раси, значить говорити про чеснотливість старої курви, яка віддавалася всім. Це слушно осуджено за становища того, що тільки завжди говорить як є, а не як повинно бути. Але ж бо тут міститься одноразовість нашої доби і це саме є, чому ми можемо вступити сміливо і холодно в первопочини: нам — говорячи по кантівськи — раса не дана, тільки завдана.

Якщо є слухна мисль для німецької майбутности, це саме вона.

Геройська раса була дана як дарунок неба в час, коли її звеличував Тацит. Тоді жив ген про цілій Германії цей нордійський народ, вроджений герой, чистий і тільки собі рівний, як писав Тацит — наймолодший, найбільше свіжий гурт народів з нордійської крови, чистокровний народ, радий зо свого чистого племінного життя і германської свободи.

Тоді була дана раса в Ісляндії, в Скандинавії, в Англії і Німеччині, нам вона завдана. Була дана вона, коли родилася з нордійського творчого духа музика і різьба Заходу, коли багатирство і лицарськість творили її суть і її честь, коли Пісня Нібелюнгів повставала, коли німецька містика силою свого нордійського ества почала перетворювати в виродженні передане християнство; була дана чиста раса, коли повставало німецьке цісарство в могутньому діянні і геройській марнотратності чинів, коли здвигалася духовна будова Заходу в всеєдиному прямуванні.

В усіх творчих часах Заходу чиста раса була дана невідомо чинна. — Щойно XIX. століття з усіми своїми установами і мислями зовсім полишило вигін минулого, звертаючись надмірно до всіх наймолодших навчальних переконань про суть і мету нашого буття.

Це, здається, мусіло так статися, щоб ми дали первопочин і ми хочемо бути первопочином. Та ж ми нічого не хочемо знати про всі передання і накопичену неволю і хочемо нас оказати вільними. Це таки також XIX. століття нам принесло і ми його не пересліплюємо. Тепер передало нам це століття найтяжче: щоб ми саме століття в собі самих беззастережно побідили, щоб дійсно стали ми вільними. — Що так може стати наш час первопочином і то найміцнішим первопочином у цілій бувальщині, в цьому його неодмінна вартість.

Так можемо ми вступати в первопочини, довіряючи тому, що є найбільш повновартне: життєкружна кров

у нас з нордійської спадщини. Так впливає обичайний закон для народу, і держави, і осібняка і ми його схопимо так:

Поступай так, щоб міг ти кожної хвили вважати напрям своєї волі за основний напрям нордійсько-расового законодавства.

Фільософія попередніх часів шукала за „загальним законодавством“, яке мало бути основою чинності всіх людей; з поняття загального законодавства визначався ще для Канта зміст його категоричного імперативу. Сьогодні стали нам усвідомлені зумовлені суттю гріяниці земних форм буття, стали нам усвідомлені окуття народности, конечні мури, які мусить навколо себе взносити кожна народня окремішність для задержання своєї притаманности. Жадання нашого клясичного часу, щоб людина стала особистістю, самосвідомою людиною, осягнуло для нас ще більш охоплюючу владність: для нас народність тільки тоді повновартна, якщо вона самосвідомо проживає своє буття. Тимто ми знаємо, що найзагальніше законодавство таке, яке взагалі дається пристосувати до оформлювання дійсности, — що виразно і чисто охоплює народність. Найширший охоп за окремішність в тому, щоб вона собі закріпила як своєвартність таке власне законодавство, якщо взагалі ще мається ясно хотіти й ясно оформлювати. І для нас звучить воно так:

Поступати так, щоб могли кожної хвилини вважати напрям своєї волі за основний напрям нордійсько-расового законодавства.

В цьому розумінні є нам сучасним завдана нордійська раса і з нею геройська притаманність. Під таким обичайним і державницьким законом мусить удатися неможливе. Так мусить повстати знову народ з маси, громадяни держави з парафіян, вкорінені з викорієних, оформлення з розкладу і радість з розпуки.

Бути свідомим нашої нордійської крови — це значить

бути свідомим її багатства та бути свідомим її небезпек — так мусимо ми на це зважуватися. Сьогодні знаємо ми, які небезпечні речі кружать у нордійській крові, як надто легко може виходити нордійська людина, роздаровуватися з цілою своєю повнотою чужому народові у чужому духові. Дурною людиною, Івасем у щасті, не хочемо більше бути. Бути свідомим своєї крові, це для нас значить, бути владним над нами самими, щоб ми врешті оснували імперію, яка нам мусить остати. Бути свідомим нашої крові, це для нас значить, вести уважне життя, щоб усе створене було для нас дійсне і тривке. Як нам показав Кляйст визвольника у „Боротьбі Германа“, так і ми хочемо бути: державно-розумні, бо ми досвідчили, що всіми добрими нордійської людини зловживають, гіршерасові і чужинці; гостроглядні і дуже мовчаливі, бо ми знаємо, як небезпечною може бути дитинна отвертість нордійської людини; і понад те все ми хочемо стати мужами як Герман Визвольник, які можуть нести в собі сильну ненависть, що душі сталить. Та ми хочемо, як Герман Визвольник, заховати собі понад уся величню ненависть чисту, дитинно-багату любов нордійської людини, свідомі завжди одного, що нордійська раса серед людей є шляхетністю.

Якщо так перейде понад нами блиск і первопочин, що ми станемо геройським народом, тоді стане це новою землею, яку вістить Еда, ранком по сумерку богів, і ночі, і нічим цього століття. Тоді пророцтво було б добре предсказане:

„Другим разом я бачу, як земля в свіжій зелені вилонюється з потопи, як ширяє орел над пінісними водопадами, ловлячи рибу при скельній стіні“.

Холодний ранішній воздух первопочину леготів би довколо нас в день нового геройства й імперія стада б заснована.

ЗМІСТ:

	Стор.
Від перекладача	5
Переднє слово	13

Перша частина

Сила героя	17
Герой і бувальщина	27
Геройська любов	23
Геройська віра	41
Доля	53
Геройська ненависть	60
Геройська обичайність	73

Друга частина

Жінка й геройська думка	87
Суть побуту	99
Німецька головна мова і мова героїв	104
Геройське мистецтво	112
Німецькість і геройська думка	125
Геройська державницька штука	132
Геройська раса	144
Завдання	156

Важніші твори автора.

- Rassenkunde des deutschen Volkes.
- Kleine Rassenkunde des deutschen Volkes.
- Der nordische Gedanke unter den Deutschen.
- Deutsche Köpfe nordischer Rasse.
- Rassenkunde des jüdischen Volkes.
- Rasse und Stil.
- Adel und Rasse.
- Rassengeschichte des hellenischen und des römischen Volkes.
- Rassenkunde Europas.
- Die nordische Rasse bei den Indogermanen.
- Volk und Staat in ihrer Stellung zur Vererbung und Auslese.
- Platon als Hüter des Lebens.
- Herkunft und Rassengeschichte der Germanen.

Важніші твори передкладача.

Проклін Крови. Стор. 101+2. Львів 1934.

Вид. „Батьківщина“.

Білі Ночі. Стор. 119+2. Львів 1936.

Вид. „Винне Гроно“.

Регіт Арідника. Стор. 264+3. Львів 1937.

Вид. „Винне Гроно“.

Антропільогічні прикмети українського народу.

Стор. 128+2. Львів 1934.

Вид. „Просвіта“.

Адольф Гітлер. Стор. 63+1. Львів 1934.

Вид. „Вістник“.

Важливі твори автора

Rassenkunde des deutschen Volkes

Кleine Rassenkunde

Der nordische Charakter

Deutsche Kampfrasse

Rassenkunde des deutschen Volkes

Rassenkunde des deutschen Volkes

Rassenkunde des deutschen Volkes

Rassenkunde des deutschen Volkes

Rassenkunde des deutschen Volkes

Rassenkunde des deutschen Volkes

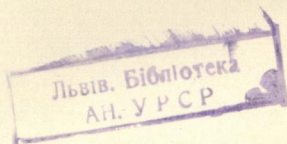
Rassenkunde des deutschen Volkes

Rassenkunde des deutschen Volkes

Rassenkunde des deutschen Volkes

Rassenkunde des deutschen Volkes

Rassenkunde des deutschen Volkes

2 нр.

4р. 92 к.
(1986)

РМ

1134

4

~~2 нр.~~

R

100 =

5232345

РА
1134_y

УРЛ 574